Літаратурная Беларусь

Выпуск №7 (107)
(ліпень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

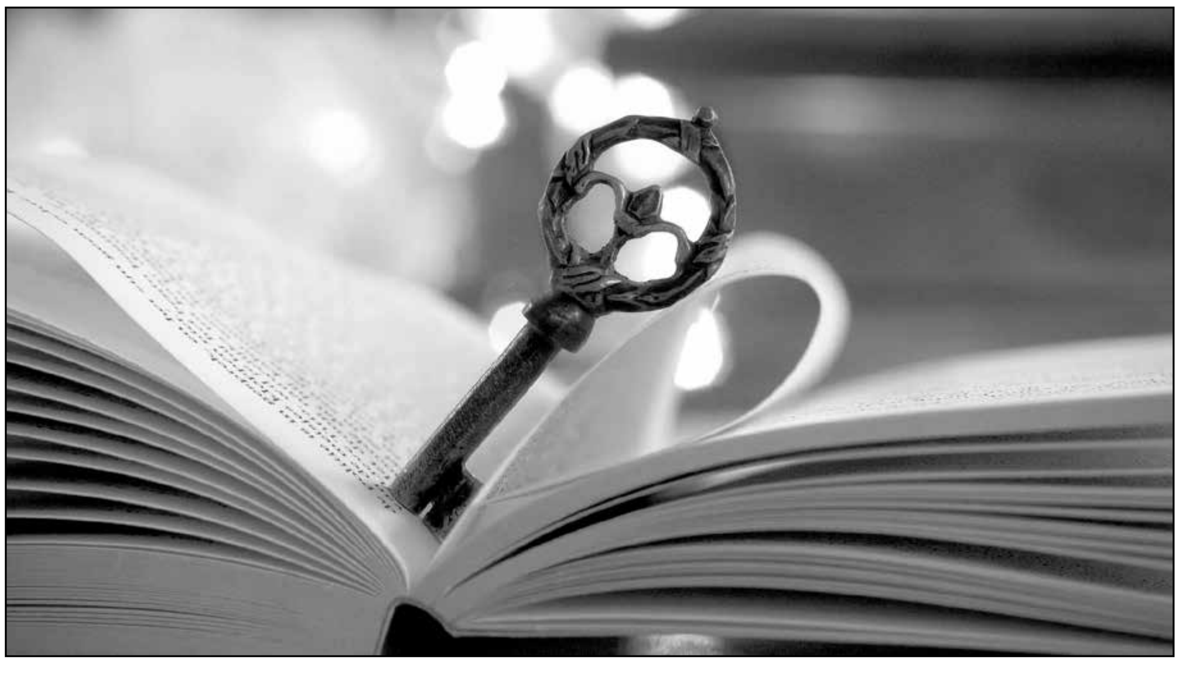
lit-bel.org
novychas. info

Змест

Пра пусты піяр і сур'ёзную літаратуру

Малгажата БУХАЛІК

Падумала, што варта трохі напісаць пра «Прэмію Гедройца», а найперш і перадусім пра ўзнагароджаную сёлета кнігу — «Час збіраць косці» Віктара Казько...

Даводзілася чуць шмат папрокаў да першай аповесці з гэтай кнігі — маўляў, недалужная кампазіцыя, хаос, недапрацаваныя матывы і г.д. Усё гэта праўда. Толькі ў выпадку з «маладымі пісьменнікамі» гэта назавуць смелым эксперыментам, нават калі гэта ломка дзеля ломкі. А калі чалавек з даробкам зробіць нешта падобнае, адразу гучаць спачувальныя галасы: «Ну, не атрымалася», «З кожным бывае». Безумоўна, бывае, але давайце давядзем гэтую легкаважную паблажлівасць да лагічнага канца: калі аўтар да такой ступені не заўважае, што ў яго «не атрымалася», і не толькі публікуе гэты твор, але і распачынае ім кнігу, гэта азначае, што на старасць ён зусім аглух, аслеп і здурнеў. Або проста ведае, што робіць.

Пасля вайны аказалася, што ацалелыя ад Халакосту часта не могуць вярнуцца ў «нармальнае жыццё» пасля гадоў перабывання ў той самай паласе, у якой апынуўся герой Казько — дзе ўжо не лічыліся жывымі, але яшчэ і не памерлі, дзе былі асуджаныя на смерць, і не толькі ў вачах палюючых на іх нацыстаў, але і ва ўласных, і ў вачах тых, хто іх ратаваў. Страцілі супольную мову з рэштаю людзей, не маглі гаварыць на гэтай мове, бо яна ўжо была няздольная апісаць іх досвед.

Тэадор Адорна сказаў, што пісанне вершаў пасля Асвенцыма — гэта варварства, у тым ліку і ў эстэтычным сэнсе, бо класічныя, зграбныя літаратурныя формы рассыпаюцца ў пыл перад аблічам смерці, у мазгу, праездзеным канчатковым страхам. В. Казько напісаў сваю аповесць мовай гэтага канчатковага, апошняга страху. І каб гэтая мова была натуральнай, яму давялося рызыкнуць праслыць някемкім старым, у якога не атрымалася апавяданне. Але, маўляў, не бядуй, старэча, далей табе ўдалося пісаць больш чытэльна. А тым часам чалавек піша твор, які — калі вытрымаеш і прачытаеш — хоцькі-няхоцькі перанясе цябе ў пачакальню смерці.

...У мяне быў дзядзька, капітан карабля. З дзяцінства я слухала ягоныя аповеды з далёкіх вандровак: пра айсбергі, штармы, кітоў і іншыя цуды. Некалькі гадоў таму дзядзька захварэў, і за два месяцы да смерці, калі ўжо дакладна ведаў, што паміраe, пачаў званіць мне і расказваць фактычна тыя самыя гісторыі, але ў неймаверна скалечанай форме. Зніклі сюжэты, прыгожыя вобразы, матывы, кульмінацыі, дакладна выверaныя лірычныя адступленні. Усё гэта ператварылася ў дэструкцыю, змрочны хаос з раптоўнымі выбухамі, праблiскамі нейкіх сцэн і матываў, якія расцягнутыя ў бясконцасць і вядуць у нікуды. І цяпер пасля тузіну старонак страшэнна цяжкога тэксту В. Казько я раптам усвядоміла, што ведаю гэтую мову. Сутыкнуўшыся раз, яе ні з чым не зблытаеш. Звычайна чалавек — на шчасце — ставіць інстынктыўны бар'ер заглядання ў гэтую жахлівую паласу, і гэта цалкам здаровыя паводзіны, што паміраючых слухаюць, але не чуюць — бо, напэўна, не трэба туды зазіраць заўчасна. Нічога дзіўнага, што пра аповед «І нікога, хто ўбачыць мой страх» людзі пазбягаюць думаць, нават калі хваляць апошнія творы. Што, зрэшты, В. Казько дакладна прадбачыў, мяркуючы з назвы аповеда...

Сёлета, першы раз у гісторыі «Прэміі Гедройца», журы не толькі галасавала, але шмат і шчыра размаўляла пра кнігі. У мяне ўпершыню ўзнікла ўражанне, што мы вырашалі, прыняўшы да ўвагі аргументацыю адзін аднаго. Гэта важна, бо публічныя дыскусіі часта тычацца аўтараў, працэдураў, цэнтраў сіл, піяру і г.д., а не самога тэксту кніжак, які ва ўсёй гэтай куламесе знікае. А кніга пачынаецца толькі тады, калі яе чытае чытач!

Два гады таму я падумала, што прэмія існуе галоўным чынам дзеля таго, каб людзі чыталі беларускую літаратуру, якая прытым цяжкадаступная, і таму на сайт трэба павесіць вялікія ўрыўкі з кніг-прэтэндэнтак. Я спраўдзіла беларускія законы аб аўтарскіх правах і папрасіла аўтараў даслаць фрагменты на 10 старонак плюс кароткія біяграфіі; паралельна прасіла ў выдаўцоў дазволу на публікацыю. Працы было шмат, але я ўпэўненая, што даступнасць тэксту і магчымасць спакойнага чытання найважнейшыя, бо тады кнігі гавораць самі за сябе. Вось, да прыкладу, нядаўна я даведалася, што ў Варшаўскім універсітэце студэнты атрымліваюць заданне прачытаць гэтыя фрагменты кніг, ацаніць па балах і абгрунтаваць свой выбар — і ім цікава, бо гэта і ёсць жывая літаратура ў стадыі нараджэння, першага вольнага кантакта з чытачом, пакуль яшчэ гісторыкі і крытыкі не расставілі ўсё па сваіх месцах. Цяпер размяшчэннем урыўкаў на сайце займаецца аргкамітэт, які выстаўляе менш — толькі 6 кніг з шорт-ліста (Чаму? Можа, варта хаця б 12, лонг-ліст?); да таго ж кожны ўрывак нашмат карацейшы, на 2-5 старонак (Чаму?), і штогод пасля ўручэння прэміі тэксты выдаляюць; зноў жа — навошта? Гэта ж найлепшая рэклама і для чытачоў, і для замежных выдаўцоў. І пакінуць для чытання ўрыўкі кніг усіх папярэдніх гадоў нічога не каштуе!

У той жа час да рэцэнзій на афіцыйным сайце прэміі я стаўлюся скептычна. Лічу, што іх увогуле там не павінна быць, бо іх месца — у прэсе. І гэта незалежна ад таго, «пазітыўныя» яны ці «негатыўныя», бо гэта паняткі адносныя, ды, зрэшты, рэцэнзія часта больш гаворыць пра крытыка, чым пра кнігу. Сёлета чытачы, бачачы адну-адзіную знішчальную рэцэнзію на кнігу з шорт-ліста сярод рэшты ўхвальных і не ведаючы, што аргкамітэт, які ўкладае старонку, цалкам незалежны ад журы (мы не атрымліваем ніякай інфармацыі ні пра яго асабовы склад, ні пра яго працу), мог бы падумаць, што ў журы шызафрэнія. Пры гэтым, падкрэсліваю, я не маю ніякай прэтэнзіі да Марыі Мартысевіч — гэта яе законнае права меркаваць пра кнігу В. Казько так, як яна мяркуе, і публікавацца там, дзе лічыць патрэбным, і я першая буду бараніць гэтае яе права. Віна ляжыць выключна на аргкамітэце, які, відавочна, не разумее, што «Прэмія Гедройца» павінна служыць чэснай прамоцыі кніг, а не гульням з белым і чорным піярам...

І яшчэ. Гадамі беларусы, якія прыязджаюць на Захад, пазіцыянуюць свае пісьменніцтва як абсалютна новую з'яву, якая раптам паўстала пад канец 1990-х і з кожным годам расцвітае. Раней, натуральна, была «Песня пра зубра», Багдановіч і нават Быкаў (Захад яго памятае, таму і выпадае згадаць), а потым нічога, і раптам — мы, мы, мы! Я намагалася далікатна растлумачыць, што еўрапейцы не такія недарэкі, каб паверыць у літаратуру знікадуль, і што вундэркінды, якія бачаць і чуюць толькі сябе, выглядаюць неадэкватна. Урэшце я адчула сябе няёмка і пачала перакладаць Уладзіміра Караткевіча, каб гэта набыло хоць нейкую цэласнасць. А потым, тры гады таму, пачала чытаць кнігі, пададзеныя на «Прэмію Гедройца», і ўпершыню паехала ў Беларусь. І тады аказалася, што ўсё ў вас ёсць, увесь шырокі нармальны літаратурны працэс — толькі што ён замоўчваецца ў «экспартным варыянце».

Зразумейце мяне правільна: гэта не той выпадак, калі варта смела «скідваць дзядоў з парахода сучаснасці». Тады давялося б скідваць па-сапраўднаму — а дзяды ў вас моцныя, магло б і не атрымацца. Таму іх проста замоўчваюць. Нахабна замоўчваюць, як бы дзіўна гэта ні гучала. Вашыя вундэркінды здолелі прабіць дарогу праз Шэнген і паказаць сябе і толькі сябе — а гэта не працуе. Яны, натуральна, выбіваюць гранты, запрашэнні, і іх будуць запрашаць, бо выступаюць яны прафесійна і прыгожа, але асаблівай карысці беларускай літаратуры з таго няма. Самі хлопцы праходзяць — а вось іх кнігі ўжо не. І вось мяне бянтэжыць гэты разрыў у вашым літпрацэсе: тыя, хто ўмее пісаць, хто можа па-сапраўднаму паказаць у літаратуры проста вас, сённяшніх беларусаў — яны сядзяць і пішуць ціхамірна ў куточку; а вундэркінды крычаць па ўсёй Еўропе, што апрача іх нікога няма. Ну няма дык няма, кажа Еўропа. І нічога не зменіцца, пакуль вы не пачнеце прапаноўваць не яркі пусты піяр, а сур'ёзную літаратуру. Якая ў вас ёсць.

www.nn.by

Пасяджэнне Рады СБП

Адбылося чарговае пасяджэнне Рады ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў», на якім прысутнічалі сябры Рады, прыёмнай камісіі, а таксама старшыні абласных аддзяленняў СБП.

Творчую арганізацыю папоўнілі шэсць літаратараў. Былі прынятыя ў шэрагі сябраў СБП Міхаіл Валодзін, Валеры Гапееў, Ігар Кананові́ч, Аляксей Шэін, Уладзімір Хільмановіч і Леанарда Юргелевіч.

На пасяджэнні была заслуханая справаздача старшыні СБП Барыса Сачанкі пра дзейнасць арганізацыі ў перыяд са снежня 2014 па чэрвень 2015, абмеркаваныя іншыя пытанні.

Прэс-служба СБП

Трэці выпуск Школы маладога пісьменніка

Адзінаццаць маладых празаікаў дайшлі да фініша ў навучальным курсе і прадставілі сваю творчасць на выпускной вечарыне Школы маладога пісьменніка, якая прайшла ў мінскім музеі Петруся Броўкі.

Гераінямі і героямі імпрэзы сталіся Крысціна Бандурына, Надзея Бароўка, Алена Візгалава, Аляксандр Дамброўскі, Ганна Лявоненка, Вераніка Ляўчук, Аліса Мініна (Яна Еўдакімовіч), Павел Слізевіч, Раман Стэфаненка, Алена Цішэўская і Вольга Чарнова.

Кожны з цяпер ужо «сертыфікаваных» аўтараў Школы не толькі прэзентаваў на вечарыне свой найлепшы тэкст, але і дзяліўся ўспамінамі аб вясёлым і карысным на занятках, расказваў, чаму навучыўся і па чым будзе сумаваць, згадваў майстар класы, якія запомніліся найбольш.

Вераніка Ляўчук агучыла бадай галоўнае светапогляднае адкрыццё маладых аўтараў: пісьменства — гэта ў першую чаргу праца, гэткая ж сур'ёзная, як і ўсе астатнія.

Не абышлося без вясёлых казусаў. Надзея Бароўка згадвала, як летась даслала ўступнае эсэ ў Школу… за Мікіту Волкава, якога ўрэшце прынялі і які стаўся адным з самых яркіх выпускнікоў мінулага курса. У гэтым годзе Надзея вырашыла павучыцца на пісьменніцу сама і, з поспехам вытрымаўшы ўступны конкурс, таксама атрымала школьны сертыфікат.

Сам жа Мікіта, які прыйшоў прывітаць сёлетні курс, расказаў пра тое, як дзякуючы доўгім спісам літаратуры, рэкамендаванай для чытання Ганнай Бутырчык, стаў правадніком у свет сучаснай беларускай літаратуры для сваёй сям'і і сваёй колішняй школьнай настаўніцы па беларускай мове.

Трэці год працу праекта пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў каардынуюць Алена Казлова і Юля Цімафеева, якія выступілі і вядоўцамі выпускнога вечара. Выкладчыцкая каманда сёлета і летась складалася з дацэнта кафедры замежнай літаратуры філфака БДУ Ганны Бутырчык і празаікаў Наталкі Бабінай і Людмілы Рублеўскай.

З прывітальным словам выступілі на імпрэзе першы намеснік старшыні СБП Алесь Пашкевіч, а таксама пісьменнік і грамадскі дзяяч Уладзімір Някляеў.

Завершыўся вечар у музеі «музычным дэсертам» ад выпускніка Аляксандра Дамброўскага.

Паводле ШМП

ЖНІВЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы адзначаюць юбілеі сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў

Міраслаў Вячаслававіч Адамчык (Міраслаў Шайбак) (нар. 6.08.1965)
Анатоль Леанідавіч Верабей (нар. 10.08.1950)
Леанід Міхайлавіч Галубовіч (нар. 12.08.1950)
Аляксандр Пятровіч Жамойцін (нар. 17.08.1955)
Алена Іванаўна Гінько (нар. 22.08.1965)
Галіна Анатольеўна Каржанеўская (нар. 27.08.1950)

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

Прэмія «Воін святла» памяці Міхаіла Жызнеўскага

1-2 ліпеня ў Нацыянальным саюзе пісьменнікаў Украіны адбыўся Міжнародны беларуска-ўкраінскі семінар па праблемах развіцця сучаснай літаратуры.

Удзел узялі вядучыя ўкраінскія і беларускія літаратуразнаўцы, маладыя навукоўцы, крытыкі, празаікі, драматургі і паэты.

У межах семінара 1 ліпеня разглядалася паэзія Украіны і Беларусі, 2 ліпеня — проза і драматургія. З украінскага боку з дакладамі выступілі даследчыкі: дактары навук, прафесары Аляксандр Астаф'еў, Алена Бондарава, Антаніна Гурбанська, Анатоль Майсіенка, Валадзімір Марэнец, Юрый Кузняцоў, Яраслаў Палішчук і кандыдаты навук Валадзімір Даніленка, Наталля Гараднюк, Ніна Козачук, Дзмітро Драздоўскі, Святлана Жыгунова, Пятро Сарока, Наталля Ержыкіўська, Аксана Пухонська, Алена Рыжко.

Беларусь на семінары прадстаўлялі навукоўцы Лявон Баршчэўскі, Алесь Пашкевіч, Ала Петрушкевіч, Анатоль Івашчанка, Ціхан Чарнякевіч і старшыня Саюза беларускіх пісьменнікаў Барыс Пятровіч (Сачанка).

Да мерапрыемства таксама далучылася ўкраінская творчая моладзь: бандурыст Яраслаў Джусь, які адмыслова для беларускіх гасцей выканаў папуры з «Ляпісаў» і «Песняроў», паэты Аксана Баравец, Святлана Дыдух-Раманенка, Вано Кругер, Ала Мікалаенка, Таццяна Шапціцкая.

На думку арганізатара семінара Валадзіміра Даніленкі, «перад украінскай літаратурай зараз стаіць задача назаўжды парваць з савецкім мінулым, з «рускім светам» і стварыць новы гераічны эпас, які сфармуе пакаленне палітычнай і культурнай нацыі, стане паўнапраўнай часткай еўрапейскай цывілізацыі і ў больш шырокім плане — Заходняга свету». Беларускія ўдзельнікі семінара адзначылі, што Украіна для іх ёсць новым геапалітычным цэнтрам, які дапаможа Беларусі выжыць ва ўмовах татальнай русіфікацыі.

Лявон Баршчэўскі падзяліўся сваімі ўражаннямі ад наведвання кіеўскага форуму з чытачамі «ЛБ»: «Украінска-беларускі семінар у Кіеве, несумненна, пазначае сабою істотную вяху ў супастаўленні досведу літаратур абедзвюх краін на фоне тых грамадска-палітычных працэсаў, што ў іх адбываюцца. Мне асабіста было вельмі цікава паслухаць падагульняльна-аглядныя спавешчанні ўкраінскіх калегаў, у якіх называліся аўтары і характарызаваліся творы, што ўзніклі ў перыяд пасля першага Майдану, г. зн., у апошнія 10 гадоў. У выступе кіраўніка Кіеўскай арганізацыі НСПУ Валадзіміра Даніленкі выказвалася абгрунтаваная трывога, што нават новая дэмакратычная абраная ўлада Украіны вельмі слаба разумее ролю культуры і, у прыватнасці, літаратуры, у пераломны час украінскай гісторыі, які, безумоўна, надышоў пасля Еўрамайдану 2014 года і пачатку расійскай акупацыі частак тэрыторыі Украіны.

З іншага боку, некалькі спавешчанняў былі прысвечаны беларускай літаратуры. Уразіў даклад Анатоля Майсіенкі, у якім ён выявіў грунтоўнае веданне паэзіі беларускіх аўтараў розных эпох, асабліва ў галіне іх фармальных пошукаў. Прыемна адзначыць, што ў поле зацікаўлення ўкраінскіх даследчыкаў, у т.л. маладых, трапляюць аўтары, якія жывуць не толькі ў беларускай сталіцы».

На аснове дакладаў, што прагучалі на семінары, пад эгідай Інстытута літаратуры НАН Украіны імя Т. Г. Шаўчэнкі і Інстытута філалогіі КНУ імя Т. Г. Шаўчэнкі будзе выдадзены навуковы зборнік «Заходні трамплін», у які ўвойдуць даследаванні тэндэнцый развіцця сучаснай украінскай літаратуры.

Па выніках украінскага-беларускага семінара бакі вырашылі 26 студзеня ўручаць штогадовую літаратурную прэмію «Воін святла» памяці Героя Нябеснай Сотні беларуса Міхаіла Жызнеўскага (нар. 26.01.1988). Гэтая ўзнагарода будзе прысуджацца за кнігу ўкраінскага або беларускага аўтара, у якой дзейнічае высакародны, смелы герой, які змагаецца за справядлівасць, прапаведуючы агульначалавечыя каштоўнасці, і з'яўляецца ўзорам для пераймання.

…На мяжы беларускія мытнікі дужа зацікавіліся кнігамі, падараванымі ўкраінскімі сябрамі, але, пачытаўшы хвілін дваццаць пра фартэцы Другой сусветнай ды пагартаўшы кнігі ўкраінскіх літаратараў, інфармацыі, што можа нанесці шкоду спакою ды дабрабыту нашай Сінявокай, не знайшлі ды ўсё вярнулі.

Прэс-служба НСПУ, уласн. інф.

Не сырам адзіным…

Аб зніжэнні цікавасці да нашай духоўнай спадчыны не раз узнімалася пытанне на высокіх трыбунах, але сістэмны крызіс чытання, на жаль, усё больш пашыраецца.

З чаго ж пачынаць, каб прышчапіць любоў да чытання ў дзяцей, абудзіць цікавасць да літаратуры ў апалагетаў нізкапробных тэлесерыялаў, змагацца з залежнасцю ад кампутараў?

На адным з сыраробных камбінатаў нашай рэспублікі, размешчаным у невялікім раённым гарадку Брэсцкай вобласці, з паэтычнай назвай Бяроза, не сталі доўга разважаць над гэтым пытаннем і зацвердзілі добрую традыцыю: правядзенне штогадовага Міжнароднага літаратурна-музычнага фэсту «Славянскі вянок». У чэрвені гэтага года Бярозаўскі сыраробны камбінат, нягледзячы на эканамічныя праблемы, перажываныя разам з краінай, зноў прымаў гасцей Міжнароднага фестывалю. У Бярозу былі запрошаны літаратары не толькі з Беларусі, Расіі і Украіны, але і з суседняй Польшчы. З уступным словам выступіў Леанід Грэчка, адзін з арганізатараў і ідэйных натхняльнікаў літаратурнага свята. Сучасную беларускую літаратуру прадстаўлялі Анатоль Крэйдзіч, бярозаўская паэтка Алена Усцілоўская, Наталля Кандрашук, Алёна Папко, лаўрэат конкурсу Максіма Багдановіча 2014 года. У складзе запрошаных быў і Георгій Ліхтаровіч, які, на вялікі жаль, з-за хваробы не змог прыняць удзел у літаратурным свяце. Са сваімі новымі творамі гледачоў пазнаёмілі расійскі паэт Уладзімір Сарочкін, член Саюза пісьменнікаў Расіі, кіраўнік Бранскага абласнога аддзялення СП, і Наталля Мішына, уганараваная стыпендыяй імя Праскурына, заснаванай адміністрацыяй Бранскай вобласці. Украінскую паэзію прадстаўлялі Юля Кручак, паэтка, мастачка, Аксана Гаджый, паэт, дызайнер, журналіст, адна з лепшых рэкламістаў Украіны, а таксама Лэсік Панасюк, неаднаразовы лаўрэат паэтычных конкурсаў, удзельнік многіх фэстаў і мастацкіх акцый, разам з Аксанай Гаджый — заснавальнік групы «Elk+Deer». З сучаснымі дасягненнямі польскай культуры гледачоў і гасцей фестывалю пазнаёміла Барбара Драздзінская, старшыня таварыства «Польшча — Беларусь» у Лодзі, спявачка, якая актыўна прапагандуе беларускую культуру ў Польшчы; Марцін Бальчэўскі, польскі празаік, фатограф і журналіст, дырэктар арганізацыйнага бюро фестывалю «Пульс літаратуры», і Рафал Гавін, паэт, крытык і фельетаніст.

У сувекцце «Славянскага вянка» на гэты раз упершыню былі ўплецены творы не толькі майстроў прозы і паэзіі, але і тых, хто робіць свае першыя крокі на літаратурнай ніве. Са сваімі арыгінальнымі вершамі публіку пазнаёміла дзевяцікласніца Ксенія Курневіч.

Усе літаратурныя выступленні перамяжоўваліся музычнымі творамі, на прафесійным узроўні выкананымі ўдзельнікамі мастацкай самадзейнасці сыраробнага прадпрыемства. Асабліва ўпрыгожыў паэтычныя чытанні сваімі нумарамі Белаазёрскі ўзорны ансамбль народнага танца «Жураўінка».

Валянціна Осіпава

Удумлівы даследчык літаратуры: Юльян Пшыркоў

Літаратуразнаўцы, што прыходзілі ў навуку на скрыжаванні трыццатых і саракавых гадоў, вызначаліся ўжо новымі поглядамі на літаратуру і літаратурны працэс.

Яшчэ падпарадкоўваючыся гнятліваму дыктату, яны ўжо былі гатовыя выступіць супраць самых адыёзных ачарніцеляў беларускай літаратуры. Сярод гэтых пачынальнікаў быў і Юльян Пшыркоў.

Нарадзіўся ён 31 кастрычніка 1912 года ў вёсцы Кісцяні на Рагачоўшчыне, якая тады ўваходзіла ў Магілёўскую губерню. Як казаў сам навуковец, яму пашанцавала ў жыцці: вучыўся ў Свержаньскай школе, дзе ў той час быў настаўнікам М. Ц. Лынькоў. Кніг для чытання тады амаль не было, таму Міхась Ціханавіч пасля заняткаў па дзве гадзіны чытаў для сваіх выхаванцаў мастацкія творы.

Пасля заканчэння школы Ю. Пшыркоў паступіў на двухгадовыя педагагічныя курсы ў Рагачове, з 1930 года настаўнічаў, стаў студэнтам Ленінградскага ІФЛІ, які пазней быў рэарганізаваны ў філалагічны факультэт універсітэта горада на Няве, дыпломную працу пісаў па творчасці Якуба Коласа. І гэта стала яго жыццёвым захапленнем. Згадваў ён і пра тое, што летам таго ж года прыязджаў у Мінск, сустракаўся з Якубам Коласам, які зрабіў на яго надзвычайнае ўражанне глыбокім веданнем народнага жыцця.

Выпускніка ўніверсітэта Ю. Пшыркова накіравалі на кафедру літаратуры Магілёўскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута. Неўзабаве малады выкладчык апублікаваў у часопісе «Полымя рэвалюцыі» артыкулы «Паэма Якуба Коласа «Новая зямля» і «Дарэвалюцыйныя паэмы Янкі Купалы». Тады гэта было новае слова пра творчасць народных песняроў, паколькі даследчык катэгарычна адпрэчваў вульгарызатарскія высновы пра нібыта дробнабуржуазны пафас іх твораў, паэтызацыю кулацтва ў «Новай зямлі». Наколькі дазваляў памер артыкула, Ю. Пшыркоў паказаў, што Колас паэтызue працу селяніна.

У 1940 годзе Ю. Пшыркова прызвалі ў войска; ён ваяваў пад Ленінградам і Кёнігсбергам, быў тройчы паранены. Быў звольнены ў запас у 1945 годзе.

Якуб Колас, тады віцэ-прэзідэнт АН БССР, прапанаваў М. Лынькову, дырэктару Інстытута мовы, літаратуры і мастацтва, залічыць Юльяна Сяргеевіча на працу навуковым супрацоўнікам, а ў 1954 годзе Пшыркоў быў прызначаны загадчыкам сектара дакастрычніцкай літаратуры і тэкスталогіі.

Ю. Пшыркоў працаваў раўнацэнна як у абсягах вывучэння даўняй літаратуры, так і ў межах аналізу навейшых беларускіх твораў. Ужо ў 1946 годзе ён друкуе артыкулы «Янка Купала — рэдактар «Нашай Нівы», «Новыя паэмы Якуба Коласа», «Першы беларускі раман» і «Выдатны твор беларускай літаратуры».

Ю. Пшыркоў, 1940 г.

Пры ўсёй вялікай увазе да праблем сучаснасці (падрыхтоўка матэрыялаў для сярэдняй і вышэйшай школы, напісанне падручнікаў і да т. п.) для даследчыка творчасць Я. Коласа была прыярытэтнай: ён змяшчаў артыкулы ў перыядычных выданнях, а ў 1951 годзе выдаў манаграфію «Якуб Колас: Жыццё і творчасць» — першае аб'ёмнае і для таго часу найбольш аб'ектыўнае ў Беларусі даследаванне паэзіі і прозы народнага песняра. Вядома, імкнучыся абараніць знакамітага творцу ад вульгарызатараў, даследчык часам перавялічваў рэвалюцыйную дзейнасць Якуба Коласа, але гэта вымагалася і тагачаснай сітуацыяй. Галоўнае было ў іншым. Аналізуючы вершы пачатку ХХ стагоддзя, Ю. Пшыркоў падкрэслівае, што «Колас паказвае ўзросшую грамадскую свядомасць і палітычную актыўнасць селяніна», які мог ужо змагацца за ўласны гонар, за чалавечыя правы. Пераканаўча гучала і агульная выснова пра творчасць Я. Коласа пеpыяду, дзе сцвярджалася, што яна «народная па сваёй сутнасці і зместу», што «вершы і апавяданні Якуба Коласа разглядаемага перыяду заключаюць у сабе пачаткі ўсіх тых паэтычных якасцей, якія развіваліся ў яго пазнейшых творах».

У пяцідзясятыя гады перад беларускай літаратурнай навукай стаяла аграмадная праблема: урэшце даць абагульняльнае ўяўленне пра шляхі беларускай літаратуры на працягу стагоддзяў, той не здзейсненай праграмы, якая намячалася ў 20-я — 30-я гады. Новы час дазваляў нешта перагледзець, унесці новыя аспекты ў ацэнку твораў мінулага. Такім падвядзеннем шматгадовых даследаванняў стала калектыўная манаграфія «Очерки истории белорусской советской литературы» (Масква, 1954). Ужо год выдання наводзіць на думку, што ўсе артыкулы першай сціслай гісторыі беларускай літаратуры рыхтаваліся яшчэ ў змрочныя часы таталітарызму, таму і многія высновы сёння не прымаюцца. Але было зроблена галоўнае: у рэшце рэшт прабіта сцяна маўчання пра многія дасягненні беларускай літаратуры. Ю. Пшыркову належаць у манаграфіі абагульняльныя артыкулы «Літаратура перыяду грамадзянскай вайны», «Літаратура перыяду аднаўлення народнай гаспадаркі і сацыялістычнай індустрыялізацыі (1921–1929 гг)», «Міхась Лынькоў». Прыняў удзел Ю. Пшыркоў і ў выданні «Нарысаў па гісторыі беларускай літаратуры» (1956), дзе да ранейшых яго даследаванняў прыбавіўся артыкул «Якуб Колас». М. Мушынскі адзначаў, што ў гэтым выданні аўтары ўлічылі пралікі папярэдняга, але, насамрэч, перагляду пазіцый не было. Проста павыкідвалі спасылкі на працы «правадыра пралетарыяту свету»...

У 1960 годзе Ю. Пшыркоў выдаў фундаментальнае даследаванне «Беларуская савецкая проза (20-я — пачатак 30-х гадоў)», у якім раскрыў вытокі і станаўленне жанру аповесці і рамана ў беларускай прозе. Кожны раздзел новай манаграфіі прысвечаны канкрэтнай праблеме. Так, у першым раздзеле літаратуразнаўца разглядае асаблівасці апавяданняў пачатку ХХ стагоддзя, тады, вядома, дакастрычніцкіх. Ён адзначае, што большасць апавяданняў вырастала з фальклору, бо і сюжэты браліся з народных казак, легендаў і паданняў. Гэта даследчык заўважае ў творчасці Ядвігіна Ш., Ул. Галубка, Каруся Каганца і нават у некаторых ранніх апавяданнях Змітрака Бядулі. Іншы падыход бачыць у апавяданнях Якуба Коласа, калі аўтар нават у творах з анекдатычным пачаткам здолеў дакладна выявіць псіхалогію чалавека («Недаступны», «Слабода», «Соцкі падвёў»), і разам з тым сцвярджае, што да пачатку дваццатых гадоў ХХ стагоддзя беларускія празаікі набылі адпаведны вопыт, што адбылося не без уплыву суседніх літаратур, у першую чаргу ўкраінскай і рускай.

Справядліва Ю. Пшыркоў адзначае, што першыя спробы авалодаць вялікім празаічным жанрам беларускія пісьменнікі рабілі яшчэ ў дакастрычніцкі час (Ядвігін Ш, Цішка Гартны), але асноўныя пошукі ў гэтым жанры адбываюцца ў другой палове дваццатых гадоў, зноў жа намаганнямі Змітрака Бядулі, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага, маладых пісьменнікаў Міхася Зарэцкага, Міхася Чарота, Кузьмы Чорнага і іншых. У прыватнасці, разглядаючы раман Цішкі Гартнага «Сокі цаліны», даследчык адзначыў важнасць выступлення ў друку пісьменніка ў вялікім жанры, яго істотны ўклад у далейшае яго развіццё: «Сокі цаліны» Ц. Гартнага — гэта не толькі першы буйны твор, але і першы твор, галоўным героем якога з'яўляецца рабочы-рэвалюцыянер, што для беларускай літаратуры пачатку 20-х гадоў было сапраўдным наватарствам». Прааналізаваўшы раман, Ю. Пшыркоў прыходзіць да высновы, што пісьменніку найбольш удаюцца бытапісальніцкія карціны, хоць часам гэта сцягвае яго да звычайнага натуралізму. У працэсе стварэння вобраза галоўнага героя як важака пралетарскіх мас пісьменнік, на думку даследчыка, штучна ўзвышае свайго героя, гучныя заявы якога не пацвярджаюцца дзеяннямі, недастаткова распрацавана і мова твора. «Аднак, — зазначае літаратуразнаўца, — нельга і замоўчваць раман. <...> Хоць ідэі аўтара не знайшлі ўвасаблення ў яркіх мастацкіх вобразах, тым не менш у гісторыі станаўлення беларускай мастацкай прозы раман Ц. Гартнага павінен займаць значнае месца». Глыбока змястоўна прааналізаваны і раман Р. Мурашкі «Сын», раскрыта яго ідэйна мастацкая накіраванасць, ахарактарызаваны шматлікія вобразы, адзначана, што «партрэты адмоўных герояў маляваліся ў груба натуралістычным плане. Партрэты станоўчых герояў пісаліся яркімі светлымі фарбамі». Істотна ўзбагаціў раманістыку, зазначае даследчык, Міхась Зарэцкі раманам «Сцежкі-дарожкі», адным з лепшых твораў дваццатых гадоў, у якім глыбока раскрыты драматызм падзей часу рэвалюцыі і грамадзянскай вайны. Майстэрства пісьменніка праявілася і ў сюжэтна-кампазіцыйнай будове твора, зладжанасці шматлікіх сюжэтных ліній. Адзначыў літаратуразнаўца і поспехі маладога пісьменніка ў абмалёўцы характараў даволі густа населенага рамана. Акрэсліў таксама і той пакутлівы шлях да пазнання сапраўднай рэвалюцыйнай праўды, які прайшоў галоўны герой Васіль Лясніцкі. Гэта быў першы грунтоўны разгляд твора пасля яго вяртання з небыцця. Вядома, у пазнейшы час даследчыкі шмат у чым удакладнілі вызначэнні, паглыбілі мастацкі аналіз рамана.

Вялікім укладам у жанр рамана лічыў літаратуразнаўца «Зямлю» Кузьмы Чорнага, у якім убачыў выразныя коласаўскія традыцыі. Грунтоўна разгледжаны таксама і аповесці Я. Коласа «У палескай глушы» і «У глыбі Палесся», у якіх даследчык вызначыў яскравыя прыкметы рамана. Літаратуразнаўца падкрэслівае, што не ўсе з напісаных тады твораў мелі аднолькавую мастацкую вартасць, асабліва прыгодніцкія творы маладнякоўцаў, але важнай была спроба абжывання матэрыялу ў новай жанравай форме, нават няўдачы асобных пісьменнікаў мелі станоўчы вынік, бо на такіх памылках вучыліся ўсе разам. Праўда, і ў гэтых разважаннях навукоўцы яшчэ многа прарывалася ад ідэалагічных установак. Недаацаніў Пшыркоў і першы раман Кузьмы Чорнага «Сястра», аповесць Міхася Зарэцкага «Голы звер», палічыўшы іх няўдачай пісьменнікаў. Але гэтыя асобныя накладкі ніколькі не змяншаюць важнасць праробленай даследчыкам работы. Вядома, многія творы выпалі з поля зроку даследчыка, бо да таго часу не былі рэабілітаваныя. У прыватнасці, Ю. Пшыркоў напісаў змястоўную прадмову да першага выдання рамана М. Гарэцкага «Віленскія камунары», у якой фрагментарна выклаў звесткі з жыцця і творчасці пісьменніка, раскрыў ролю пісьменніка ў станаўленні беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя, самабытнасць яго таленту, адзначыўшы, што «Максім Гарэцкі — пісьменнік арыгінальны і самабытны. Яго творам уласціва моцная прывязанасць да канкрэтных жыццёвых фактаў, але прыватны факт падаецца ў плане шырокага грамадскага асвятлення», а ў цэлым твор «значна пашырае і жанравыя, і паэтычныя далягляды беларускай мастацкай прозы».

Пачатак.

Працяг на стар. 12 (4) »

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 7 (107) | 24 ліпеня 2015 | № 29 (446) Новы час

Удумлівы даследчык літаратуры

« Працяг.
Пачатак на стар. 11 (3)

На Нарачы, 1960 г.

Вядома, літаратуразнавец заўсёды павінен трымаць руку на пульсе часу, уважліва ўглядацца ў праявы літаратурнага працэсу. Таму поруч з сваімі традыцыйнымі абавязкамі Ю. Пшыркоў цікавіўся ўсім, што адбывалася ў літаратурным жыцці нашай дзяржавы. Ён адгукаўся на кожную з'яву, якая ўзбагачала літаратурны працэс. Ён годна прадставіў чытачу гістарычную аповесць занядбанага беларускага пісьменніка Барыса Мікуліча, які пасля жорсткіх таталітарных праследаванняў так і не адважыўся вярнуцца ў Беларусь. Да публікацыі ў «Полымі» гістарычнай аповесці Б. Мікуліча «Адвечнае» Ю. Пшыркоў змясціў грунтоўны артыкул «Гістарычная аповесць Барыса Мікуліча», у якім у сціслай форме змог паказаць усю складанасць успрымання гісторыі ў навейшым часе, адзначыўшы майстэрства пісьменніка ў выяўленні гістарычных рэалій.

З той жа зацікаўленасцю ён пісаў і пра дзіцячых пісьменнікаў, паколькі бачыў перспектыву грамадскага развіцця, дзе падрастаючае пакаленне заўсёды павінна мець некалі рашаючае значэнне ў вырашэнні ўсіх грамадскіх вузлоў і непаразуменняў. Ці не таму ён так зацікаўлена пісаў пра кнігу Вісарыёна Гарбука «Хто такія мы», што ў творчасці гэтага мужнага чалавека захавалася бязмерна шчодрая душа? Аўтар нястомна вучыць сваіх маленькіх сяброў дабрыні, веры ў будучыню, спрадвечным каштоўнасцям чалавецтва. Пры гэтым, адзначае крытык, у апавяданнях В. Гарбука ёсць акрэсленасць пазіцыі, вера ў шчаслівую будучыню герояў, пра якіх ён піша. І ўсё гэта не дакучліва, без дыдактычных пераБораў.

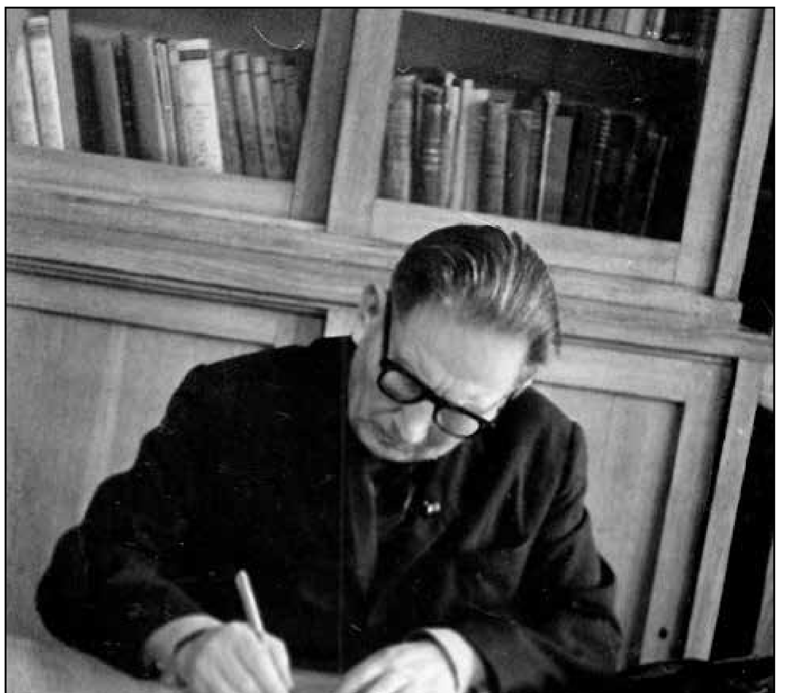
Як знаўца літаратурнага працэсу, адзначае Ю. Пшыркоў і вартасць навукова, публіцыстычнага, літаратурна-крытычнага слова аўтарытэтных пісьменнікаў. Гэта яўна вынікае з яго рэцэнзіі на зборнік артыкулаў П. Глебкі «Паэзія барацьбы і перамогі». Ён вызначае жанравую прыналежнасць змешчанага ў зборніку: даклады на высокіх форумах, прадмовы да кніг літаратараў, з якімі некалі ішоў побач, рэцэнзіі на творы сваіх сучаснікаў. Крытык сцвярджае, што ў многіх выпадках слова П. Глебкі было вызначальным, уплывала на фарміраванне пасляваеннага пакалення літаратуразнаўцаў. Перш за ўсё гэта яго здольнасць расстаўляць галоўныя аспекты ў даследаванні творчасці класікаў, што асабліва характэрна для артыкула «У мове Янкі Купалы», у якім засталіся актуальнымі абазначаныя ім праблемы. Жыццёвымі аказаліся і яго футуралагічныя высновы: па першых зборніках паэтаў мог вызначыць будучыню творцы, што заўважалася ў яго выказваннях пра А. Куляшова і П. Панчанку.

Літаратурная крытыка к гэтаму часу сцвердзіла сябе як суверэнны паўнамоцны жанр, таму ў яе гісторыі, на думку Ю. Пшыркова, адметным бачыцца артыкул П. Глебкі «Мастацкая літаратура Заходняй Беларусі» (1945) як адзін з выключных па прадстаўленню найбольш значных постацяў тады мала вядомага мастацкага працэсу Заходняй Беларусі, таму доўгі час і быў «адзінай даведачнай крыніцай». Зрэшты, ён адзначае яшчэ адну якасць П. Глебкі як даследчыка і чалавека: мужнасць прызнаваць свае памылкі, што выявілася ў артыкуле пра творчасць Уладзіміра Дубоўкі, пра якога негатыўна пісаў на пачатку трыццатых гадоў тады малады паэт П. Глебка. Асоба У. Дубоўкі выклікала асаблівую зацікаўленасць літаратуразнаўцы. Ён сачыў за творчасцю выбітнага былога паэта-ўзвышаўца, які пасля рэабілітацыі аддаваў перавагу творчасці для дзяцей. Сведчанне гэтаму і яго (сумесна з Алегам Лойкам) рэцэнзія на кнігу апавяданняў-успамінаў «Пялёсткі», у якой, па сцвярджанні аўтараў, пісьменнік згадвае людзей чулых, спагадлівых, умее вылучыць у творы павучальны сэнс, што вельмі каштоўнае ў выхаваўчым аспекце. І гэта дасягаецца многімі фактарамі, паколькі «ў мастацкім творы вельмі важна знайсці простую і адначасова надзвычай ёмістую форму, у якую можна было б умясціць глыбокі філасофскі змест» (Лойка А, Пшыркоў Ю. Быць чалавекам на зямлі // Полымя, 1974, № 7).

Пры ўсёй актыўнай крытычнай дзейнасці Ю. Пшыркоў пастаянна ў полі зроку трымае творчасць Якуба Коласа. Да 90-годдзя з дня нараджэння народнага паэта было прымеркавана выданне яго 14-томнага Збору твораў. Актыўны ўдзел у падрыхтоўцы яго прыняў Ю. Пшыркоў, ён жа напісаў уступны артыкул «Магутны талент», у якім паказаў вялікую ролю пісьменніка ў фарміраванні амаль усіх жанраў навейшай беларускай літаратуры, разам з іншымі адраджэнцамі пачатку XX стагоддзя вывеў беларускую прыгожую пісьменнасць на сусветную арэну. А ў артыкуле ««Сымон-музыка» і літаратурны працэс» акрэсліў наступныя абсягі вывучэння творчасці Я. Коласа, пазначыўшы, што ў гэтай паэме Я. Колас, па сутнасці, выклаў вялікую праграму развіцця нацыянальнага мастацтва, дзе былі і ўзоры вышэйшай версіфікацыі, майстэрства словатворчасці, якое намнога пераўзыходзіла эксперыменты не дужа ўмелых маладнякоўцаў. Гэтыя публікацыі засведчылі не толькі ўзровень майстэрства, глыбіню і шырыню погляду крытыка, але і пацвердзілі агульны ўзровень беларускай крытыкі і літаратуразнаўства ў другой палове XX стагоддзя.

Відаць, тады і склаліся ў яго асноўныя абрысы манаграфіі «Эпас рэвалюцыі: паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» і «Сымон-музыка», трылогія «На ростанях»» (1975). У гэтым даследаванні літаратуразнаўца перагледзеў многія свае ранейшыя сцверджанні, удакладніў некаторыя тагачасныя ацэнкі, паколькі да той пары ўжо выйшла многа цікавых даследаванняў па творчасці Якуба Коласа, у тым ліку значныя працы А. Лойкі, І. Навуменкі, М. Мушынскага. Даследчык зноў акцэнтуе ўвагу на імкненні беларуса да свабоды і незалежнасці: у «Новай зямлі» праз магчымасць займець уласную гаспадарку. «Героі паэмы марылі пра ўласную зямлю, таму што спрадвеку, шчодра паліваючы яе потам, не былі яе гаспадарамі. Зямля і воля ў іх свядомасці спалучаліся ў адно цэлае: мець уласную зямлю — значыць быць вольным і незалежным».

ДИПЛОМ
ДОКТОРА НАУК
МФА № 000110
Москва
Решением
Высшей Аттестационной Комиссии
Пшыркову Юлиану Сергеевичу
ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ ДОКТОРА
ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
Председатель Высшей Аттестационной Комиссии
Ученый Секретарь Высшей Аттестационной Комиссии

Ю. Пшыркоў, 1969 г.

Як бачым, істотна мяняецца ацэнка пошукаў героямі выйсця з таго становішча, у якім яны апынуліся, і меркавалі, што выбрацца з яго можна толькі праз уласную гаспадарку. Аднак і тут літаратуразнаўца робіць агаворку, што філасофскае разважанне пра зямлю як аснову айчыны належыць самому паэту, чым падкрэсліваецца ілюзорнасць пошукаў герояў знайсці свабоду менавіта такім шляхам. І гэта сведчанне таго, што тады яшчэ не наступіў час кардынальных змен у поглядзе на «Новую зямлю» і іншыя падобныя творы. Усё ж у новым даследаванні літаратуразнаўца істотна змяняе ракурс разгляду, больш аддае ўвагі яўна эстэтычным катэгорыям у вызначэнні сутнасці вялікага твора. Ю. Пшыркоў акцэнтуе ўвагу на тым, што галоўны персанаж да канца застаецца верным абранаму шляху: «Міхал нават памірае як герой. Ніводнага слова скаргі, расчаравання не вырвалася з яго грудзей. У прадсмяротнай агоніі ён думае пра нязздзейсненую мару і наказвае Антосю змагацца за зямлю і волю». Галоўнае, што даследчык ужо не выпукляе рэвалюцыйнай накіраванасці твора, а больш сканцэнтроўвае ўвагу на паўсядзённым жыцці, калі ў працы, адносінах з іншымі і праяўляецца найвышэйшая духоўнасць чалавека.

Істотныя карэктывы ў свае ранейшыя ацэнкі ўносіць Ю. Пшыркоў і пры разглядзе паэмы «Сымон-музыка». Ён улічвае напісанае даследчыкамі за апошні час, у першую чаргу манаграфіі М. Мушынскага, І. Навуменкі, М. Лазарука. Многае прымае, з іншым палемізуе, а штосьці і зусім адхіляе. У прыватнасці, пагаджаецца з выказваннем М. Мушынскага, што ў «Песні аб званах» вызначаецца эстэтычная аснова твора, «яго філасофскі сэнс», як і ў легендзе пра сонечны промень выражана галоўная функцыя мастацтва — абуджэнне душы народа. Разглядаючы ўсю складаную структуру твора, Ю. Пшыркоў прыходзіць да вываду, што, паказваючы пакутны шлях самародка з народа да высокага майстэрства і агульнага прызнання, Я. Колас паказаў трагічную гісторыю народа ў шматвяковым існаванні. Даследчык раскрывае вялікую моватворчую працу паэта, прызнае беспадстаўнымі прыдумкі Максіма Лужаніна пра быццам бы раскаянне Я. Коласа за наватворы ў паэме.

Даследаванні вызначальнага характару не заставаліся незаўважнымі. На іх рэагавалі адразу, што выражалася ў шматлікіх рэцэнзіях. Не выключэннем стала і апошняя манаграфія Ю. Пшыркова. Пасля яе выхаду ў друку выступілі вядомыя літаратуразнаўцы і крытыкі С. Андраюк, М. Ермаловіч, А. Рагуля, якія засведчылі вялікія дасягненні аўтара манаграфіі ў вывучэнні творчасці Я. Коласа, а разам з тым і звярталі ўвагу на неабходнасць паўторнага звароту да творчасці народнага пісьменніка, бо на гэта якраз і скіроўвае даследаванне Ю. Пшыркова. На апошняе асаблівую ўвагу звярнуў М. Ермаловіч. Паўтарыўшы некаторыя догмы свайго часу (прынцыпы рэвалюцыйнасці, сацыяльнага працістаяння), М. Ермаловіч усё-такі вызначыў асноўную сутнасць манаграфіі ў тым, што яна «будзе плённа ўплываць на далейшае, яшчэ больш паглыбленае даследаванне вялікіх твораў беларускай літаратуры».

Пад навуковым кіраўніцтвам Ю. Пшыркова была падрыхтавана першая гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры ў 2-х тамах (1968–1969), «История белорусской дооктябрьской литературы» (1977). Ён падрыхтаваў шмат даследчыкаў мастацкай літаратуры, выкладчыкаў ВНУ — кандыдатаў і дактароў навук.

Увогуле, у 70-я гады Ю. Пшыркоў актыўна ўдзельнічаў у літаратурным працэсе, імкнуўся адгукнуцца на кожную значную падзею ў жыцці грамадства і краіны. Ён падрыхтаваў капітальную працу да стогадовага юбілею Я. Коласа «Летапісец свайго народа: жыццёвы і творчы шлях Якуба Коласа». Яна выйшла ў 1982 годзе, на жаль, ужо праз пэўны час пасля смерці аўтара, якая раптоўна наступіла 23 снежня 1980 года.

Юльян Сяргеевіч Пшыркоў быў, як творца, выразнікам свайго часу, а з ім закончыўся і вельмі важны этап беларускага літаратуразнаўства. Кардынальнае пераасэнсаванне мастацкіх здабыткаў, навуковых ацэнак адбывалася, на жаль, ужо без яго...

Яраслаў Клімуць

Артыкул друкуецца ў скароце

Абразкі

Лявон ВАЛАСЮК

Лыжка срэбраная, лыжка алавяная...

Мая бабуля Паўрося (такая была ў яе мянушка) карысталася ў хаце за ежаю вялікай срэбранай лыжкай, якую прывёз з другой сусветнай вайны з Германіі мой будучы бацька.

З аднаго краю лыжка так была «аб'едзена», што можна было парэзацца незнарок, хто не ведаў яе сакрэтаў. Але гэта была асабістая бабуліна лыжка, якой яна карысталася больш за пяцьдзясят гадоў. З родных амаль што ніхто тую лыжку не браў у рукі...

...Неяк цётка Волька да слова ўспомніла пра алавяную лыжку, сямейную рэліквію: ёю карыстаўся ў царскім войску мой прапрадзед Аксенцій, які служыў больш за дваццаць гадоў. І калі вярнуўся з царскай службы, то паклаў яе на пачэснае месца. Так і захоўвалася яна, пакуль не ўзялі на службу ў Пецярбург у Сямёнаўскі полк майго дзеда Івана. Дзед па запавету ўзяў алавяную лыжку з сабою. Ён так і праслужыў з ёю праз рэвалюцыю ў лютым, потым ужо і на фронце першай сусветнай, пакуль лыжка зноў не апынулася ў вёсцы...

Ліхалецце не адступала, і на вайну ўзяў алавяную лыжку мой будучы бацька. Яна прынесла сваю простую карысць. А на выгляд была падобная да невялічкага глыбокага чарпачка з кароткаю круглаю ручкаю, што заканчвалася «бульбінкаю» — нешта накшталт кругляка...

Пасля апошняй вайны надышла чарга служыць маім дзядзькам у войску. Спачатку прыхапіў алавяную рэліквію дзядзька Сцяпан, а потым — Андрэй. Так лыжка павандравала па белым свеце...

Мой старэйшы брат Анатоль тую лыжку не браў з сабою, хаця дзед з бабуляю казалі яму ўзяць яе, бо яна, маўляў, прыносіла шчасце: усе мужчыны вярталіся з ёю дадому з войска. Але тады быў ужо іншы час — час мірнага жыцця, таму лыжку-рэліквію пакінулі захоўвацца на пачэсным месцы на паліцы. І калі ўжо надышла мая чарга служыць у войску, дык толькі згадалі пра яе, пагаварылі, пашуткавалі. Сказалі, што яна павінна чакаць мяне на сваім месцы... І яна дачакалася.

Зноў прысніцца чорны конік...

Мароз патрэсквае, як сырыя яловыя паленні ў печы. Пячэ дык пячэ! Ажно дух займае! А калі прыкласці язык да дужкі вядра ля калодзежа ці да клямкі дзвярэй, то ён прымярзае. І тады адарваць яго надта балюча. Ану раптам палова языка застанецца на дужцы ці клямцы? Страшна! Але ўсё роўна прыкладаеш, бо хочацца паспрабаваць зрабіць тое, што рабіў старэйшы брат. Цікава вельмі... І мне, і майму сябруку.

Бацька сябра — суседа Міколкі — калгасны брыгадзір дзядзька Мікола. Колечка, як клічуць у наваколлі. Так па-тутэйшаму ўсе і называюць. Ён невысокі ростам, заўсёды з чырвоным, бульбінкаю, носам. Размаўляе адрывіста, яшчэ горш, калі сварыцца. Але часцей ён усміхаецца — гэта падабаецца мне. І тады мы адчуваем поўную бяспеку...

Дзядзька Мікола, паабедаўшы, збіраецца ехаць на калгасную ферму. А на кухні ў хаце цёпла. Ад печы смачна пахціць звараны ў чыгунку боршч. На лаўцы ляжыць пад белым даматканым ручніком свежаспечаны чорны пляскаты хлеб. Ад яго таксама плыве такі водар, што можна сліною заглынуцца...

А за акном яшчэ лепш! Снегу колькі наваліла! І сонца свеціць ярка-ярка. Калгасны конь на падворку так жуе сена і трасе галавою ў хамуце, што ажно пара разыходзіцца ва ўсе бакі. Вось бы і нам паездзіць на вазку з гэтым чорным конікам! У два галасы просім дзядзьку Міколу:

— Падвязіце трошачкі, хаця б у другі канец вёскі!

— Ой, ды падвязі ты ўжо хлопцаў! — заступаецца за нас цётка Волька, маці майго сябра. Яна глядзіць на нас добрымі з хітрынкаю вачыма. — Абрыдлі яны мне тут за цэлы дзень. Дай хоць трохі адпачну ад іхняга гоману! — Цётка гаворыць і зноў нахіляецца да печы, грыміць чыгункамі.

Нас доўга чакаць не трэба. На галаву — шапку-вушанку, на плечы — паліто, рукавіцы — у рукі. І, як тыя шчанюкі, выкочваемся за парог на падворак. Шумна ўціскваемся ў вазок на салому і чакаем, калі дзядзька Мікола крыкне на каня: «Ну, пайшоў, здраднік!», а конь, наеўшыся духмянага сена з канюшынаю, здаецца, толькі і чакаў крыку гаспадара. Ірвануў з месца так, што толькі камякі снегу з-пад капытаў ляцяць на нас. Радасці — поўны вазок! І вось у марозным паветры рып палазоў і храп каня. Эх, паляцелі па снезе! Хутчэй, яшчэ хутчэй! Толькі вецер хапаецца за каўнер паліто. І ў промнях зімовага сонца снег разлятаецца ва ўсе бакі...

Вёска невялікая. І непрыкметна мы ўжо мінулі апошнюю хату. Край вёскі. Карчы лазы, крыху бярэзіны. Усё занесла снегам. Нахіліўся стажок сена, напалову схаваўся ў снезе... Вось мы і прыехалі. Дзядзька Мікола прыпыняе коніка, і мы вывальваемся з вазка і бяжым па дарозе да алешніку. Наш чорны конік вязе сябравага бацьку ўсё далей і далей у бок фермы. І ён не бачыць нас і не бачыць, як мы будзем бавіцца, вяртаючыся дадому.

А мне з сябрам даўно хацелася трапіць сюды, у гэты алешнік. Гожыя постаці дрэў звіняць ад марозу. Шурпатая кара паблісквае пад чырвоным сонцам. Глыбока правальваючыся ў снег, мы выбіраем сабе дрэўцы. Дастаем з кішэняў сцізорыкі, цяжка адкрываем нягнуткімі пальцамі лёзы, пачынаем падразаць кару, як тыя бабры на малюнку ў братавай кніжцы... Пальцы рук мерзнуць... Нарэшце выбіраемся з гушчару на дарогу і, задаволеныя вынікам паездкі, кіруемся да сваіх дамоў. Не спыняючыся, абрэзваем непатрэбныя галінкі, глядзім, як свежыя парэзы пачынаюць чырванець... Дамоў, хутчэй дамоў! Мароз усё мацней і мацней шчыпле за твары. Нам нічога не застаецца, адно як мага спрытней пераставіць ногі.

...На кухні ля печы цёпла. Яна не паспела яшчэ зусім ахалонуць, нягледзячы на тое, што мароз пад вечар мацнее. Цётка Волька хутка пачне паліць у печы. З сябрам сядзім на маленькіх сасновых калодачках і абстругваем свае кійкі. Яны ўжо прагрэліся ў цяпле, і дрэва стала мякчэйшым. Толькі пільней патрэбна сачыць, каб не парэзаць пальцы. А занятку цяпер нам хопіць на некалькі дзён. З гэтай алешыны чаго толькі можна выразаць! І кожны з нас рэжа толькі тое, што даўно ўжо запаланіла галаву і сніцца кожную ноч: будзе гэта прамы меч ці крывая шабля, а можа, нешта і цікавейшае...

Але сёння пара ўжо заканчваць. Хутка стане цёмна, мне трэба дадому, хаця толькі цераз дарогу перайсці, ды ўсё роўна, калі цёмна, то страшнавата ісці аднаму. Але адзін я мала калі збіраюся дадому. Амаль заўсёды па мяне прыходзіць маці. І пакуль яна размаўляе з цёткай Волькай, мы з Міколкам паспяваем крыху патузацца ля парога, дамовіцца на наступны дзень пагуляць.

...А ўначы мне абавязкова прысніцца чорны конік з добрымі вялікімі вачыма і нашы абструганыя кійкі з алешыны, якія мы надзейна схавалі за печчу на кухні.

Пятнаццаць капеек

У дзесяць гадоў я вучыўся ў трэцім класе. У той час наша сям'я трымалася толькі з бацькоўскай голкі. Маці ўладкавацца куды-небудзь на работу не ўдавалася. Час быў нялёгкі для бацькоў. У дадатак яны дабудоўвалі наш дом у горадзе. Часам да бацькоўскай зарплаты сям'я заставалася без аніводнай капейкі. Не было за што купіць і бохан хлеба... Па-дзіцячы тады наша становішча ўспрымалася неяк проста, без розных капрызаў, ныцця, скаргаў. Мы былі ўдзячныя за кавалачак цукру ці белага пшанічнага хлеба.

Маці знаходзілася заўсёды пры доме. Уся гаспадарка ляжала на яе плячах. Амаль кожны дзень прыходзіла да нас бабуля Фядора, якая жыла непадалёк у свайго старэйшага сына Паўля, які даводзіўся мне з братам дзядзькам па маці. Бабуля Фядора заўсёды ўсміхалася. З унукамі паводзіла сябе ласкава, ды строга. Яна заўсёды прыносіла нам гасцінцы. Але мне больш за ўсё запомнілася, як бабуля даставала з кішэнькі то дваццаць, то пятнаццаць капеек і давала нашай маці на хлеб, які каштаваў тады чатырнаццаць ці васямнаццаць капеек за кіло.

Бабуля Фядора тыя грошы эканоміла ў сыновай сям'і. Сваіх грошай у яе не было, бо пенсіі яна не атрымлівала, а для працы была ўжо не таго ўзросту і здароўя. Ды і ўладкавацца на працу было вельмі складана ў той час. Так моцна адбіліся ў памяці хвіліны, калі бабуля Фядора прыходзіла да нас. На яе прынесеныя пятнаццаць-дваццаць капеек маці купляла хлеб да нашай (з салёнымі агуркамі) бульбы на снеданне, вячэру...

...Летнім надвячоркам, калі я бавіўся на падворку, а маці ў гародчыку палола пырнік з лебядою ля плота, прыйшла бабуля Фядора, запыталася:

— Ну што, Вера, як дзеці? Як жывеш? Два дні ў вас не была, засумавала...

— А што новага! Мы ўжо пачалі хвалявацца. Даўно вас не бачылі! — адказала маці. Выпрастала спіну, павярнулася да старой і ветліва ўсміхнулася: — Во, ваюю з зеллем. І як жа хутка яно вырасла! Бы на дражджах расце...

— Так, — уздыхае бабуля і нешта дастае з кішэнькі фартуха. — Вазьмі рубель, Вера, купіш хлопцам ласунак. Не ведаю, як ён тут і заблудзіўся! — хітравата падміргвае, працягвае грошы.

Яны стаяць, маці з дачкой, размаўляюць, а я бягу ў завулак. Мяне кліча галасна сусед — як і я, падшыванец.

...Вечар наплывае, як сон. І я бягу ў яго, захлынаюся пахам летняй зеляніны, пылу з дарогі... І свежага хлеба...

Электрыка

Асаблівы пах кноту, закапцелае шкло лямпы... Здаецца, што гэта было зусім нядаўна на ўскрайку вёскі ў доме, дзе я нарадзіўся, у доме майго ранняга дзяцінства. Доўгімі вечарамі гарэла на кухні лямпа, распаўсюджвала характэрны пах недагарэлай газы. Старэйшы брат Анатоль вучыў урокі, я сядзеў побач. Маці смажыла сала, таўкла свінням бульбу. Патрэскваў кнот, падрыгвала полымя, а кот, які драмаў на печы, час ад часу расплюшчваў адно вока на голас ці шолах.

...І вось аднойчы ў вёску прывезлі чорныя ад прапіткі драўляныя слупы. На вуліцы яны спачатку ляжалі ля платоў, а потым іх укапалі ў зямлю. Прывезлі таксама маткі алюмініевага плеценага дроту для электрыкі.

Дзядзькі, пакурваючы, надзявалі на ногі прыстасаванні, якія называлі «кіпцюрамі», і лезлі на слупы, прымацоўвалі белыя керамічныя кубачкі, нацягвалі дрот. Адбывалася гэта ўлетку.

Пасвятлела, пацяплела ў вёсцы. Нават некалькі металічных талерак-ліхтароў на слупах павесілі з лямпачкамі, каб уначы было відно крыху дарогу пад нагамі ды каб размінуцца з суседскім сабакам... Так у нашу вёску ў пачатку шасцідзясятых гадоў мінулага стагоддзя прыйшла электрыка. І адразу сталі весялей пачуваць сябе вяскоўцы!..

І тады падумалася: як жа цёмна было пры газавых лямпах. Але яны па-ранейшаму заставаліся ва ўсіх дамах на той выпадак, калі, бывала, адключалі электрыку. І зноў па старой звычцы гаспадары бралі запалкі і падносілі агеньчык да кноту. І адразу па сценах пачыналі скакаць цені, звыкла разыходзіўся забыты пах газы. У доме было па-ранейшаму цёпла і светла, ды так, што хацелася прыгарнуцца да матчыных рук і пачуць пяшчотныя словы...

Крыжы

За нашым домам праз дарогу на невялікім трызубцы поплава стаяў вялікі драўляны крыж — старадаўні абярэг нашай вёскі. Ён узвышаўся над зямлёю сваёю самотнаю веліччу, маўкліва пазіраючы ва ўсе бакі, нібы вялікая птушка ў сваім гняздзе. Непадалёк раслі маладыя ліпы, якія з шумам зелянелі ўлетку. Крыж наўкол быў заўсёды абкопаны, каб сухая трава, калі раптам загарыцца, не апаліла яго бакі.

Я з суседскай дзяўчынкаю Анькаю амаль кожны дзень бываў ля крыжа: тут было наша любімае месца для гульняў. Яно падабалася нам і ўлетку, і снежнаю зімою, бо знаходзілася побач з нашым жыллём. Аднойчы раніцай крыжа не стала.

Атэісты-няверцы спілоўвалі крыжы, зачынялі цэрквы... Вось і наш крыж-абярэг трапіў пад чорнае лязо пілы ці сякеры. Вяскоўцы шмат гаварылі пра тое здарэнне, лаяліся на нядобрых людзей, што займаліся грахоўнаю справаю, старыя жанчыны праклінялі іх...

Аднаго такога чалавека я ведаў: Аляксандр (жанаты ўжо быў) жыў у недалёкай вёсцы. Ён сумесна з некалькімі мужчынамі-паплечнікамі ездзілі па наваколлі і пілавалі крыжы ля вёсак. Рабілі яны тую чорную справу начамі, калі ўсе адпачывалі і ніхто не бачыў гэтыя вар'яцтвы. Але людзі ўсё роўна даведаліся пра іх.

Крыжы, канечне, потым зноў з'явіліся на сваіх месцах, бо людзі не маглі застацца простымі наглядальнікамі святатацтва. Так і каля нашых дамоў зноў устаў высокі драўляны крыж, але ён ужо быў жоўта-смалісты, з кропелькамі смалы, падобнай на ліпавы мёд.

А той дзядзька Аляксандр у хуткім часе захварэў, страціў магчымасць хадзіць, памёр, пакінуўшы жонку-ўдаву і двух дзетак-сіротак...

Крыж Богшы

Васіль МАКАРЭВІЧ

1
*А хто падкажа,
Лондан ці Парыж?
Мажліва, тайну сам адкрыеш, Божа, —
Куды папаў, у рай ці пекла, крыж,
Які адштукаваў наш прадзед
Богша?*

*Стагоддзі
Прастаяў ён на віду.
Чуў песню жаўрука і скаргу кані.
Пакуль пад гул вайны, як у ваду,
А ці ў прадонне на вякі
Не кануў.*

*За годам год
Дарогаю прамой
Ляцелі ў вырай жураўы на поўдзень.
А крыж мы пад зямлёй і пад вадой
Шукаем і — ніяк пакуль
Не знойдзем.*

*Хаця і маем
Вечнасць празапас,
Змаглі пабыць ля пекла і ля рая.
Здаецца, крыж уголас кліча нас
І рукі нам насустрач
Працірае.*

*З далёкіх тых,
Пасляваенных дзён,
Падзеі вывучаючы да кропкі,
Мы скрозь, як археолагі, вядзём
Па ўсёй Еўропе пошук
І раскопкі.*

*Не раз гадалі, —
Звонкі, як лядыш,
У небе, дзе дымок світальны віўся,
Красы нябачнай і чароўнай крыж —
Адкуль і як над Полацкам
З'явіўся?*

2
*Чаго дзівіцца?!
Над Дзвіной ракой,
Дзе ліўні і дажджы давалі чосу,
Сабралася сто сорак саракоў
Майстроў — і муляроў,
І камнячосаў.*

*Для шчыруноў
Занятак кожны люб.
А возьмецца абраных цэлы тузін
І ўмомант ён сагне ля пожні дуб,
А трэба будзе — ствол завяжа
Ў вузел.*

*Світаннем,
Без прымусу і прынук,
Натруджаных і адначасна кемных,
Сто сорак саракоў умелых рук
За тапары ўзяліся
І за кельмы.*

*Цераз лясы,
Над ссохлай дзеразой,
Што мох перапляла, нібы пярыну,
Сто сорак саракоў ішлі вазоў
І везлі яек больш куды
Курыных.*

*Глядзеў дубняк
Са смольным сасняком,
Як полацкую, з сівізною, гліну
Умела перамешвалі з жаўтком,
Каб вырабіць трывушчыя
Цагліны.*

*Не знаючы
Інтрыг і хітрых звад, —
У гурце нават часам кашавары*

Цагліны клалі пільна рад у рад,

*І, нібы дратвай, між сабой
Сшывалі.*

*На дыбачкі
Ўставала Белавеж
Ды цікавала пільна і ўкрадкай, —
Таранам бі, а толькі ці праб'еш
Сцяну такую візантыйскай
Кладкі!*

3
*Са скразняком
Аціхлі спрэс вятры
І воблакі прылеглі, нібы сфінксы,
Калі ўзнеслі да нябёс майстры
На берагах Дзвіны сабор
Сафійскі.*

*І ля надрэчных
Пакручастых стром
У цесляў меўся клопат наастачу —
Знайсці такога майстра ад майстроў,
Каб крыж не крыж, а дзіва
Адмастачыў!*

*Ці знае хто,
Як на крыжах дарог,
Абвітых траў пярэстымі шаўкамі,
Шукалі майстра, валячыся з ног,
Пакуль урэшце рэшт
Не адшукалі.*

*Быў у лапцях,
Але не ў лахманах,
З памоўкамі, як стрэламі калчана,
Рамеснік гарадскі, а ці манах,
Магчыма, нават родам
Палачанін!*

*Хаця былое
Парасло быллём
Дый узялося чэрстваю аблогай, —
Больш у абліччы і ў вачах было
Ад чмута-ведзьмака,
Чым ад святога.*

*Ніштo дагэтуль
Не ўсплыло нябось,
І святары лічыць да сёння рады,
Што быў ён, пасланец і сын нябёс,
А не з тутэйшай шайкі
Канакрадаў.*

*Зашпілены
З усіх бакоў, як струк,
Слібізаваць мог часам па латыні.
А што да ўмення і, канечне, рук,
То рукі меў ён проста
Залатыя!*

*Хаця ніхто
Не аб'яўляў аўрал,
Не падаваў уладны голас з неба, —
Ды зналі, што дыхтоўны матэр'ял
Для крыжа са святога дрэва
Трэба.*

*Хто сэрцам смел,
На рукі дуж і ўмел, —
Як майстру і шчасліваму абранцу,
Не меней, чым за трыдзевяць зямель
Па дрэва давядзецца
Дабірацца.*

*Схаваўшы
Ад спякоты ў гойны цень
Грыбы — грузды, лісічкі і апенькі, —
Расце яно там дзесьці з дня на дзень
Пад боговым прыглядам
І апекай.*

*Наводдалек
Ад тлумных гарадоў,
Патлатых субтрапічных ясакараў,
Патрэбна меці сто сорак вярблюдоў,
Каб выбрацца з нямых пяскоў
Сахары.
Ды, як на трон
Ці на святы прастол,
Абсыпаны ўвесь зорамі, як жвірам,
Дзвіна прынесла кіпарысны ствол,
Што воды іярданскія
Жывілі.*

*І ў кроплях
Перадранішняй расы,
Сякеру ашчаперыўшы ў далонях,
З яго адмераў майстар два брусы,
Са стрыжнем і слаістай
Абалонню.*

*А следам
Перуны, як шчыруны,
На дол сышоўшы з місіяй пачэснай,
Давай прамей, напэўна, ад струны
Часаць іх ды з усіх бакоў
Ачэсваць!*

*Хіснецца ўбок
Вясновы вербалоз, —
І, быцам для касы дзявочай стужка,
Ускінецца ажно пад Зорны Воз
Ды і закруціцца спіраллю
Стружка.*

*А майстар?
Ён, здаецца, баляваў,
Хаця і не хваліўся перад людам.
Хто ведае, чым крыж ён габляваў, —
Чужым фуганкам ці тутэйшым
Склюдам?*

*Звычайны крыж,
Што ледзьве-ледзь ліпіць,
З якім не пойдзеш і ў святую Меку,
З дзвюх палак можа на хаду зляпіць
Не толькі дзіце, нават
І няўмека.*

*А крыж святы,
Каб война Казярог
І прыпыніла бег Дзвіна і Прыпяць,
Патрэбна шчодра з макаўкі да ног
Брыльянтамі ды серабром
Абсыпаць.*

*Граніць разцом —
Не соты падразаць,
Хаця і будзеш ты найпершы дока.
А ў сховішчах якіх алмазы ўзяць?
Ці апароць у незямных
Кладоўках?*

*Каб адмаліць
Да кроплі ўсе грахі, —
Нібыта з пекла душнага ці лазні,
З майстэрні ўласнай, потны і глухі,
Паўгода, пэўна, майстар
Не вылазіў.
А досвіткам,
Як смольны бор куваў,
І ў небе месік дрых, нібы начлежнік, —
Урэшце, майстар крыж адштукаваў,
Сагробшы з радуг жэмчуг,
Як грабежнік.*

*Ніхто супроць
Не скажа век вяком —
Што Богшы крыж, нібыта сын захмар'я,
Быў самым блізкім, родным двайніком
Таго, што ззяў над вечным
Запаляр'ем.*

*Прымоўклі дзесь
Грамоў глухіх гурты,
Здалёк глядзелі хмаркі трапяткія,
Як пахаджалі ў мітрах, што браты,
Пакліканы Ноўгарад
І Кіеў.*

*Палалі свечкі
Мо даўжэй ад вуд,
Кастрычамі займаліся лампады.
І слаўся, нібы лес пад ветрам, люд,
То на калені перад крыжам
Падаў.*

*Скідаючы
Каменных ведзьмакоў,
Харугвы распрасцёршы залатыя,
Крыж хросным ходам ад усіх бакоў
Вадой святой свянцала
Візантыя.*

*Аж сыпанула
Ўверх сям'я стрыжоў,
Ледзь не палеглі наваколо тапалі,
Калі ён, крыж, на купал узышоў
Няспешнай ды упэўненай
Ступою.*

*І, ў пазалоце
Ўстаўшы навырост,
Над краем і крынічным, і азёрным
Глядзеў наўкруг сябе на сотні вёрст*

Нібыта з вышкі вартавой,
Дазорны.

Турнуўшы ўбок
Звяг-злыдняў чараду
І перакасіўшы роднае ваколле,
Ён, глядзечы на тлумную Арду,
Дакляраваў ёй поле
Кулікова.

А хан Батый,
Што сцены ўмеў прабіць,
І з конніцай глынуць паўазярыны, —
Не мог нічога з крыжам парабіць,
На дол пясчаны ні зваліць,
Ні зрынуць!

І чмут расійскі
Ў дзіўным парыку
І, д'ябальскае выкрайкі, батфортах,
Не ўзняў на крыж драпежную руку,
Хаця і побач чуў цкаванне
Хорта.
Чым дзень зырчэў,
Тым крыж палаў ярчэй,
Як і лямеш, што ворыва зглыдала.
І колькі скваппых ды скупых вачэй
На крыж святы зацята
Паглядала!

Як з круглай
Перакуленай дзяжы,
З прытоенай пяшчотай і ласкавай,
Крыж мылі малітоўныя дажджы
І ліўні днём і ноччу
Паласкалі.

Не крыўдзілі
З шаптухай ведуна,
Што з кужалю даўгую нітку прала.
Дзе кут пачэсны меўся, — аддаўна
Сядзела Магдэбурскае там
Права.

Праз землі,
Цераз стромкія вякі,
Не помнячы ні пошасці, ні ліха,
Часцей і папа Рымскі з-пад рукі
Глядзеў на крыж, забыўшыся
На пыху.

А крыж святы,
Пазваўшы вадалей,
Пакуль хапала дзёрзкасці і духу,
Ад Полацка турыў, як падалей
То сухавей з пажарам,
То засуху.

Ды праз туман,
Нібыта глей, густы,
І хітрыкаў цянёты, што абрыдлі,
Наводзіў спешна наўпрасцяк масты
Да Лондана, Парыжа
І Мадрыда.

Цераз завей
Смугу ды мітульгу,
Драпежных міжусобіц калатнечу
Глядзела кнства, каб нага ў нагу
З Еўропай паспяшаць
З Сярэднявечча.

Выходзілі
Стагоддзі з берагоў
І не пыталі — згода ці не згода? —
А рыхтавалі, бы капкан, прыгон,
Як і сусед наш даўняшні,
З усхода.

4
Чаўбохне дождж,
Бы выбухне салют,
Грукоча ў кірзачах-грамах і ззянні.
Калі жыццё і час пайшлі на скрут,
То крыжу не да новага
Дызайна.
Грымеў тратыл
Ды грахкаў аманал, —
Маглі вось так і горы нават змесці.
Ды толькі крыж ніяк пад крымінал
Дзялягі з хеўрай не маглі
Падвесці.

Адны і дня
Не пражывуць без звад,
Купаюцца ў сварках, як у пельцы
А крыж святы ніхто не мог назваць
Ні грэшным насланнём,
Ні адшчапенцам.

Каму зручней
Суд правіць, ну каму,
Як не заезджай Марсельезе-гейшы?
Саслаць бы крыж наўпрост
на Калыму!
А для чаго? Для помачы
Тамтэйшым!

Быў толькі
Падуладны ён вякам,
Нібыта меў паднебнае падданства.
І не хацеў партыйным ведзьмакам
А хоць бы і на каліўца
Паддацца.

А час прыйшоў, —
Без лішніх эскапад
З нязнанай вышыні, нібыта зеўры,
Ён злез на дол, як дзіўны экспанат,
Каб адпачыць у цішыні
Музейнай.

Ды зыркіх зор
З-пад неба не хапаў,
Хоць побач іх мільярды ападала.
А грымнуў гром вайны — і ён прапаў,
Як і байцы на фронце
Прападалі.

Як хочацца,
Каб крыж з усіх крыжоў,
Сярод асколкаў, друзу і акравак
Праз пекла і агонь вайны прайшоў
І выбраўся на цішыні
Ускраек.

Ды што гадаць?
Мо, родны, адпалаў
І, стаўшы непрыкаяны, бяздомны,
З утылем трапіў дзесь на пераплаў
У вогненным мартэне
А ці домне.

Ці ўсё ж прайшоў
Праз смертны дым з дымоў,
І ў манаграмах рваных ран і драпін,
Як не ірваўся ў родны край, дамоў,
Але дасюль чамусьці
Не патрапіў.

І кожны знае,
Кожны з нас прывык
(Каго вось гэта справа не займала?) —
Гарыць у небе сёння крыж-двайнік, —

Ды нам красы ягонае
Замала!

Таму глядзім
З надзеяй на сабор, —
А можа, ўсе нягоды раптам змогшы,
Ён вымкне ў паднябессе, як багор,
Крыж залаты і непадкупны
Богшы?

Новы танец

Ігар КАНАНОВІЧ

Прасвятленне

Наканаванне нікому не сцеле кілімаў.
Ды прасвятленнем
спыняецца вераломства:
Здрадзіць дзяржава, але ніколі —
Радзіма;
Здраджваюць людзі, але ніколі —
Жыццё.

Завяршэнне адной размовы

Не вабіць эдэм на чужыне.
Не ўсё, што тут робяць, — «адстой».
Мне цесна не ў ГЭТАЙ краіне —
Мне цесна ў краіне ТАКОЙ!

Якое свята?

Да нядаўняга выхаду зборніка
ўласных вершаў «Астэроід»

Якое свята, браце? Не грашы!..
Павер, паэцтва пахне не малінай...
Стаў зборнік вершаў помнікам душы —
Расцягнутай, загаджанай. Адзінай.

Шэдэўры выбягалі з-пад рукі?
Магчыма. Але цешыла не дужа...
БЯДОЙ напампаваныя радкі!
Які ж ты блізарукі, любы дружа!..

Паэтам быць —
штодзень глядзець за край.
Высокі боль —
капкан, прысуд суровы.
Зайздросны лёс? Ну, дурань, забірай!
Яшчэ і даплачу — насі здаровы!

Жоўты экспрэс

Мінулі і Верасень —
горад-спадарожнік Лета.
Наступны прыпынак —
у прадмесці Зімы.

Пажаданні на ноч

Дзень мінуў, да мітусні ахвочы.
Засталося развітацца з ім.
Дзецям і старым — спакойнай ночы!
Ну, і добрай ночы — маладым!

«Супраць» і «за»

Планка настрою — на нізкай адзнацы.
З прыкрасцю спелай гляджу я назад:
«Супраць» даўно навучыўся змагацца —
Не навучыўся «за»...

Мой анэстэзіёлаг

Снег глушыць енк пачуццяў голых,
І можна крыху менш маліцца:
Зіма, мой анэстэзіёлаг,
Нарэшце заняла сталіцу...

Адна думка

Сярод разваг бяспекі і карысці
Раз-пораз думка ўспыхвае адна:
Штодзённасць — сон,
з якога страціў выйсце;
Сон-акіян без берагоў і дна...

Мокры Буда

Спам розуму
зрэдку мільгае ў свядомасці,
а я ляжу
ў прысмужанай,
нагрэтай ванне —
слухаю,
як пругка і згодна
сыходзіць вада.
Мокры, распараны,
усцешаны Буда.

Прыступка

В мой старый сад, ланфрен-ланфра,
Лети, моя голубка!
(З вядомай песні)

Да выбухаў натхнення ты прыступка.
Табою Бог жыццё пасаладзіў.
І ўсё-ткі я паэт, мая галубка.
Мо лепшага — нармальнага — знайдзі?

Нашто табе нястача, меладрама
І гурт таленавітых недарэк?
Твой выбар ну ніяк не ўхваліць мама.
Яна кансерватыўны чалавек.

Хвіліны шчасця будуць, верагодна.
Ды, верагодна, будзе і кашмар.
Я — цяжкая, няўдзячная прыгода:
Буян, ліхач, нядбайны гаспадар...

Зірні, я для цябе — да дна прыступка!
Крумкач крывавы з песняй салаўя!..
Маўчу-маўчу! Не плач, мая галубка!
Хадзі сюды, маленькая мая!..

Няёмкасць

Грубы,
запэцканы снег
зніякавела
ўспыхнуў на сонцы:

пацалавала вясна.

Стаўка

Налятаючы сэрцам
на чарговы
вострыя злом рэчаіснасці,
цяпер усміхаюся:

«Дзякую, Ойча,
што ставіш ізноў
на Паэта!..»

Новы Танец

Так,
захапляйцеся
маім новым танцам!

Хоць ён —
не што іншае
як спроба не наступіць
на знаёмыя граблі,
раскіданыя там і тут.

Таму Што Вясна

Мой след
на забытым снезе,
як пэўныя словы
на сценах,
непрыстойны і смешны.

Таму што вясна.

Маякоўшчына-2

І навошта нараджацца,
скажыце,
Зорнымі прынцамі
ў зямной глушы?
Паміраем,
не навучыўшыся жыць
і
Адыходзім да Бога,
Яго страціўшы!..

На размінцы

Размінаўся,
і хруснула з болем
дзесьці
пад левай ключыцай.

Солі
ці лёд застарэлы
на сэрцы?

Я ёсць

Мне крыўда выела душу,
А потым перайшла на цела...
Што дзіўна, я ізноў пішу.
Што дзіўна, я жывы і цэлы.

Намоўленае перамог,
Паверыўшы ў будзённасць цуду.
На папялішчы ўспыхнуў Бог.
Я ёсць. І я, напэўна, буду...

Манголія

Андрэй ФЕДАРЭНКА

1.

Калі ў 1990 годзе мне выпала магчымасць паехаць у Манголію, з якой радасцю я згадзіўся! Я не ведаў тады, што пісьменніку зусім неабавязкова «пазнаваць жыццё», што ўвогуле пісьменнік ведае рэальнае жыццё нашмат менш за звычайных людзей — хаця б таму, што нельга знаходзіцца ў двух месцах адначасова: трэба альбо сядзець за сталом у кабінеце перад аркушам паперы і грызці кончык ручкі, ці за ноўтбукам на кухні, — або ісці «ў народ». Навучыцца выкарыстоўваць малое, каб пры дапамозе яго дабівацца большага — вось і ўвесь няхітры сакрэт пісьменніцкага рамяства.

Але мне было ўсяго 25 гадоў. Я напісаў адну маленькую кніжку. Для мяне пабыць у Манголіі азначала прыкладна тое ж, што для Чэхава паездка на Сахалін, толькі мне ў адрозненне ад яго не трэба было трэсціся ў тарантасах, выкрэсліваць з жыцця год-паўтара; тут усяго паўтара тыдні, і не тарантас, а да Масквы цягнік, адтуль — самалёт; тут магчымасць пабачыць чужы свет і пры гэтым не замачыць нават падэшваў, плюс бясплатна.

Што я ведаў пра краіну, куды сабраўся? Што гэта Азія. Што быў Чынгізхан з мангола-татарскім ігам. Грошы там завуцца тугрыкі. Усё, бадай. Але гэта мяне не бянтэжыла. Тады, у тым узросце, не дробныя дэталі здаваліся вартымі ўвагі, а панарама — агульныя, сусветныя, усеабдымныя катэгорыі. Дэталі потым адшукаюцца самі.

І вось 30 ліпеня 1990 года я ў Маскве, перад двухпавярховым будынкам ружовенькага колеру з калонамі. Чыгунная агароджа, на ўзорыстых металічных варотах начэплены замок на ланцугу. Яшчэ вельмі рана. Трэба дачакацца, калі запрацуе «Аддзел па прапагандзе і міжнародных сувязях». Там павінны сказаць, што, хто, з кім, чаго, пачытаць інструкцыю, даць ЦУ. А пакуль — тапчуся перад замкнёнымі варотамі, не верылася, як ні напружваю ўяўленне, што я стаю менавіта на гэтым вось месцы, каля бетоннага фундамента, таго самага, на які залазіў булгакаўскі герой і прасоўваў галаву ў дзірку ў чыгуннай агароджы, з зайздрасцю азіраючы летні рэстаран, марачы пра закуску і вялікі куфаль ледзянога піва — «як і кожны турыст перад далёкай вандроўкай»... Недзе там, у зале, даўным-даўно кружыліся ў вальсе Растова Наталі... Адсюль забіралі ў вар'ятню паэта Бяздомнага... Тут чытаў геніяльны пляменнік сваёй цётцы ўрыўкі бессмяротнага «Гора ад розуму»... Цяпер пасярод двара вакол сухога фантана хадзіў кругамі адзінокі голуб і буркаў, распусціўшы веерам хвост.

Нечая рука легла мне на плячо. Я павярнуўся і ўбачыў чалавека каўказскай знешнасці, сухапарага, з валасатымі рукамі, з вялікімі разумнымі вачыма.

— У Манголію? — спытаў ён.

— У Манголію.

— З Беларусі?

— З Беларусі.

— Ведаю: Беларусь — Ніл Гілевіч, — сказаў ён. І зноў працягнуў валасатую руку: — Эліхан Калоеў, Асеція.

Намеснік галоўнага рэдактара літаратурнага часопіса. Жыве ва Уладзікаўказе, каля самага падножжа Казбека, кожны дзень бачыць далёкую беласнежную горную шапку.

Усходнія мужчыны дзеляцца на два тыпы: гарачыя, шумныя, як цыганы, і адзінокія разважлівыя філосафы. На шчасце, мне патрапіўся другі тып. Вельмі прыемны гэты Эліхан. І тое, што сам падышоў, і што вочы добрыя. Было толькі крыху сорамна, што вось ён ведае паэта з маёй радзімы, а я не магу назваць ніводнага каўказскага пісьменніка, акрамя Шата Руставелі і Расула Гамзатава, якія — грузін і дагестанец — невядома якім бокам адносяцца да Асеціі.

— Можа, вы ведаеце, хто арганізаваў нам гэтую паездку? — пацікавіўся я. — Хто працуе ў аддзеле па міжнародных сувязях?

— Жанчына, — коратка адказаў Эліхан, укладваючы ў гэтае слова нешта нават большае за пагарду, асабліва калі ўлічыць, што прамоўлена яно было па-руску з каўказскім акцэнтам.

Ён прапанаваў, пакуль рана і вароты зачынены, за кампанію прайсціся разам на базар. Праз Малую Грузінскую, Вялікую Грузінскую выйшлі ў раён Пакроўскіх Варот, дзе і праўда быў крыты вялізны рынак; цяпер яго, канечне, няма ў цэнтры Масквы. Эліхан купіў паўмеха абрыкосаў, вялізны пакет са шчыльнай, нажом не прарэжаш, паперы — у такія спакойна можна насыпаць цукар або цэмент, не парвуцца. На мой запытальны пагляд Эліхан зноў неахвотна і коратка патлумачыў:

— Жанчына.

Потым, калі сядзелі ў жанчыны ў аддзеле, прыемнай маскоўскай дамачкі, толькі крыху стомленай, Эліхан ператварыўся ў падхаліма:

— Гэта вам са свайго саду...

Яна ўдыхнула абрыкосавы пах.

— Адразу чуваць, што свае. Дзякую, Эліхан. Ты заўсёды з падарункам. У Маскве такіх абрыкосаў днём з агнём не дастанеш.

Другі раз за раніцу гэты Калоеў прымусіў мяне засаромецца, пачырванець. А я чаму з пустымі рукамі? Які наш нацыянальны прадукт? Бульба? Ці сала трэба было б купіць, ці грыбоў сушаных... Лухта нейкая, навошта гэта ўвогуле. І лёгкая варожасць да хітрага асеціна Калоева закралася мне ў душу.

Тым часам жанчына дала нам білеты, усё растлумачыла. Дэлегацыя наша складаецца з чатырох чалавек, акрамя нас яшчэ малдаванін і рускі, масквіч. Чаму такі дзіўны склад? Хто згадзіўся, той і едзе, не было часу дужа выбіраць. Самалёт заўтра з раніцы. А вось паперка, па якой засяляць на ноч у гатэль Літаратурнага інстытута па вуліцы Дабралюбава, 11/а. Эліхан, як толькі пачуў гэтыя словы, змяніўся ў твары. На вуліцы ён сказаў мне, што скончыў Літаратурны інстытут і бачыць яго не можа. Яму ёсць дзе спыніцца.

2.

Я застаўся адзін у чужой Маскве. Дзве гадзіны выстаяў у чарзе да кіёска «Тытунь», каб набыць цыгарэт, бо давалі толькі дзве пачкі у рукі, даводзілася тройчы ставаць зноў у хвост чаргі. Пакуль заехаў на Дабралюбава, пакуль знайшоў гатэль «Дом писателей», пакуль вахцёр (які няма чаго апісваць, яны ўсе аднолькавыя: насупленыя бровы, мясісты нос і сам строгі) уладкаваў мяне — надышоў халодны маскоўскі вечар.

Пакой аднамесны, даволі ўтульны, але дзверы не зачыняюцца. Роўна на 5 сантыметраў, на запалкавы карабок, косць каўдраю затыкай. Разам са змрокам, а потым і з цемраю чужыя душы пачалі сваю справу. Яны, гэтыя душы, некалі адзетыя ў матэрыяльныя абалонкі, жылі тут, хадзілі, пілі, пісалі, кахаліся, выскоквалі з вокнаў, — чамусьці любімы занятак пачынаючых пісьменнікаў — распранацца і выскокваць з акна. Цяпер яны ледзь чутна лёталі па пакоі, як кажаны, шорхалі крыльцамі; я адчуваў іх па лёгкім хваляванні паветра. Яны нашэптвалі мне, што раз я тут апынуўся, дык і мне трэба напіцца, скінуць з сябе вопратку і скочыць з акна. Я слаба супраціўляўся, пярэчыў, што тут першы паверх... Стук у дзверы прымусіў мяне ўздрыгнуць.

— Алег Максімяну.

Прыгожы малдаванін, маіх гадоў, а мо і маладзейшы. Акцэнта зусім няма. Тонкі, назіральны, усмешлівы, іранічны. Усё паўтарылася як з Эліханам амаль слова ў слова.

— У Манголію?

— У Манголію.

— З Беларусі?

— З Беларусі. Іоне Друнэску! — выпаліў я, не чакаючы, пакуль ён назаве нашага вядомага літаратара. Але Алег не сказаў пра Ніла Гілевіча, і атрымалася з майго боку недарэчы.

— Праўда, што ваша мова нічым не адрозніваецца ад румынскай? — спытаў я.

— Праўда. Ну, што рабіць будзеце?

Я падумаў, што ён заве мяне на «вы» і яго цікавяць мае асабістыя планы, таму адказаў:

— Спаць сабраўся, ды надта ж цягне з дзвярэй скразняк...

Аказалася, ён меў на ўвазе шырэйшае, глабальнае пытанне: што вы, беларусы, думаеце рабіць далей, як жыць збіраецеся? І адразу ж сам адказаў:

— У вас, беларусаў, ёсць толькі адно выйсце. Яно да таго лёгкае і простае, што вы не хутка да яго прыйдзеце, але ўсё роўна прыйдзеце.

Я згараў ад цікаўнасці. Вось чалавек чужы, ведае рэцэпт выратавання Беларусі, над якім наша нацыянальная эліта столькі білася, столькі галоў за гэта склалі!

— Вам трэба перайсці на лацінку. І ўсё.

Сказаць яму, што ў нас і з кірыліцай не вельмі... Між тым Максімяну пачаў развіваць цэлую тэорыю на тэму, як яно складзецца далей. Усё я пазней амаль даслоўна прачытаю ў ананімнай брашурцы «Што будзе з СССР?» Яе пісаў нейкі аракул, новы Настрадамус. Прадказвалася там, што будзе з Прыбалтыкай, Закаўказзем, сярэднеазіяцкімі рэспублікамі. Памятаю добра апошні сказ: «Галоўным стане ўзвышэнне і крах Украіны». Усё амаль спраўдзілася, толькі ў розныя часы і ў іншай паслядоўнасці. Але вось лёс усяго адной краіны быў там прапісаны цьмяна, можа, таму я і не запомніў яго, менавіта — Беларусі.

Зазірнуў вахцёр і загадаў нам разыходзіцца, бо мы перашкаджалі яму працаваць. Максімяну развітаўся, я сяк-так скруціўся пад коўдрай і заснуў.

3.

Назаўтра — таксоўка, аэрапорт Шарамецьева-2; тут далучыліся Калоеў і паэт Расціслаў Смелы, масквіч, чацвёрты і апошні; так сабралася ўся наша кампанія.

Ляцець 8 гадзін толькі да Іркуцка. Каб не сцягвалася, кормяць, даюць бясплатна спіртное і дазваляюць курыць. Самалёт напалову пусты. Да мяне падсеў гэты самы Расціслаў Смелы, першае, што аб'явіў: «У мангола ж...а гола!» Праз паўгадзіны я ведаў яго біяграфію і крэда. З інтэлігенцкай сям'і, сын дзеяча кіно, быў ён сапраўды смелы — русафоб, якіх свет не бачыў. Такія тады (можа, і цяпер) не былі рэдкасцю. У перабудовачным чадзе ён паліваў Расію і рускіх, проста ненавідзеў барадатых русацяпаў, называючы іх зброд, быдла, калхоз, саўкі.

— Турма народаў, імперыя, няма ўвогуле такой нацыі — рускія, — распінаўся Смелы. — Вінегрэт, салат з чорт ведае каго і чаго: ад угра-фінаў да балгараў з мангола-татарамі.

На яго думку, колькі народнасцей, на столькі і павінна падзяліцца Расія: на Масковію, Наўгародскую Рэспубліку, Сібір, Татарстан...

— Рускія не здатныя на самастойнасць! Архітэктуру сяк-так зляпілі італьянцы, Росі з Растрэлі, мову эфіоп з шатландцам, літаратуру ўкраінец Гогаль-Яноўскі, хімію — яўрэй Мендзялееў, фізіку — Ландаў, філасофію — немцы Гегель з Шапэнгаўэрам, нават рэвалюцыю імпартавалі, прывезлі з Германіі ў запламбаваным вагоне...

Яго русафобства не ведала межаў. «Ух ты, что ты, Ванька с Манькой коммунизм построили!» — казаў ён. Затое слова «Еўропа» вымаўляў з прыхлюпам, з захапленнем, з насалодаю заплюшчваючы вочы, да таго, што нават падвойваў «п»: «Еўроппа». Ён спяваў: «Вот так! — падымаў вялікі палец, — вот так! живут Америка с Европ-пой! Ну а у нас, ну а у нас, ну а у нас всё через ж...у!»

Спачатку гэта было цікава, потым абыякава, потым пачало раздражняць. Калі правакатар, дык надта прымітыўна, калі шчыра ўсё гэта — дык абрыдае, бачыш, што чалавек трохі прыдуркаваты і стараешся хутчэй пазбавіцца ад яго.

Я перастаў яго слухаць, задрамаў і ачомаўся, калі заходзілі на пасадку ў Іркуцку. Байкал — від зверху. Самалёт паставілі на дазапраўку, нам — бясплатны перакус у аэрапорце. Каля ўвахода ў будынак аэравакзала старыя лістоўніцы ці то кедры.

Ад Іркуцка да Улан-Батара гадзіна лёту. І вось аэрапорт сярод гор, малюсенькая, ледзь заўважная палянка — і дотык шассі да чужой зямлі.

У аэрапорце нас сустрэў Чайдог Ядамсурэн. Пярсцёнак на пальцы, жанаты, двое дзяцей. Маладжавы, статны, язык падвешаны, скончыў маскоўскі ўніверсітэт, ведае англійскую, кітайскую, само сабою мангольскую, нават беларускую.

— А, Беларусь? Ніл Гілевіч!

Па дарозе ва Улан-Батар Чайдог правёў кароткую азнаямляльную лекцыю. МНР зацісната паміж Кітаем і Расіяй. Былая кітайская правінцыя. Унутраная Манголія і цяпер у Кітаі, а тое, што завецца МНР, — знешняя Манголія. Да 17-га года ўвогуле з Кітаем была такая ж сітуацыя, як у Беларусі з Расіяй: малодшы брат — старэйшы брат; глядзець у рот, адчуваць сваю другаснасць. Скарысталіся, як многія, рускай рэвалюцыяй, аддзяліліся, у 1924 годзе Сухэ-Батар устанавіў у Манголіі савецкую ўладу і аб'явіў МНР, незалежнасць якой да канца Другой сусветнай не прызнавала ніводная дзяржава, акрамя СССР. Так і жывуць. Выхаду да мора няма, але марское ведамства ёсць. Байкал лічаць сваім морам, як і Калмыкію, і Бурацію — сваімі, і горад Улан-Удэ — сваім горадам. Самыя старыя гавораць па-мангольску і разумеюць па-кітайску, сярэдняе пакаленне — па-руску.

— А ў вас ёсць апазіцыя? — пацікавіўся Расціслаў Смелы.

— Як і паўсюль. Празаходняга кірунку. Бунтары на плошчы юрту паставілі.

— Вам трэба хутчэй скідваць рускае ярмо!

— Амерыканцы будуць у гольф і ў тэніс гуляць, а мы мячыкі падаваць? — прабурчаў Чайдог.

Тым часам уехалі ва Улан-Батар, і тэма змянілася. Улан-Батар прыкладна як наш Гомель, тысяч 500, што складае амаль трэць усяго насельніцтва Манголіі. Маўзалей на плошчы, дзе ляжыць Сухэ-Батар. Помнік яму — копія Чынгізхан на ўздыбленым кані з шабляю. На самой справе гэта герой мясцовай грамадзянскай вайны: батар па-мангольску і ёсць герой, Улан-Батар — «Чырвоны Герой». А да рэвалюцыі звaўся проста Урга, ці Юрга. Чайдог нацiскаў на самасць, усяго звычка любога народа — пахваліцца, што ў іх самае-самае. У дадзеным выпадку было заяўлена, што сярод усіх сталіц свету ва Улан-Батары самая нізкая сярэднегадавая тэмпература — халадней, чым у Маскве, Астане і Хельсінкі.

— А яшчэ ў нас самыя дарагія прастытуткі ў свеце, — дадаў ён, і мы пільней пачалі ўглядацца ў людзей на вуліцах, але твары разгледзець было не так проста: многія носяць марлевыя павязкі, што для нас было дзікавата.

— У Гобі эпідэмія, — патлумачыў Чайдог.

Гатэль «Улан-Батар», куды нас засялілі, як сказаў бы Аверчанка, быў самы лепшы гатэль, ён жа адначасова і самы горшы, таму што гэта быў адзіны гатэль еўрапейскага кшталту ва ўсім Улан-Батары. Дзверы зачыняюцца толькі ўваходныя, астатнія перакошаныя, скасабочаныя, што адразу нагадала мне Маскву, вуліцу Дабралюбава. Туалет малюсенькі, ні душа, ні ванны няма, адзін агульны ванны пакой на ўвесь паверх.

— Кітайцы рабілі, — апраўдваючыся, сказаў Чайдог.

— Ну і правільна зрабілі, — падхапіў Максімяну, — навошта мыцца? — толькі час губляць.

Гэты малдаванін усё хваліў, пачынаючы ад аэрапорта; захапляўся гарадскімі хрушчоўкамі, маўзалеем, гатэлем, а калі нас павялі ў Саюз пісьменнікаў Манголіі, спытаў у сівабародых аксакалаў:

— Колькі гадоў вашаму самаму маладому пісьменніку?

Сумеўшыся, збянтэжыўшыся, падлічылі, успомнілі:

— Сорак.

— Ну і правільна!

Між тым і Максімяну са сваёй іроніяй, і мангольскія пісьменнікі былі недалёкія ад ісціны — пазней я прачытаю, што і правы на кіраванне транспартам пажадана выдаваць з 40 гадоў, калі чалавек пачынае хоць трохі цаніць сваё і чужое жыццё.

Да мяне падыходзілі, абдымалі, прыязна ўсміхаліся, казалі з адабрэннем:

— Беларусь! Ніл Гілевіч!

Высветлілася, што не раз прыязджаў сюды наш славуты паэт, і заваяваў мангольскіх калегаў сваім розумам, гумарам, дасціпам, абаяльнасцю, і для іх Беларусь і Ніл Гілевіч засталіся сінонімам, чымсьці непадзельным, як Амерыка і статуя Свабоды. З аднаго боку, мне было прыемна гэта, з другога — я бачыў на тварах лёгкае расчараванне, бо яны, відаць, думалі што ўсе беларусы высокія, статныя, дасціпныя, і што ім было б прыемней, цікавей, калі б прыляцеў замест мяне іх любімы сябар.

Візіт у Рускае консульства, там — Крупін і Распуцін, абодва падобныя знешне, з бародкамі, худыя і высачэнныя. Расціслаў Смелы запляваўся: цемрашалы, русацяпы! — і выбег на вуліцу, пайшоў на плошчу ў юрту гаварыць з апазіцыянерамі-нефармаламі.

Потым быў рэстаран з мангольскай ежай, якой я, еўрапеец, імгненна атруціўся. Справа ў тым, што мяса тут звычайна крыху не даварваюць — для захавання вітамінаў; потым — усе стравы мангольскай кухні гатуюцца без спецыяў, і яшчэ — у традыцыйнай кухні практычна адсутнічае хлеб, замяняе яго мясцовая лапша. Але самае галоўнае — авечы курдзючны тлушч, які адграецца так, што выварочвае вантробы. Усё прапітана ім. Нават у гарбату, якая па-мангольску — цай, дадаюць, акрамя малака, солі, падсмажаной мукі гэты самы авечы лой. А трэба было абавязкова паспытаць нацыянальную страву, дзе адначасова перац і другое; называецца хар-шул — булён, у якім вараць бараніну і субпрадукты.

5.

Назаўтра — дзень азнаямлення з музеямі. Іх тут нечакана многа. Музей Нацгарджа, Дзяржаўны цэнтральны музей, Музей-рэзідэнцыя Багдахана, Храм-музей Чайджын-ламы, Музей рэвалюцыі, Музей паляўнічых трафеяў або фаўны Манголіі... У апошнім — чучалы жывёлаў якіх толькі хачаш: гадзюкі, маманты, які, насарогі, стравусы, горныя казлы, архары і вярблюды. Дзікія коні. Прыгожыя алені. І тут жа лукі, стрэлы, коп'і, і прыстасаванне — вострае лязо на пятлі-вяровачцы, у якую трапляе нага аленя і якое потым падсякае яму сухажылле.

— Кажуць, жанчына прыдумала.

У мангольскай мове да некаторых слоў дадаецца артыкль, кшталту французскага «ля» — у манголаў гэта «тав». Гастраном, а па-мангольску Тав Гастраном, музей — а напісана: Тав Музей.

— Якая мова прыгожая, спаважная — таварыш музей, — жартаваў Максімяну.

Тав Музей побыту. Тав Музей выяўленчага мастацтва. Тут адбыўся невялічкі інцыдэнт. Расціслаў Смелы, трымаючы ў руках буклет, заявіў:

— А вось гэта абражае маё эстэтычнае пачуццё! Чалавек прыходзіць у музей, каб набрацца чысціні, прыгажосці, гармоніі, разгортвае кніжку і чытае: тус музейн узмэр хуй нэгдэл. Першы сказ!

Я разгарнуў сваю кніжачку і акрамя першага прачытаў і другі сказ. Ён пачынаўся так: «Хуй нэглійн уейін тасагт...»

Чайдог закашляўся, пачырванеў.

— У нас гэтае слова мае тры значэнні. Тут у значэнні экспанат. Але яшчэ гэтае слова — ножны, тайфун, тарнада. Так што выбірайце...

Манголы любяць карціны-палотны шырокага фармата: эпізоды ад нараджэння да смерці. Карціны выкананы азіяцкай тэхнікай — гэта калі намаляваныя прадметы і людзі не адкідваюць ценяў. Скульптуры ўсе ў асноўным на будыйскія матывы. З дрэва, металу, бронзы, золата, срэбра, каменю, мармуру; звычайныя выявы, як мы — з дзвюма рукамі, дзвюма нагамі, і як павукі — з некалькімі нагамі і рукамі, але ва ўсіх фалас, на фаласе сядзіць азіятка. Або ляжыць такі батыр на спіне. Адна сядзіць задам да яго, там, дзе і трэба ёй сядзець, дзве іншыя — адна злева, другая справа — на вялікіх пальцах рук, і яшчэ дзве — тварам да яго, на вялікіх пальцах ног. Цікавы выраз іх твару — сур'ёзны, без аніякай эмоцыі, вочы абыякавыя, нібы чалавек ляжыць і механічна прабягае вачыма нецікавую газету ці думае пра тое, як бы не праспаць заўтра на працу ў цэх мінскага падшыпнікавага завода.

У Музеі-рэзідэнцыі Багдахана карэта — рэдкасць, французскай вытворчасці — і кафельныя таблічкі, на якіх каляровыя малюнкі з Камасутры. У будыйскіх храмах, дзе бубняць ламы ў сваіх аранжавых балахонах, — будыйскія багі, заўсёды голыя, на фаласе — абавязкова маладая манголка. На сценах і на стале скрозь страшныя, размаляваныя драконы з агнём з пашчаў.

— Чаму вашыя багі такія страшныя і юрлівыя? — спытаў я ў Чайдога.

— Можа, таму, — падумаўшы, адказаў ён, — што чалавек павінен баяцца таго, хто мацней, хто страшней. Як ён будзе верыць і баяцца і паважаць штосьці добрае, сімпатычнае, бяскрыўднае?

Увечары да мяне ў нумар зайшоў Калоеў з пляшкай гарэлкі, паўбуханкай хлеба «Дарніцкі» і двума вялізнымі памідорамі з соллю ў газетцы.

— З Масквы засталося. Бачу, як табе кепска... Не ясі нічога.

Я дастаў шклянкі.

— Што ты думаеш пра ўсё гэта? — як і Максімяну ў Маскве, спытаў Калоеў.

Я пацінуў плячыма, не разумеючы, што ён мае на ўвазе.

— Ты заўважыў, якія карціны? Які дух, якія пачуцці яны выклікаюць, якое значэнне яны, іхнія багі, надаюць палавому акту? Ніякай сакральнасці, ніякага інтыму, усё будзённа... А потым здзіўляемся, адкуль войны, рэвалюцыі, чаму гінулі і яшчэ будуць гінуць мільёны, мільярды людзей! Ну, не дзеля ж такога абсурду, як ідэалы або вера!

— А чаму?

— Я скажу. У аснове любой вайны, рэвалюцыі, барацьбы — змаганне Мужчыны з Жанчынай. Паміж імі поўная непрымірымасць, люты антаганізм. На зямлі толькі два класы, два лагеры, дзве партыі — Мужчыны і Жанчыны. Немагчыма прыдумаць дзве большыя непадобнасці, дзве большыя супрацьлегласці, вымушаныя ўжывацца на адным шарыку!

Я піў гарэлку, закусваў чорным хлебам з памідорамі, якія перад тым, як адкусіць, мачаў у соль, а Калоеў, захапіўшыся, развіваў сваю тэорыю. Потым я даведаўся, што ён разведзены, а гэта для каўказца рэдкасць, можа, адсюль і ішла яго апантанасць гэтай тэмай.

— Калі ўдумацца, жанчыны нават як бы і не людзі, а нейкія зусім іншыя, асаблівыя істоты, прынесеныя з Космасу, што жывуць побач з людзьмі. Яны лепш за мужчын арганізаваныя, лепш прыстасаваныя, бо ўмеюць прыкідвацца слабымі, а слабасць — самая моцная зброя. Таму яны перамагаюць. Некалі вялікі паэт сказаў: крытыкуйце мужчын, сварыцеся на іх, злуйцеся — нікому ў галаву не прыйдзе заступіцца, абараніць, пашкадаваць іх; але толькі дакраніцеся да слабага полу — усе жанчыны паўстануць на вас адзінадушна, яны складаюць адзін народ, адну секту.

Усё жыццё, працягваў Калоеў, ад заснавання свету, як толькі ўзніклі Мужчына і Жанчына, яны баяцца, не разумеюць і ненавідзяць адно аднаго; адсюль іх і цяга адно да аднаго. Называецца гэтая цяга «працягам роду», «каханнем», гэта значыць палавымі актамі, а любы палавы акт — праява насілля, нянавісці; мала што можа быць больш агідная, жывёльнага, чым перакошаны твар у час экстазу; займацца каханнем смела можна перайначыць на «займацца нянавісцю»...

Я слухаў і не слухаў — больш прыслухоўваўся да свайго жывата, і з радасцю адчуваў, што гарэлка памагае; нават спаць захацелася; і я з падзякай, з любоўю паглядваў на ўзрушанага Аслана, і згаджаўся з ім у думках — не жанчына, праўда ж, а ён, мужчына, адчуў, што мне кепска і прыйшоў памагчы.

Тым часам усё рабілі для нас у плане азнаямлення з прыродай і побытам... Пабылі ў юрце. Жыве інтэлігентная маладая сям'я, настаўнікі, перабраліся з Улан-Батара на прыроду — хоць на лета. Апранутыя ў нацыянальныя строі, на нагах скураныя мяккія боты з загнутымі насамі — «каб траву не пашкодзіць, зямлю не параніць», патлумачыў Чайдог (а я думаў, каб у стрэмя спрытней упіхнуць); зрэшты, сапраўды калупаць зямлю тут лічыцца грахом, агароду не ўбачыш: цыбулю, часнок, бульбу, капусту, моркву, рэпу — усё купляюць і не ядуць сырымі, а толькі прыгатаванымі на пары. Спіртное гоняць з кабылячага малака, называецца архі — малочны самагон, нібыта градусаў 10 атрымліваецца, як алей, як машыннае масла, такое ж на смак. Калі каля юрты бегаюць дзеці, хлопчык з дзяўчынкаю, абсалютна голыя (пацверджваючы сказаную ў самалёце прымаўку Расціслава Смелага), затое ў адрозненне ад бацькоў гавораць не па-руску і не па-мангольску, а па-французску.

— Ну, і правільна, навошта чалавеку трусы? — так здаравей, — казаў Максімяну. — Абы французскую мову ведалі.

Пад вечар спыніліся перакусіць у турыстычным кэмпінгу, вельмі прыгожая мясцінка, на лясной паляне, за лесам — сінія горы пад белымі шапкамі. У ляску, куды адлучыліся па малой патрэбе, знайшлі грыб, падобны на масляка, толькі не карычневы зверху, а белы — альбінос.

— Глядзі, якія ў іх маслякі, — сказаў я Расціславу і лёгка злупіў скурку з грыба.

— Тут не можа быць нашых грыбоў! Гэта лісавіннік. Ну, канечне! Давай спрачацца!

— Такога слова не ведаю.

Расціслаў нечакана ўзгарэўся, адчапіцца ад яго было не так проста. Уцягнулі Чайдога, заклікалі ў сведкі, але ён не цікавіўся грыбамі, не ведаў нават мангольскай назвы. Калоеў і Максімяну — не лясныя людзі. А Расціслаў не ўнімаўся. «Давай спрачацца на ўсе грошы, якія з табой!» У мяне было 170 тугрыкаў, а ўсіх на 14 дзён — 400, значыць, палавіна, ды яшчэ ўлічваючы, што мы пяць дзён пражылі — большая палавіна.

— А я, калі прайграю, табе ў гатэлі аддам! Пры сведках! Ну што? Баішся?

Вучылі мяне з дзяцінства — не спрачайся ніколі ні з кім, не гуляй у азартныя гульні. Чорт за мяне працягнуў маю руку.

— Спрачаемся! — каб толькі не бачыць гэтага ненармальнага ўзбуджэння, каб толькі ён адчапіўся ад душы. Дзве думкі адначасова прамільгнулі: першая — навошта мне грошы, усё роўна есці не магу, на цыгарэты хопіць, і другая — не возьме ён.

Зацікаўленыя нашым шумам, ад задніх дзвярэй кавярні падышлі два манголы, пагаварылі па-мангольску з Чайдогам. Расціслаў прыліп да іх: што гэта за грыб? Манголы не ведалі. «Масляк?» — «Масляк», — пацвердзіў адзін. — «Ці лісавіннік?» — «Лісавіннік», — крышку больш упэўнена паўтарыў другі. І гэтай мікраскапічнай долі ўпэўненасці аказалася дастаткова, каб мае грошы спрытна апынуліся перш у далоні Расціслава, а далей схаваліся ў партманеце і ўрэшце ў кішэні яго джынсаў.

Адзін з рабочых узяў грыб:

— Ты за гэта заплаціў 170 тугрыкаў?

Усім было няёмка, акрамя Расціслава. Ён паспакайнеў, палагоднеў. Паляпаў мяне па плячы, прыабняў:

— Вось так. Мяне ніхто ў жыцці ніколі ў спрэчках не пераможа. Есаул, есаул, что ж ты бросил коня...

Калі ўжо зусім позна было, завярнулі да яшчэ адной юрты. Там жылі толькі мужчыны, чалавек сем. Усе паміж сабой гавораць толькі па-руску. Ні да таго, ні пасля я ў жыцці не бачыў больш ветлівых, добрых, ціхмяных людзей. Пакаталі нас па чарзе на высокім кані, прычым абавязкова ішоў збоку мужчына, трымаючы каня за вуздэчку. Трохі пагаварылі.

— А, Беларусь! — узрадваўся мужчына. — Ніл Гілевіч, — прамовіў ён слова-пароль. — Я быў у Беларусі, у Оршы...

Беларусь, Орша, Ніл Гілевіч... І дзе я чую гэтыя словы — пасярод дзікага мангольскага стэпу, у чорта за светам! Мы вырашылі, што гэта якісь вучоныя-этнографы, эколагі, набіраюцца практыкі сярод роднай прыроды...

Сонца зусім схавалася на далёкім захадзе.

— Давайце тут заначуем.

Чайдог ухіліста, хаваючы вочы, адмовіўся: «Не, ні ў якім разе, паедзем...» Па дарозе растлумачыў, што мы былі ў гасцях у рэцэдывістаў. Серыйныя забойцы, канібалізм, скаталожства...

— На перавыхаванні тут. Чаго ім у турме сядзець? І карысць ад іх, і яны задаволеныя...

— А калі разбягуцца?

— Відаць, даваряюць ім.

Нават гэты эпізод нікога не здзівіў і не рассмяшыў. Мы былі стомленыя, брудныя, цвярозыя, хацелі спаць. Мы ўжо бачылі, ведалі, што ўсё тут багатае, экзатычнае, усё ёсць — акрамя яснасці, правільнасці, парадку, арганізацыі гэтага ўсяго багацця, да якой інтуітыўна цягнецца еўрапеец. Мы прыехалі сюды поўныя сіл, энергіі, самазадаволеныя, упэўненыя, пыхлівыя — кшталту цывілізаваныя людзі, што ашчаслівілі сваім наведваннем Богам забытую кітайска-рускую калонію. Цяпер, калі не прайшло яшчэ і тыдня, мы разумелі, што Манголія перамагла нас. Мы аказаліся не гатовыя да яе нават у якасці турыстаў. Яе стыхія, азіятчына, першабытнасць, разнастайнасць, бяскрайняя вольніца — усё гэта хутка абламала нас, прыцішыла; прыгнечаныя, паніклыя, стомленыя, мы адчувалі, і ўголас казалі, што толькі дзве радасці ёсць у Манголіі: першая — калі сюды патрапляеш, і другая — калі з'язджаеш.

Ва Улан-Батар вярнуліся каля гадзіны ночы, знясіленыя, разбэрсаныя і галодныя. Тут нас чакаў новы ўдар — рэстаран пасля 24 абслугоўвае толькі за даляры. Разам з намі апынулася каля дзвярэй нейкая амерыканка, таксама вярнулася з позняй вандроўкі, і, мусіць, адчувала тое самае, што і мы. Спыталася ў Чайдога, у чым справа. Ён патлумачыў.

— Я запрашаю вас усіх, — сказала амерыканка.

— Пайшлі! — загарэўся Расціслаў.

Заманліва было, але ж у нас гонар, а яшчэ больш — сорам...

Я ўжо распранаўся, калі ў дзверы пастукаў Чайдог. У нумары Калоева ўсе былі ў зборы, у тым ліку і амерыканка з вялікай пляшкай джына. Стаяў ядлаўцовы пах. Амерыканка пажылая, з добрымі сінімі вачыма, мала гаворыць, многа слухае. Спачатку гаварылі ўсе адначасова і хутка, Чайдог ледзь паспяваў перакладаць. Калоеў даказваў пра абсурднасць любой барацьбы, пакуль кіруе яго вялікасць інстынкт (я ведаў, што ён мае на ўвазе: глабальную вялікую вайну двух палоў, якія вымушаны ўжывацца на адной Зямлі). Расціслаў Смелы горача пераконваў, што Манголіі з такой багатай прыродай і з такімі рэсурсамі трэба рваць з Расіяй.

— А самім шарыкі падаваць для гольфа? — насмешліва адказваў Чайдог.

— Усё правільна, — падтрымліваў невядома каго Максімяну.

Амерыканка ўсміхалася, слухала ўважліва, згодна ківала і адказвала: «Уес». Потым усе супакоіліся, сядзелі моўчкі: старая амерыканка, беларус, мангол, асецін, малдаванін і рускі — і па чарзе пілі джын з рыльца, трымаючы аберуч цяжкую двухлітровую чатырохгранную бутэльку. Наступала шостая раніца нашага прабывання ў Манголіі. Заставалася яшчэ восем.

2015 г.

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 7 (107) | 24 ліпеня 2015 | № 29 (446) Новы Час

Жыцця вяршыня і верша

Мікола МАРТЫНЮК

* * *

Жыцця ўсяго з Вялікадня да Тройцы,
А рэшта — пост… Далей — да плоці крок.
А я такі ўжо… (veni! vidi!) віцязь,
Што хто б… прыйшоў.
Пабачыў, перамог!..

Жыцця таго — тры прэсных крошкі
ў жмені,
А рэшта — соль… А болей — слёзы й кроў.
І зноў — бы тромб у (vidi! vici!) вене:
Пабачыў, перамог!.. Ды ці прыйшоў?

Так і жывем, пустэльнікамі сыдзем:
То радасці, то горкая журба…
Ці зразумееш гэты (vici! veni!) відзень:
Хто перамог, прыйшоў, а хто паба…

Ці ў гэтым сэнс? На смех усе ваганні…
Ты мусіш знішчыць іх бязмежны рай!..
Параза/перамога — хай не ганяць,
Ды я, на жаль, не Цэзар.
Юлій.
Гай.

* * *

А ночы зноўку пахлі львоўскім півам…
І вечны дыспут: пан — прафан — прапаў…
І месяц-здраднік помсліва й зласліва
Інтрыгу краў світанкавых актаў.

І вечны покліч: хто мы паміж зораў?..
Банальна ўсё, як снег сярод зімы…
Сапраўдныя мы з Богам, як у творах,
Хаця і ў вершах часам мы — не мы.

І прыйдзе ўсё: адплаты і вяртанні…
І пройдзе ўсё, нібыта не было.
«Быць ці не быць?» —
бясконцыя пытанні —
Бы ўсё зямное, зменяцца на тло.

Адыдзем мы, прыгожыя на дзіва.
Нам на слязу нікога не натхніць…
А ночы зноўку пахлі львоўскім півам,
Нібыта травы ў прадчуванні навальніц.

Зімовая містэрыя

Дзень крыкнуў птахам і ачах,
Скруціўся гадам.
Цяжарыў месяц на вачах
Над даляглядам.

Воўк надсадзіў жыцця працяг
Магільным сола.
Ноч серабрыла Млечны Шлях
І свет наўкола.

Чакаў ахвяру хіжы жах —
Без плоці голем.
Зіма стварала сагу саг
Завейным болем.

* * *

Перавітыя дні
Перавяслямі шляху,
На нябесным агні
Сонца спальвае плаху,
Што на розных прыблуд
Рыхтавалася дзецьмі,
Каб сусвету тут суд,
Нібы сутву даўмецъ нам.
Нібы плату за страх,
Як бясконцую трызну,
Ім паранены птах
Прыхіляе айчызну.
Перавітыя дні
Перавяслямі шляху,
На нябесным агні
Сонца спальвае плаху.

* * *

Па-над усім
паэт любіў
аўтографы
калекцыянаваць
Сабраў нямала
найбольш рэдкіх
Не спяшаўся адно
па аўтограф
да Бога

І да бога змяняюцца коды

Валадзімір ВАКУЛЕНКА

Іншае

Закісаюць жаданні, у ночы прымаем мы роды.
Вунь і зорка зляцела — шмат вядома,
але за дзвярыма
Ўжо не просяць зайсці,
і да Бога змяняюцца коды,
Пыл на талент абсеў, а яму хоць бы што
— дзеля рыфмы…

Рыбы цішу дап'юць; хай у глеі, пакінуць
нам вершы.
Верыць трэба, а ноч прыбірае
у стужкі світанак;
Колькі ў Леце трухі — СМС у жыцці
стала першай,
Калі піша нам смерць пасля песень
п'яных і гулянак.

Супакойся: аўрал пачынаўся яшчэ
ў першым бунце.
Што іначай цяпер — не інакш як з таго,
што мінула.
Звербаваныя ўсе берагі на прыёмным
падпункце,
Без паэзіі ўжо ці трохі, ці цалкам паснулі.

Чарніла

Я сведка таго,
Што мой верасень розум згубіў пасярэдзіне,
Нічога не з'еўшы на ранак,
Не ўзгадаўшы застольнай малітвы…
Восень, ты ж — у жаху падзення.
Зіма пакуль што на варце,
Каб ахоўваць цябе.
Верасень-злодзей
У лецейка скраў квітненне —
Трохдзённым будзе свята
У Вінніцы.
А далей маразы.
Чарнілам паэты спісаныя.

Лігатура

Свет — літаратар.
Літары й мацюканне;
Алітэрацыя алкагольных узгадак.
На сподзе гадаў злосць языкоў —
Агонь у агонію кідае!
Як хочацца жыць і спакойна
Ў пакоі чорна-белых дзён…
У дні неставанне гадзін.
Адзін я, басаног, распрануты, з вітрын
Дэвальвуюся манекенам, людам,
Грамадскімі лялькамі…
Назаўжды застаюся
П'яною памяццю, прымятаю мятаю,
Літрамі, матамі. Мы, літаратары, —
Для тых, каму выгадна,
Для тых, чый канвеер, —
Для нас мясарэзка!
Так хочацца з чагосьці пачаць,
Не закрычаць, пячатку
На востраве ціхім
Садраць… Далей я абрыдзеў?
Далей я сябе аддаляю…

Плюшавыя людзі

Людзі плюшавыя
пілавіннем набітыя будняў
кожны другі з іх геній
кожны трэці — прарок
і я паміж іх
на шосце з рухомымі прусакамі
гандлюю бягамі падсвядомасці
пакідаю аўтографы лжэпрарочыя
бо як казаў Ягорка
я шчэ жывы
дык забі мяне любер
два ў кубе сонца
з плашчаніцы студні
часам вадаспадам
а часам і ледзяшом
што звісае з вігвама Аляскі
тое музыка-казка
моваю кобзы
нервамі кантрабаса
з балалайкаваю гарэлкай
ды на лыжках Неа
лета топлесам сцервы
згары да долу кветкі
у што верыць
калі з большасці
сыпецца стачаны прах

Багі ажываюць намі

Аляна РУТА

* * *

Калі распінае болем,
Калі выцінае шокам,
Ты станеш чужым полем,
Ты станеш чужым вокам.

І стане табе цесна
Між подыхам, словам і крокам —
І гэта шлях твой дзейсны,
І ён — углыбкі спакою.

Калі адатнеш нервы,
Цябе не пачуе й камень —
Багі ўжо даўно памерлі.
Багі ажываюць намі.

Здалееш сваю гаВЕРлу —
Забудзеш, што джаляць раны.
І сцежка нікуды не зВЕРне
З жарствою,
з крывёю
рання.

* * *

А я ўцякла. Прыбегла, як на сполах
У ваш неміласэрна родны свет.
Прасіла цішы й сцен маўкліва-голых,
Крыху вадзіцы — змыць мой рабскі след.

Прасіла цемрадзі. Без люстраў і вакон,
Не бачыла каханае няволі.
Крыху вадзіцы й гострых верацён,
Як пакаранне, што забыла волі колер.

* * *

Расплюшчы вочы
Й не думай,
Што вечнасць ёсць сапраўды.
Яе прыдумалі адумысна,
Каб адцягнуць
Ад найцэласнейшага —
Ад імгнення
Цяперашняга.
Вечнасць —
Гэта калі ты маеш багата
Часу ні на што.
А імгненне —
Калі ты маеш дуж-жа
Мала часу
На ўсё.

* * *

А я сябе згубіла, запляла
У косы вусцішы, прыпраўленае сумам.
Вярнуся я, а як жа не прыйсці
Бязладдзем, цяжарам і холадам бяздумным.

Салёным прывідам, глыбокавокім цудам,
Запечанай кавалкамі спакусы.
Але не той, што тлее ўся ад болю,
А створанаю болем я вярнуся.

* * *

Гэта і ёсць пачатак паэзіі,
тое, што я не разумею гэтага свету.
Чорт з ёю, з двудушнасцю — я звыкну.
Ды не, не звыкну.
Я проста выхваляюся для блізіру.
Я не звыкну, і гэта будзе
найгоршая мая нязвычка.
Бо
на адной дарозе
аднаго чалавека —
я бачу —
не змяшчаюцца іпастасі
рознапраўдзівыя.
Гэта і ёсць паэзія,
гэта яе кроў
(не рыфмаваць з любоў).
Сумленне суровае,
і здрада —
не лекі і не транквілізатар,
і не лад жыцця аднаго з аблічаў.
Тут не будзе рэха,
кліч не кліч.
Глеба
нейкая
глейкая.

Развітальнае

Захад сонца масты выпальвае:
Памаранчавы крык вады…
Між крыжамі і вострымі палямі
Па лязе развітання прайдзі.

Паза-ўчора, у паза-вечнасці
Не было ні красы, ні хімер.
З паза-шчырасцю ў паза-вернасці
Ты заснуў. Ты забыў. І ты ўмер.

І адплача цябе шэпт рэальнасці.
І не будзеш ведаць мяне.
З паза-самасцю ў паза-існасці
Шкадаванне й журба міне.

Проста

развітаемся нас паклікалі
і не мае на свеце формул
каб памножыць боль шчасця звыклы
ў шчасці злосць перасохла горла

пасля шторму світанкі сівеюць
я сабе высцілаю шлях
не тваімі слядамі стыгматамі
пылам зорным, што на нагах

запісана ўсё і аздоблена
розум ў гульнях эрзацамі фраз
сэрца ёсць ды ўваход забаронены
і вяртацца дадому пара

файна йсці і далёка і блізка
і не йсці і не быць і не тут
да узору нямога прыглядзься
шчасце й неба проста жывуць

Пераклала з украінскай
Аксана Спрынчан

Старонкі новай кнігі

Уладзімір АРЛОЎ

Давыд Гарадзенскі

У часы валадарання вялікіх князёў Віценя і Гедзіміна ў нашай дзяржаве ды ў іншых блізкіх і далёкіх землях грымела слава гарадзенскага старасты Давыда, мужнага і ўдалага змагара з крыжацкай навалаю.

Сын князя Даўмонта

Давыд быў сынам князя Даўмонта, які калісьці моцна пасварыўся з Міндавам і разам з вернымі баярамі і дружынай з’ехаў з родных мясцін у Пскоў. Жыхары гэтага старажытнага горада, якому ўвесь час пагражалі крыжакі, абралі Даўмонта сваім князем. Пскоўцы не памыліліся: іхні ўладар адбіў шмат нямецкіх нападаў і за вялікія заслугі пасля смерці быў абвешчаны святым.

Даўмонт браў сына з сабою на паляванне, калі той быў яшчэ падлеткам. Князевіч хутка навучыўся ўпэўнена сядзець на кані, добра «чытаць» звярыныя сляды і знаходзіць правільны шлях нават у самай густой пушчы. Хаджалыя паляўнічыя хвалілі Давыда за трапную стральбу з лука. Хлопчык мог, скачучы на кані, пацэліць і ў зайца на зямлі, і ў каршуна ў небе. Ён ніколі не вяртаўся дадому з пустымі рукамі.

Бацька рана пачаў браць сына і ў баявыя паходы. Князь Даўмонт заўважыў, што ваярская справа цікавіць Давыда нават больш, чым паляванні. Юнак не толькі загартоўваў цела і дасканаліў валоданне зброяй, але і вучыўся ад бацькі кіраваць войскам. Нягледзячы на ягоны яшчэ зусім малады век, Давыда ў Пскове любілі і паважалі. Шмат хто думаў, што сын стане бацькавым наступнікам на княскім пасадзе.

Аднак, пахаваўшы бацьку, Давыд развітаўся з пскоўцамі і выправіўся на радзіму, у Літву-Беларусь. Малады князь хацеў служыць зямлі продкаў. Ён адчуваў, што якраз там здолее найлепей прыкласці свае здольнасці.

«Будзем стаяць непарушна!»

Вялікі князь Віцень і ягоныя прыдворныя сустрэлі Давыда насцярожана. У Вялікім Княстве Літоўскім памяталі, што ягоны бацька варагаваў з Міндавам, а з Пскова хадзіў вайною не толькі на немцаў, але і на Полацкую зямлю.

Але неўзабаве ўсе ўбачылі, што малады князь — выдатны ваяр, які ніколі не хаваецца за чужыя спіны, і шчыры чалавек, які адразу палюбіў радзіму сваіх бацькоў.

Віцень даверыў Давыду абарону памежнага Гарадзенскага замка, на які зноў і зноў нападалі падступныя і жорсткія крыжакі-тэўтонцы.

Ворагі, што стаялі на мяжы нашай дзяржавы, мелі моцнае дысцыплінаванае войска і надзвычай добрую зброю. Яны ўжо здолелі захапіць Прускую зямлю. Частка яе жыхароў уцякла ў Вялікае Княства, астатнія ж прусы з часам анямечыліся: страціўшы сваю мову, веру і звычаі, ператварыліся ў немцаў.

Тое самае захопнікі хацелі зрабіць і з нашымі продкамі. Ды вельмі хутка крыжакі зразумелі, што могуць зламаць сабе зубы.

Спачатку Давыд разам з Гедзімінам, будучым вялікім князем, разбілі каля гарадзенскіх муроў войскі знакамітага крыжацкага ваяводы Конрада Ліхтэнхагена. Немцы апраўдваліся перад сваімі, што гэта здарылася выпадкова, але да наступнага нападу рыхтаваліся надзвычай старанна.

Праз год гарадзенцы ўбачылі, як да горада зноў набліжаецца велізарнае варожае войска. «Будзем стаяць непарушна!» — абвясціў сваім ваярам князь Давыд.

Крыжакоў было больш за шэсць тысяч. Разам з лёгкай конніцай наступалі цяжкаўзброеныя рыцары на закутых у жалеза баявых конях. Немцам удалося захапіць і спаліць вуліцы, размешчаныя вакол замка. Аднак, калі натхнёныя першым поспехам крыжакі пайшлі на штурм замкавых умацаванняў, іх сустрэлі сапраўдныя хмары стрэл і град камянёў. Здавалася, абаронцам дапамагае само неба.

І тут адбылося тое, чаго захопнікі зусім не чакалі. У самым кіпені бою замкавая брама раптам расчынілася і гарадзенская дружына, якую вёў Давыд, ударыла па немцах так рашуча і моцна, што тыя адступілі за Нёман.

Пасля той перамогі Давыда і назвалі Гарадзенскім.

У Прусію не вярнуліся

Самую славутую перамогу над крыжакамі Давыд здабыў у 1314 годзе. Тады нямецкія рыцары тры разы нападалі на Вялікае Княства Літоўскае. Моцнае варожае войска рушыла на нашу тагачасную сталіцу — Навагародак. Яно хацела ўдарыць у самае сэрца дзяржавы.

Гарадзенцы на чале з князем Давыдам выйшлі на дапамогу.

На ўзбраенні ў нашага ваяводы былі і смеласць, і ваенная хітрасць. Нечаканым нападам гарадзенскі князь перабіў палову крыжакоў, а таксама захапіў паўтары тысячы коней і ўсё нарабаванае захопнікамі дабро.

А потым ён павёў сваё войска тым самым шляхам, якім прыйшлі крыжакі, але ў адваротным кірунку. Усе зробленыя немцамі ў лясах схovы з харчовымі прыпасамі трапілі ў рукі нашым ваярам.

Вяртаючыся, немцы ўбачылі на месцы сваіх сховішчаў адну перабітую варту. Роспач ахапіла галоднае варожае войска. Амаль ніхто з тэўтонцаў у Прусію не вярнуўся.

Пасля гэтага немцы чатыры гады не асмельваліся нападаць на нашу краіну.

Падступнае забойства

Князь Давыд граміў няпрошаных гасцей на сваёй зямлі і хадзіў паходамі на нямецкія ўладанні. Некалькі разоў яго клікалі дапамагчы бараніцца ад крыжакоў жыхары Пскова, якія добра памяталі і шанавалі Давыдавага бацьку Даўмонта і самога маладога князя.

Гарадзенская дружына разам з пскоўскімі ваярамі разбіла шматтысячнае крыжацкае войска, паклаўшы на полі бітвы безліч тэўтонцаў. Налета наш ваявода яшчэ раз разбіў ворага пад сценамі Пскова, а затым узяў нямецкі горад Рэвель.

Крыжакі так і не здолелі перамагчы князя Давыда ў адкрытым баі. Тады яны вырашылі адпомсціць яму падступна і подла.

Аднаго разу шэсцьсот тэўтонцаў патаемнымі сцежкамі прабраліся ў наваколле Горадні і абкружылі родавую сядзібу ваяводы Давыда.

Усіх яе жыхароў напаткала смерць ад нямецкіх мячоў і дзідаў. Загінула і Давыдава жонка Бірута, дачка вялікага князя Гедзіміна.

Да канца сваіх дзён Давыд не мог забыць страшнага папялішча на месцы роднага дома.

Неўзабаве ён рушыў у новы паход на тэўтонцаў ды іхніх хаўруснікаў.

Ліцьвіны дайшлі да нямецкага горада Франкфурта-на-Одэры. Яны атрымалі некалькі перамог і захапілі шэсць тысяч палонных.

Але крыжакам удалося падкупіць аднаго зайздрослівага і прагнага да грошай польскага рыцара. Пад выглядам сябра ён прыйшоў у паходны шацёр нашага ваяводы. Гаспадар запрасіў госця павячэраць, а той здрадніцкім ударам у спіну забіў князя Давыда.

Баявыя паплечнікі перанеслі цела свайго правадыра ў Горадню. Там, каля старажытнага Барысаглебаўскага манастыра, гарадзенцы і пахавалі свайго надзейнага абаронцу.

Разгром татараў пад Клецкам

Небяспека з усходу і поўдня

Разбіўшы нямецкіх рыцараў пад Грунвальдам, нашыя продкі ўсталявалі мір на заходняй мяжы. Але неўзабаве ў Вялікага Княства Літоўскага з’явіліся новыя небяспечныя ворагі.

На ўсходзе гэта была Расейская дзяржава, якую тады называлі Масковіяй. Маскоўскія князі аб’ядналі расейскія княствы і пачалі прагна паглядаць на суседнюю краіну. Беларусь яны называлі «спрадвеку сваёй» зямлёй, хоць яна ніколі не была пад уладаю Масквы.

Масковія распачала з Вялікім Княствам бясконцыя крывавыя войны.

Расейскія землі доўгі час жылі ў татарскай няволі. 250 гадоў яны былі часткаю велізарнай мангола-татарскай дзяржавы — Залатой Арды. Але і пасля вызвалення з-пад ардынскага ярма парадкі ў Маскоўскім княстве засталіся такія ж дзікія і жорсткія, як і пры татарах. На малюнках у тагачасных еўрапейскіх кнігах маскоўскія ўладары надзвычай падобныя да татарскіх ханаў.

Тым часам на рэштках былой Залатой Арды ўзнікла Крымскае ханства. Яно атрымлівала вялікую дапамогу з Турцыі і хутка мацнела.

Ваяўнічае Крымскае ханства зрабілася для нашай дзяржавы яшчэ адным ворагам, які пагражаў з поўдня.

Лета 1506 года

Тое лета прынесла беларускай зямлі новае цяжкае выпрабаванне. У ліпені на Беларусь рушыла 20-тысячная конная арда. Яе вялі сыны крымскага хана «царэвічы» Біці і Бурнаш.

Татары хутка дайшлі да Навагрдка і Ліды. Яны палілі вёскі і цэрквы, забівалі мужчын, а жанчын і дзяцей, абыходзячыся з імі, як з жывёлай, гналі ў палон.

Наш гаспадар Аляксандр і вялікакняская рада пастанавілі, што гэтым разам ардынцаў нельга адпусціць жывымі. Усе, хто мог трымаць у руцэ шаблю, пачалі з Навагрдчыны, Гарадзеншчыны і Меншчыны збірацца ў Лідзе. Адтуль войска рушыла да Навагрдка. Баяры Юрай і Андрэй Неміровічы ўзялі ў палон шасцёх татараў. Ад іх даведаліся, што галоўны стан ворагаў знаходзіцца пад Клецкам.

Памаліўшыся за перамогу ў навагрдскіх цэрквах і касцёлах, нашыя аддзелы выправіліся на Клецак. У войску было ўжо блізу 10 тысяч вершнікаў. Іхні шлях пралягаў праз спаленыя вёскі і мястэчкі Цырын, Паланечку, Ішкалдзь, Молева, Ліпу.

Ваярамі камандаваў князь Міхайла Глінскі. Яму было 36 гадоў. У маладосці князь вучыўся ў Італіі і Нямеччыне, ведаў шмат моваў і падарожнічаў па Еўропе. Перад вяртаннем на радзіму ён служыў у арміі германскага імператара і добра ведаў вайсковую справу.

5 жніўня князь са сваімі рыцарамі дасягнуў вёскі Красны Стаў на рацэ Лань. З высокага берага яны ўбачылі на тым баку ракі гатовую да бітвы татарскую арду. Удалечыні пад аховаю сядзелі на зямлі тысячы нашых палонных. Жанчыны тулілі да сябе дзяцей, шапталі малітвы і з надзеяю глядзелі на ліцьвінскае войска.

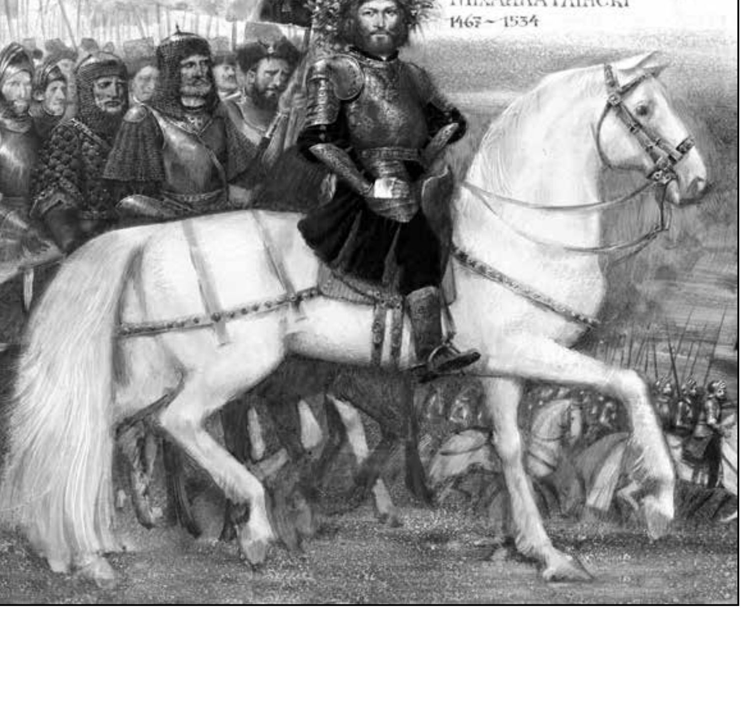
Нашы дзеці не будуць рабамі

Ворагаў было ўдвая болей. Аднак ліцьвіны (так у тыя часы зваліся беларусы) адрозна ад захопнікаў мелі не толькі лукі, але і агняпальную зброю. Перастрэлка з татарамі доўжылася некалькі гадзінаў. Пад заслонаю трапных стрэлаў нашых гармат і ручніцаў удалося зрабіць цераз Лань дзве гаці для пераправы.

Перад пачаткам бітвы князь Міхайла ўзняў над галавой шаблю і звярнуўся да ваяроў з прамоваю. Паказваючы на захопленых татарамі палонных, Глінскі запытаўся: «Няўжо мы дазволім, каб нашы жанчыны сталі рабынямі? Няўжо дазволім, каб дзеці былі нявольнікамі і забылі сваю зямлю?» «Не дазволім!!!» — адказаў шматтысячны хор галасоў.

Пачатак.

Працяг на стар. 20 (12) »

Старонкі новай кнігі

« Працяг.
Пачатак на стар. 19 (11)

Правы фланг княскага войска пераправіўся на другі бок Лані так імкліва, што апярэдзіў іншых і трапіў пад моцны націск найлепшых татарскіх сечкароў. Нашы ваяры трымаліся мужна, але шмат хто гінуў, бо на аднаго наляталі па два-тры ворагі.

Князь загадаў паскорыць пераправу астатніх сілаў. Ён сам павёў іх на бітву з гучным воклічам «За мной, браты!». Пад Глінскім двойчы забівалі каня, але князь не пакінуў поля бітвы. Шляхоцкая конніца ў сталёвых панцырах рассекла ардынцаў надвое. Тым часам перайшлі ў наступ і палкі правага фланга. Частку ворагаў заціснулі ў «абцугі» і пасеклі. Рэшта разам з татарскімі «царэвічамі» кінулася наўцёкі.

У небе радасна заспявалі беларускія жаўрукі.

Вянок князю Міхайлу

Пагоня доўжылася шмат дзён. Захопнікі гінулі ў рэках і балотах. Татараў пераймалі каля Слуцка, Петрыкава і нават ва Украіне. Чатыры тысячы ворагаў трапілі ў палон. Толькі некалькі сотняў з велізарнай арды дабраліся да Крыма жывымі. Здабычаю пераможцаў стаў і табун з 30 тысяч коней.

Рыцары Міхайлы Глінскага вярнулі свабоду ўсім 40 тысячам палонных. З жахам успаміналі чы дні, праведзеныя ў няволі, беларускія жанчыны, дзяўчаты і дзеці вярталіся ў родныя хаты.

Захавалася паданне, што на знак падзякі вызваленыя дзяўчаткі звілі князю Міхайлу вялікі вянок з лугавых рамонкаў і званочкаў.

Клецкая бітва сталася першай буйной перамогаю над крымскімі татарамі. Хан Менглі-Гірэй так напалохаўся, што адразу пачаў мірныя перамовы. На нейкі час ён нават перакінуўся ў хаўрусніка Вялікага Княства Літоўскага.

Настасся Слуцкая

Побач з рыцарамі-мужчынамі супроць татараў мужна змагаліся і жанчыны. Гісторыя захавала імя адной з іх — Настассі Слуцкай.

На пачатку XVI стагоддзя загоны хана Баты-Гірэя ўсё часцей даходзілі да Слуцка. Яны пустошылі наваколле, палілі слуцкія прадмесці, але ўзяць Слуцкі замак не маглі.

Аднойчы вялікае войска стэпавікоў зноў абкружыла замак. Каля татарскіх вогнішчаў гучаў радасны смех. Захопнікі ведалі, што гэтым разам слуцкі князь Сямён Алелькавіч у ад'ездзе, і не сумняваліся, што без правадыра случакі не вытрымаюць аблогі.

Але ворагі пралічыліся. Жонка князя Сямёна Настасся загадала ваярам і ўсім жыхарам горада сабрацца на пляцы. Неўзабаве здзіўленыя случакі ўбачылі незнаёмага ім коннага рыцара. Калі ён зняў шалом, людзі пазналі залацістыя косы княгіні Настассі. «Я сама павяду вас на бітву!» — абвясціла яна.

Татары цярпліва чакалі, калі горад здасца. Але замест гэтага замкавая брама нечакана расчынілася і адтуль рынулася на ардынцаў конная лавіна. Наперадзе імчалася княгіня Настасся. Пасля кароткай сечы ворагі не вытрымалі і пачалі адступаць.

Праз некалькі дзён вярнуўся князь Сямён. Ён сціснуў жонку ў радасных абдымках, аднак адмовіўся сядаць за святочны стол. Трэба было як мае быць правучыць татарскіх рабаўнікоў. Іх дагналі і разбілі пад Давыд-Гарадком. Побач з мужам у бітве была і княгіня Настасся.

Яна і пазней, калі князя Сямёна не стала, працягвала ваяваць з татарамі. Стэпавікі ні разу не змаглі захапіць Слуцак.

Крывавае стагоддзе

Беларусь не паспела загаіць цяжкія раны, пакінутыя вайной з маскоўскім царом Іванам Жахлівым, як на нашую зямлю зноў абрынулася ваеннае ліхалецце. У войнах прайшло ўсё сямнаццатае стагоддзе.

За гэта яго і называюць крывавым.

Такой цяжкай пары ў гісторыі нашай дзяржавы яшчэ не было.

Ворагі знішчалі гарады і вёскі, не шкадавалі ні старых, ні малых.

Але беларусы не здаваліся. Яны мужна баранілі сваю зямлю і яе незалежнасць. Царскім ваяводам і гэтым разам не ўдалося паняволіць наш народ.

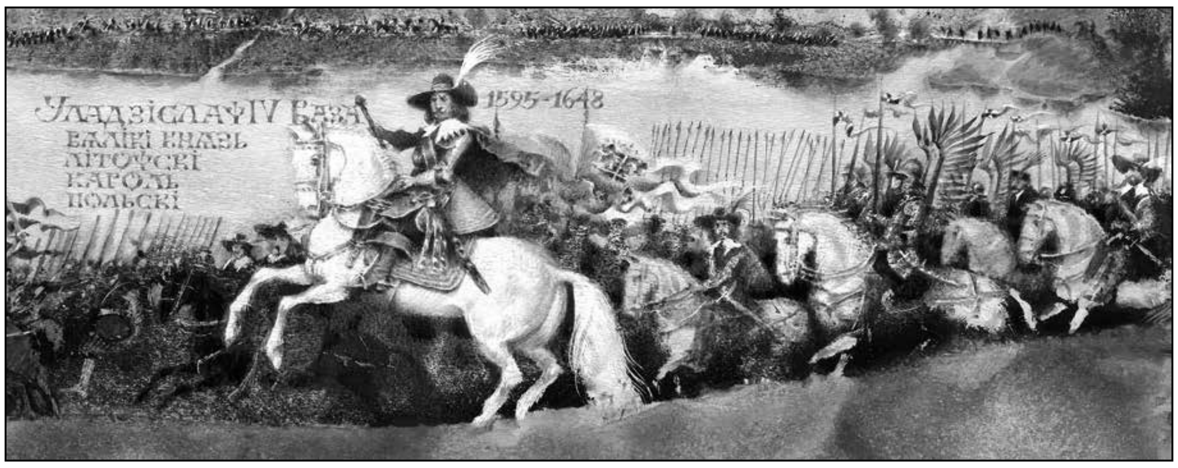
Непрыступны Смаленск

Расейскія валадары не пакідалі мары захапіць Беларусь. Самым блізкім да Масковіі быў наш старажытны Смаленск. На яго не раз нападалі царскія ваяводы. Смаленск пераходзіў з рук у рукі. Але на пачатку сямнаццатага стагоддзя, пасля доўгай вайны з Масковіяй, Смаленшчына была вернутая ў склад Вялікага Княства Літоўскага. Разам з ёю да нашай дзяржавы адышла Чарнігаўшчына ды іншыя землі з 30 гарадамі.

Аднак мір з усходнімі суседзямі працягваўся, як заўсёды, нядоўга.

У 1632 годзе цар паслаў у наступ на Смаленск 40-тысячнае войска свайго баярына Шэйна. Ворагі ўзялі горад у аблогу і пайшлі далей. Яны захапілі Полацак, Асвею, Друю ды іншыя беларускія гарады. Але жыхары Смаленска мужна бараніліся і не збіраліся здавацца.

На дапамогу смаленцам кароль і вялікі князь Уладзіслаў выслаў моцнае 25-тысячнае войска. Яно абкружыла маскоўскія палкі і прымусіла іх здацца. Пераможцы адпусцілі палонных

дадому, пакінуўшы сабе толькі гарматы.

Цар так угневаўся, што загадаў адсекчы баярыну Шэйну галаву.

«Велели мы всё выжечь»

Праз дваццаць гадоў цар Аляксей Міхайлавіч зноў адправіў свае войска на Беларусь. Ён абяцаў беларусам вызваліць іх ад «польскага ўціску», а ў сапраўднасці хацеў зусім іншага. Нашыя продкі вельмі хутка зразумелі цану царскіх абяцанак.

У межы Вялікага Княства ўварваліся тры велізарныя варожыя арміі. 100-тысячная вайсковая сіла захопнікаў пакідала за сабой спустошаную і абрабаваную зямлю.

Расейскія стральцы спалілі Бабруйск, Глуск, Чавусы, Копысь... Разам з нашымі жаўнерамі гераічна баранілі свой горад жыхары Амсціслава. За гэта царскі ваявода Трубяцкой аддаў сваім стральцам загад перабіць усіх амсціслаўцаў — ад старых да немаўлят. У горадзе засталіся толькі здзічэлыя сабакі.

Былі захопленыя Віцебск, Ворша, Дуброўна, Крычаў, Гомель, Рэчыца, Шклоў. Калі горад адмаўляўся здавацца, цар загадваў разбураць яго. Жыхароў, як і ў Амсціслаўе, забівалі або вялі ў палон.

Калі маскоўскае войска наблізілася да Полацка, большасць яго насельніцтва на чаўнах і наўплаў пераправіліся цераз Дзвіну і ратаваліся хто як мог. Манахі везлі з сабою абразы і дамавіны з мошчамі святых, бо захопнікі не шкадавалі ні храмаў, ні магілаў.

Накіроўваючы на нашую зямлю ўсё новыя і новыя войскі, цар наказваў ваяводам на сваім шляху ўсё паліць і разбураць, а каб болей паншчыць — назад ісці іншымі мясцінамі. Захаваліся пісаныя ў Маскву граматы ваяводы Трубяцкога, дзе ён паведамляў цару: «Вокруг Слуцка велели мы всё выжечь, а идучи дорогою до Слонима, села, и деревни, и хлеб, и сено по обе стороны жгли и людей побивали, и разоряли совсем без остатку, а в Клецке в городе людей побили всех». Сваімі рабункамі ворагі давялі народ да страшнага голаду.

Партызаны, партызаны — беларускія сыны

На захопленай зямлі беларусы ўсё часцей браліся за зброю. Простыя вяскоўцы стваралі партызанскія аддзелы і не давалі захопнікам спакою ні ўдзень, ні ўначы. Асабліва ўдала народныя мсціўцы дзейнічалі на Амсціслаўшчыне. Аднаго разу на расейцаў напала цэлае сялянскае войска з трох тысяч змагароў.

У той час праз Беларусь праязджаў нямецкі пасол Аўгусцін Маербэрг. Ён быў глыбока ўражаны ўбачанымі на месцы гарадоў і вёсак бязлюднымі руінамі ды папялішчамі. У сваім лісце дадому пасол напісаў, што здзекі і гвалт маскоўцаў адвярнулі ад іх сэрцы нашых продкаў. Замежны падарожнік адзначыў, што беларусы гналі чужынцаў з сваёй спустошанай зямлі з вялікай нянавісцю, якую тыя заслужылі.

На Віцебшчыне партызаны вызвалілі ад маскоўцаў Бешанковічы, Лукамль і Глыбокае. У самім Віцебску заваёўнікі былі ўзятыя ў аблогу і баяліся нават нос высунуць за гарадскія ўмацаванні.

Не чакаючы падыходу войскаў Вялікага Княства, самастойна знішчылі царскія гарнізоны жыхары Амсціслава і Крычава.

Масква мусіла пасылаць супроць народных мсціўцаў вялікія сілы з артылерыяй. Карнікі палілі партызанскія вёскі і чынілі жорсткія расправы з захопленымі ў палон. Але змаганне ні на дзень не спынялася.

Дарослым заўсёды дапамагалі дзеці і падлеткі. Яны, добра ведаючы лясныя сцежкі, былі сувязнымі, паведамлялі мсціўцам пра рух і ўзбраенне варожых войскаў.

Самому вялікаму князю Яну Казіміру аднойчы распавялі пра адважнага полацкага хлапчука Васільку. Каб перадаць нашым ваярам звесткі пра набліжэнне захопнікаў, ён не збаяўся пераплыць халодную восеньскую Дзвіну. Гаспадар дзяржавы загадаў узнагародзіць юнага героя, а калі той вырасце, запрасіць яго да сябе на службу.

Ля Палонкі шаблі звонкі

Каб кіраваць захопленымі беларускімі землямі, цар загадаў стварыць у Маскве асобны Прыказ Вялікага Княства Літоўскага. Аднак Літва-Беларусь упарта супраціўлялася захопнікам. Аляксей Міхайлавіч намерыўся канчаткова паняволіць няскораную краіну і паслаў сюды вялізную армію пад камандаю князя Івана Хаванскага.

Царскія стральцы, выпальваючы ўсё на сваім шляху, дайшлі да Горадні і захапілі Берасце. На акупантаў рушылі ліцьвінскія палкі на чале з гетманам Паўлам Янам Сапегам. Пад рукой у яго было 8 тысяч ваяроў. На дапамогу Сапегу прывёў 4-тысячную польскую дывізію Стэфан Чарнецкі.

Нашыя войскі сустрэліся з галоўнымі сіламі маскоўскага ваяводы 25 чэрвеня 1660 года каля мястэчка Палонка паміж Слонімам і Ляхавічамі. Расейцы мелі больш за 20 тысяч ратнікаў, па два на кожнага ваяра-ліцьвіна.

Конніца Хаванскага пайшла ў наступ першаю. Але контратака нашых кавалерыстаў-гусараў атрымалася надзвычай імклівай і ўдалаю. Варожая пяхота, якая пераправлялася цераз рэчку Палонку, была пасечаная і патопленая. Вырваўшыся на другі бераг, нашы жаўнеры мелі выбар: загінуць або перамагчы. У гарачай сечы ім дадавала моцы прага помсты за паняволеную Айчыну.

У бітве пад Палонкаю загінулі 16 тысяч маскоўцаў. Гэта быў поўны разгром арміі захопнікаў.

Ужо ў нашы дні беларускія патрыёты ўсталявалі на месцы тых векапомных падзеяў мемарыяльныя камяні з выявамі Паўла Яна Сапегі і Стэфана Чарнецкага, а таксама звесткамі пра бітву.

Тры рублі за чалавека

Вайна прынесла яшчэ адно страшнае гора. Цар пастанавіў перасяліць у Масковію трыста тысяч беларусаў. У сапраўднасці гэтых перасяленцаў было значна болей.

Шмат нашых продкаў сталі прыгоннымі сялянамі расейскіх памешчыкаў. У Астрахані ды іншых паўднёвых гарадах царскія стральцы гандлявалі палоннымі з-пад Полацка, Віцебска, Воршы і Амсціслава. Іх прадавалі персам і туркам у вечнае рабства па тры рублі за чалавека.

Вялікую частку палону цар пасяліў у сваёй сталіцы. Жыхары цёмнай, амаль цалкам непісьменнай Масквы вельмі здзіўляліся, што ледзь не палова перасяленцаў з Беларусі ўмелі чытаць і пісаць. Нашы землякі адчынялі там школы.

З гістарычных дакументаў вядома, што адну такую школу трымаў беларус Якуб Якаўлеў, а полацкі манах Варлаам вучыў маскоўскіх дзяцей лацінскай мове. З нашых здольных юнакоў і дзяўчат быў створаны першы ў Маскве і ва ўсёй расейскай дзяржаве тэатр.

Самымі каштоўнымі для цара і ягоных баяраў палоннікамі

былі беларускія майстры. З-пад Воршы перасялілі на чужыну друкароў з іхняй друкарняю. На ўсход гналі разбяроў, ювеліраў, кахляроў, пераплётнікаў, збройнікаў… Яны аздаблялі саборы і царскія палацы, вучылі свайму рамяству мясцовых людзей.

Шмат якія скарбы Залатой, Срэбнай і Майстроўнай палатаў Крамля створаныя таленавітымі рукамі нашых суайчыннікаў.

У другой палове XVII стагоддзя беларускія майстры складалі пятую частку насельніцтва Масквы. Гістарычныя дакументы кажуць, што нашы землякі мелі болей за пяцьдзясят спецыяльнасцяў. Шмат якія рамёствы, добра асвоеныя ў Беларусі, расейцам былі зусім невядомыя.

Турыстаў з розных краін, якія прыязджаюць у Маскву, часта прыводзяць у славуты Смаленскі сабор Новадзявочага манастыра. Кожны, хто трапляе туды, захапляецца дзівоснай пазалочанай разьбою, якая ўпрыгожвае храм. На жаль, расейскія экскурсаводы не кажуць, што гэтае дзіва стварыла арцель выдатных беларускіх майстроў.

Магілёўскае паўстанне і канец вайны з Расеяй

Цана маскоўскага слова

Калі царскія ваяводы падышлі да Магілёва, яго жыхары вырашылі ўратаваць свой вялікі і прыгожы горад ад разбурэння і таму добраахвотна адчынілі перад маскоўцамі браму. Месцічы спадзяваліся, што стральцы і царскія ваяводы, якія былі адной з магілёўцамі веры, будуць выконваць дамову і не чыніць гораду ніякай крыўды. Але яны моцна памыліліся.

Як ужо не раз бывала, далейшыя падзеі паказалі, што ўсялякая дамова з расейцамі не каштуе нават той паперы, на якой напісаная. Чужынцы абыходзіліся з магілёўцамі як з палоннымі. Яны нахабна адбіралі ў гараджанаў грошы і зброю, коней і хлеб, забіралі нават кухонны посуд.

У Магілёве жыло шмат габраяў. Захопнікі абвясцілі, што пастанавілі адправіць іх усіх у Польшчу. Ім загадалі ўзяць самыя каштоўныя рэчы і выйсці з горада. У полі ў габраяў забралі грошы, упрыгожанні ды іншае багацце і амаль усіх — не шкадуючы ні старых, ні малых — пераразалі, нібы авечак.

Магілёўцы рыхтаваліся адпомсціць крывадушным прыхадням.

Царскія стральцы аднойчы абрабавалі на рынку жанчын, што прадавалі хлеб. Пасля гэтага цярпенне ў жыхароў скончылася. На таемны загад гарадскіх уладаў магілёўцы, у чыіх дамах жылі заваёўнікі, выкруцілі з іхніх стрэльбаў крэмені. Такія стрэльбы былі ўжо нікуды не вартыя.

Мужчыны даставалі прыхаваную зброю. У шматтысячным горадзе не знайшлося ніводнага здрадніка, і ворагі да апошняй хвіліны нічога не ведалі.

Пара, браты, пара!

1 лютага 1661 года магілёўскі жыхар Язэп Левановіч, які кіраваў падрыхтоўкай паўстання, з крыкам «Пара!» выхапіў шаблю і кінуўся на стральцоў.

«Пара, браты! Пара!» — ляцела ад дома да дома.

Над вуліцамі паплыў набатны звон, які клікаў да помсты.

Паўстанцам дапамагалі вызваленыя з палону жаўнеры нашага войска. За некалькі гадзін ад шабляў і куляў палеглі тысячы захопнікаў.

Паданне кажа, быццам жывы застаўся толькі адзін-адзюткі стралец, які схаваўся на печы. Яго адпусцілі дадому, наказаўшы перадаць цару і ягоным ваяводам, што беларусы не даруюць падману і здрады і ўмеюць бараніць свой гонар.

За мужнасць, выяўленую ў часе паўстання, Магілёў быў ураўнаваны ў правах са сталічнай Вільняй і атрымаў новы герб з «Пагоняй». Цяпер гэты герб можна ўбачыць на беларускай купюры вартасцю 200 тысяч рублёў.

Узяўшы прыклад з магілёўцаў, панішчылі захопнікаў у сваіх гарадах таксама жыхары Дзісны, Себежа, Шклова, Гомеля і старога Быхава.

130 варожых сцягоў

У лістападзе 1661 года ліцьвіны святкавалі новую перамогу над ардой захопнікаў. Паблізу цяперашняй вёскі Кушлікі на Полаччыне ваявода Казімер Жаромскі разам з ужо знаёмым нам пераможцам маскоўцаў пад Палонкаю Стэфанам Чарнецкім сустрэліся з варожым войскам Івана Хаванскага. Летапісы кажуць, што нашых было 22 тысячы, а царскі ваявода меў на восем тысяч ратнікаў больш. Аднак Хаванскі, як жартавалі ў ліцьвінскім войску, хацеў не біцца, а хавацца.

Стоячы на дзвінскім беразе, каля месца, што звалася Кушлікавы Горы, ліцьвіны і палякі сапраўды ўбачылі на досвітку, што царскія палкі пад прыкрыццём густога туману пачынаюць адыходзіць да Полацка. Дружным магутным націскам нашы ваяры спынілі ворага і прымусілі яго адбівацца. Пасля трэцяй атакі яны канчаткова разарвалі абарону маскоўцаў і ўрэзаліся ў іхнія шэрагі.

Захопнікаў гналі 25 кіламетраў ажно да самага Полацка, дзе Хаванскі з невялікім аддзелам сваіх людзей і здолеў уратавацца. Разгром ворагаў завяршылі сяляне, якія некалькі дзён дабівалі рассеяныя па лясах рэшткі заваёўнікаў.

Прывітаць пераможцаў праз некалькі дзён прыехаў сам гаспадар Ян Казімер, які разам з часткаю войска Вялікага Княства знаходзіўся тады ў недалёкім ад месца бітвы Глыбокім. Праспяваўшы гімн і адсалютаваўшы высокаму госцю гарматным салютам, нашы ваяры кінулі яму пад ногі 130 захопленых у маскоўцаў баявых сцягоў.

Загінуў кожны другі

Вайна з расейскай дзяржавай доўжылася трынаццаць гадоў — ад 1654 да 1667 года. Гэта была самая страшная і крывавая вайна за ўсю гісторыю Беларусі. Бітвы, голад і хваробы скарацілі насельніцтва нашай Бацькаўшчыны ў два разы.

Загінуў кожны другі, а на ўсходзе Беларусі — кожныя восем чалавек з дзесяці. У Полацку перад вайною было болей за 1500 дамоў, а засталося толькі сто, у Віцебску з 982 дамоў у попел і руіны ператварыліся 926. Захопнікі вынішчылі пад корань цэлыя беларускія роды.

Беларусь страціла Смаленскую зямлю.

Ад мора пралітай крыві летапісцы назвалі тыя гады не вайною, а крывавым патопам.

Велізарнай і незваротнай стратай сталі для Беларусі не толькі палеглыя. Сотні тысяч беларусаў вайна назаўсёды адарвала ад родных дамоў і змусіла застацца на чужыне.

Асветнік Галляш Капіевіч

Царская зайздрасць

У канцы XVII стагоддзя на царскі трон у Расеі сеў Пётр I. Як вы памятаеце, сярод ягоных настаўнікаў быў і наш зямляк Сімяон Полацкі. Цар добра разумеў культурную і навуковую адсталасць сваёй краіны ад Еўропы, часткаю якой было Вялікае Княства Літоўскае. Каб павучыцца ў блізкіх і далёкіх суседзяў, Пётр I з вялікім пасольствам выправіўся за мяжу.

Цар вельмі здзівіўся, што амаль ва ўсіх буйных еўрапейскіх гарадах працавалі друкарні. Яны выдавалі самыя розныя кнігі — рэлігійныя, навуковыя, падручнікі, слоўнікі, мастацкія творы сучасных і даўніх пісьменнікаў. А ў велізарных уладаннях Пятра былі ўсяго тры друкарні, якія выпускалі толькі літаратуру для царквы. Пасы бачылі вялікія бібліятэкі з тысячамі тамоў. Расейскі ўладар з зайздрасцю ўспамінаў, што ў ягонага бацькі, цара Аляксея Міхайлавіча, было ўсяго чатырнаццаць кніг.

Трапіўшы ў галандскі горад Амстэрдам, Пётр I вырашыў распачаць там друкаванне неабходнай для Расеі літаратуры. За гэтую справу ўзяўся адзін тамтэйшы купец, аднак высветлілася, што галандзец не ведае расейскай мовы і не мае адпаведнага шрыфта. Але цару пашанцавала. Ён даведаўся, што ў Амстэрдаме займаецца друкарскай справаю адукаваны беларус, які, апрача роднай мовы, валодае яшчэ польскай, нямецкай, галандскай, лацінскай і расейскай.

Выхаванец Слуцкай гімназіі

Гэтага вучонага чалавека звалі Галляш Капіевіч. У дзяцінстве, пад час вайны Рэчы Паспалітай з Расеяй, царскі баярын вывез яго на чужыну. Хлопчыку часта сніліся родныя мясціны, сябры, ласкавы кот Базыль і бацькоўскі дом, які спалілі расейскія стральцы. Толькі праз шэсць гадоў Галляшу пашчасціла вярнуцца з маскоўскай няволі.

Капіевіч вучыўся ў заснаванай Янушам Радзівілам славутай Слуцкай гімназіі. Яна давала амаль такую самую адукацыю, як і ўніверсітэты. Неўзабаве Галляш сам пачаў выкладаць у гімназіі. Аднак родавы маёнтак Капіевічаў трапіў у рукі ворагаў, і малады настаўнік мусіў пакінуць радзіму.

Пасяліўшыся ў Галандыі, Галляш хутка асвоіў кнігавыдавецкае майстэрства і адчыніў уласную друкарню. Ён пазнаёміўся з вядомымі еўрапейскімі вучонымі. Да прыкладу, перапісваўся з выдатным нямецкім філосафам Ляйбніцам, які быў першым прэзідэнтам Берлінскай Акадэміі навук. Там і цяпер захоўваюцца лісты таленавітага беларуса.

Пазнаёміўшыся з Пятром I, Галляш пагадзіўся дапамагчы яму. Ён хацеў, каб навука прыйшла і ў непісьменную Расею. Першым чынам усходнім суседзям трэба было даць падручнікі.

Гісторыя, арыфметыка, граматыка…

Наш зямляк меў няпростую задачу. Трэба было не толькі падабраць патрэбныя кнігі і перакласці іх на расейскую мову. У Расеі датуль не існавала многіх слоў, якія называюцца навуковымі тэрмінамі. Але Капіевіч не разгубіўся. Ён сам прыдумаў дзясяткі тэрмінаў, якімі дагэтуль карыстаюцца расейцы.

Першай выдадзенай Капіевічам кнігаю стаў падручнік гісторыі. Гэта было невыпадкова. Наш зямляк добра разумеў, што чалавека, які не ведае гісторыі, нельга назваць адукаваным.

Цар Пётр збіраўся ваяваць і хацеў хутчэй атрымаць кнігі, патрэбныя якраз для гэтага. Капіевіч мусіў выдаць падручнікі вайсковага майстэрства і мараплавання. Але ён сказаў цару, што трэба друкаваць і іншыя кнігі, бо людзі нараджаюцца найперш не для вайны, а для мірных справаў.

Галляш падрыхтаваў і выпусціў буквар, першую друкаваную расейскую арыфметыку, падручнік астралогіі і першую ў Расеі карту зорнага неба. З друкарні нашага земляка выйшлі расейская і лацінская граматыкі, расейска-лацінска-нямецкі і расейска-лацінска-галандскі слоўнікі. Побач з расейскімі словамі ў яго кнігах часта пракідваліся і беларускія.

Капіевіч упершыню ўвёў у расейскі друк арабскія лічбы. Раней лічбы абазначаліся ў нашых усходніх суседзяў літарамі.

А яшчэ асветнік, які і сам складаў вершы, пераклаў і надрукаваў свае ўлюбёныя творы старажытнагрэцкіх пісьменнікаў Эзопа і Гамера. У Беларусі іх чыталі яшчэ ў часы Еўфрасінні Полацкай і Кірылы Тураўскага.

Да сваіх выданняў Галляш Капіевіч пісаў цікавыя прадмовы і пасляловы. Там ён тлумачыў, як важна чалавеку быць адукаваным, а непісьменных людзей параўноўваў з сляпымі кратамі.

Беларуская азбука

Вялікай заслугаю Капіевіча было стварэнне новага друкарскага шрыфта. Ён узяў за аснову шрыфт свайго выдатнага папярэдніка Францішка Скарыны і зрабіў яго яшчэ прыгажэйшым. Літары сталі больш круглыя і зручныя для чытання.

Пётр I упадабаў шрыфт Капіевіча і зацвердзіў яго ў Расеі ў 1708 годзе. Новыя літары назвалі «беларускай азбукай».

Як вы ўжо ведаеце, асвета і культура тады ішла ў Масковію з нашай краіны. Беларусь можна назваць культурным мастом, дзякуючы якому еўрапейскія дасягненні траплялі да адсталых суседзяў.

Шрыфтам Галляша Капіевіча і сёння карыстаюцца беларусы, украінцы, расейцы, балгары, сербы, македонцы.

Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | № 7 (107) | 24 ліпеня 2015 | № 29 (446) Новы Час

Заметкі на палях кнігі Віктара Казько «Час збіраць косці»

Казько — гэта Казько. Успрымаю як дадзенасць.

Чытаць цяжка. А потым — лёгка.

Мы ўспрымаем тэкст, як нас вучылі. Літары — у словы, словы — у сказы, сказы — у абзацы. Літара — адзінка інфармацыі. Такім чынам і мастацкі тэкст рабіўся інфармацыяй.

У Віктара Казько тэкст — не інфармацыя. Гэта квінтэсэнцыя настрою. Яе нельга разбіваць на кавалкі і часткі, бо яна сама па сабе — той самы старадаўні пяты элемент стыхіі.

Чытаем не літарамі, не словамі. Недзе — абзацамі, часцей — старонкамі.

Не імкнёмся разблытаць выкрутлівасць тропаў, не шукаем сэнс у неспадзяваных пераходах, не засяроджваемся на дэталях.

Разуменне прыходзіць пасля, крышачку пасля, як адчуваецца сапраўдны смак абсэнту пасля некалькіх уздыхаў.

Мабыць, правільна будзе сказаць, што ўвесь тэкст Казько складаецца з сімвалаў. Калі ў сюжэтным тэксце аўтар вядзе нас ад падзеі да падзеі, дык Казько разгортвае перад чытачом адзін сімвал за другім.

Сам герой — сімвал. Сімвал — яго знаходжанне ў сына, а ягонай жонкі — у дачкі. І вось, скажам так, перад сакральным момантам уз'яднання сын просіць бацьку, каб не казаў адразу маці, што той паехаў. Маўляў, дай пабыць без яе.

Сімвалічнасць героя ў яго невядомым нам занятку, у абсалютна цёмнай дзейнасці, у пазбаўленасці мінулага.

Казько ўзяў чалавека, паказаў яго душу і… пахаваў яго. Бо пасля яго героя не засталося нічога. Абсалютна. Ён жыў, пакутаваў і радаваўся, але ўсе ягоныя перажыванні варыліся ў ім самім і не мелі ніякага выхаду вонкі праз дзеі ці хоць словы.

Пакаленне ценяў — яно адышло і не пакінула ад сябе нічога.

Жыццё было для героя нечым абсалютна яму непадуладным. Поўная аналогія: герой — чалавек на насыпе, а жыццё — цягнік, які імчыць міма…

Сімвалы, сімвалы, сімвалы…

Пра грубку… Вось яна і герой вакол яе — самы што ні на ёсць беларускі сімвал і сімвал беларуса.

Забудзем пра дэталі і храналогію. Нам важная агульная карцінка, агульны сімвал. А ён такі: грубка як цэнтр хаты, як крыніца цяпла, без якога немагчыма жыццё. І вось гэты цэнтр перастае функцыянаваць. Чалавек вакол яго… бегае, моліцца, успамінае ўсе парады і забабоны. Ён імкнецца лячыць. Гэткая тэрапія грубкі: асінавымі дровамі, бульбяным лупіннем, бензінам і дызпалівам…

Не дапамагло. Тады ідзе ў ход, скажам сучаснай мовай, лапараскапія. Гэта сучасная аперацыя, дзе не рэжуць тканкі, а робяць невялікі пракол, а праз яго нешта там выкалупваюць. Вось і герой Казько з дрылем вакол грубкі — лапараскапія! Наш

сімвал — грубка — становіцца падобнай на рэшата: у пошуках перашкоды для цягі герой нарабіў там столькі дзірак, што сам дзівіўся, як яна яшчэ стаяла.

Спецыялісты раяць і сам ён разумее: трэба ад пачатку было разабраць, знайсці, выправіць і наноў скласці.

Не, немагчыма такое! Гэта ж — вунь колькі работы, пылу, гразі, а тут жа зверху — плітка, яе маць! Патрушчыш, а грошы?

Вось тое, што вызначала нас, як беларусаў: не брацца за вялікую работу. Мы баімся распачаць нешта нармальнае і вялікае, цураемся ЗНАЧНАСЦІ ўсякіх зменаў. Мы падпіраем, падвязваем, падмазваем там, дзе трэба разваліць і па новай скласці. Бо баімся гэтага самага смуроду і сажы. Баімся, што не здолеем зрабіць лепш. Абы трошкі грэла, абы хапала да зарплаты грошай, абы ў год выходзіла хоць адна кніжка на роднай мове, абы не забаранялі той мовы навогул.

Я здрадзіў свайму першаму каханню. Канечне, гэта было яшчэ не каханне, нешта там такое завязалася ў душы, як зярнятка ў спарышу, і трэба было расціць, пеставаць, змагацца, пераадольваць страх. Вось што галоўнае — страх. Страх быць збітым на дарозе, страх наведвання чужой вёскі… Хто з хлопцаў не ведае, што гэта такое: ісці падлеткам да дзяўчыны ў «чужую зону»? Ці ў суседнюю вёску, ці з Чыжоўкі на Шабаны — няма розніцы…

Герой Віктара Казько таксама здрадзіў.

Мне трохі лягчэй — тая дзяўчынка з майго юнацтва сталася паспяховай прыгожай жанчынай, добрая маці разумных дзяцей.

Віктар Казько нібыта зацята маўчыць пра тое, што сталася з тае дзяўчынкі з роснага саду. Але ж падказвае.

Тая чыстая і светлая, хвалюючая і пяшчотная стала Фенькай.

Той самай, сустрэчы з якой так унікаў герой па дарозе, сустрэча з якой была так непрыемная яму.

Ад самага пачатку мяне здзівіла вось гэтая вельмі ж адмоўна насычаная рэакцыя мужчыны на сустрэчу з зямлячкай. Ну, хай сабе яна і выпіўшы. Але ж ніякіх такіх страшных заганаў у ёй ні мы, ні герой не бачым. Вясковая баба. Паважай за працу яе, разумей тыя акалічнасці, у якіх яна фарміравала свой светапогляд, узровень інтэлекту яе асяродку — і прымі, якой яна ёсць.

Не, не прымаецца.

Таму што яна — вынік здрады.

Прымерваю сітуацыю зноў на сябе.

Пякучае пачуццё сораму і новае — пачуццё віны — поўняць свядомасць пры ўспамінах. Віна — за тое, што мог сам, а галоўнае — мог яе зрабіць шчаслівай. Што яна марыла — а я растаптаў яе мару.

Казько закрывае ад нас душу героя. Таму, што ў той душы — пустэча. Герой сам баіцца згадаць сваё першае каханне, сам баіцца ўспомніць — і ён пнецца не пусціць да сябе нават роздуму пра тое, што магло б быць. І галоўнае — хто вінаваты. Ён, герой, ведае, што як толькі пачне згадваць далей, як толькі пачне шукаць прычыны і следствы, ён зразумее страшнае для сябе, яму прыйдзецца прызнаць гэта страшнае: ён здрадзіў першаму каханню.

І нават куды больш.

Ён здрадзіў чысціні. Святой чысціні.

Мы не ведаем, як гэта адбылося. Бо герою страшна зазірнуць на гэты раз глыбей.

Але гэтая чысціня — апошні яго паратунак, які можа выцягнуць яго з ямiны. Апошні. І ён чапляецца за яго, яму на нейкі момант падаецца, што ён заслугоўвае прабачэння і спагады — вось за тое, што помніць. Крычыць свайму сумленню: я харошы, у маёй душы жыве яна — чыстая і светлая! Але розум яго бязлітасны, як і любы іншы розум: у памяці — эфемернасць, а на яве ты прадаў усё, што мела першапачатковую чысціню. Ты не з той памяці, не з таго саду маеш нешта матэрыяльнае ў сваёй хаціне…

Тэлевізар — яшчэ адзін сімвал Віктара Казько. Аўтар не зрабіў тут адкрыцця, але пайшоў яшчэ далей, углыб, і гэтая скрыня для ідыёта пачала жыць у Казько самастойным жыццём.

У аповесці «Час збіраць косці» праз тэлевізар Казько паказаў зменлівасць часу, зрабіўшы націск на яго маральны бок. І гэты час набывае паралельнае цячэнне з часам галоўнага героя.

Гэтая незалежнасць тэлевізара ад яго гаспадара яшчэ мацней і куды глыбей адмяжоўвае героя аповесці ад жыцця. Калі раней адчужэнне героя ад жыцця перадавалася праз успаміны, у якіх дзейнасць хоць нейкая — творчая, вытворчая, асабістая — адсутнічала зусім і тым стварала вобраз героя як слімака на камяні ў ручаі. Сядзіць, учапіўся, грызе плесню пад сабой і радуецца — жывы, нешта маю! А жыццё нясецца міма…

Так, менавіта слімак на камяні. Герой не плыве па цячэнні, яго не нясе нейкая асобная плынь, не прыбівае яго ў ціхую затоку, не выносіць на быстрыню, не кружыць у віры. І тым самым герой не мусіць высільвацца ці хоць колькі напружвацца, каб адчуваць сябе зручней. Ён застыў аднойчы, прысмактаўся да слізкага боку, хапае яму той слізі пад сабой, каб не памерці з голаду — і адно пазірае за плынню ды часам выносіць свой вырак убачанаму, часам нудзіцца, часам жаліцца — такому ж слімаку побач.

Поўнае бяссілле героя яшчэ і ў тым, што ён не можа пазбавіцца тэлевізара. Няхай сабе яго, украдзенага, вяртае міліцыя — тое яшчэ куды ні ішло. А вось той факт, што герой можа проста не ўключаць тэлевізар, Казько нават не разглядае. Герой не можа не ўключыць сваю скрыню. Як слімаку жыць у плыні і не думаць пра сухі бераг — так і герою жыць з гэтым тэлевізарам да скону.

Апошні бунт героя, калі ён бухае свайго вылюдка аб падлогу, пацвярджае тое: тэлевізар разбіў, але і сам ледзь канцы не аддаў — трапіў у яму.

І тут раскрываецца галоўны сімвал Віктара Казько. Дакладней — адсутнасць гэтага сімвалу. Гэткі сімулякр.

Увесь час герой шукае (і мы разам з ім) адказ на пытанне: што скралі. Ну што такое ў цябе, стары слімак, можна скрасці?

Тут я пляскаю ў ладкі Віктару Казько. Ён, як і з тэлевізарам, узяў самае простае і звычайнае і зрабіў з яго сімвал яшчэ глыбейшы, літаральна — сакральны. Канечне ж, гэта бульба.

Дык вось, глядзім ланцужок.

Тэлевізар ляціць на падлогу, узрываецца, героя адкідвае назад, ён трапляе ў падполле, ледзь не на той свет. І там бачыць бульбу, дакладней — бачыць адсутнасць бульбы. Вось што ў яго ўкралі — насенне.

Перакладзем.

Кволы напачатку супраціў сягае свайго піку, герой вырашае пазбавіцца свайго каменя, адчапіцца ад яго, каб плысць самастойна, можа, паспрабаваць вырасціць нейкія плаўнікі ці хоць вусікамі плёхаць у вадзе… Карацей, спроба атрымліваецца — адвязаўся! І — падае ў яміну. Ну, ты яшчэ дзядзька жывы, цябе апошняй саломінкай выцягваюць успаміны, выцягвае цябе на паверхню тваё адзіна светлае з тваёго жыцця — тая дзяўчынка з роснага саду.

Але ж ты, гіцаль стары, не давёў сваю справу дарэшты. Ты — не раскайваешся. Ты не бярэш на сябе віну за сваё бязладнае жыццё, ты і ў думках не хочаш прызнаць, што не толькі сваё жыццё бесхрыбетнае змарнаваў, ты загубіў лёс той дзяўчынкі. Гэта ты вінаваты, што з вясковага анёла чысціні атрымалася ўрэшце вясковая п'яніца, абмежаваная, прымітыўная.

Не, не такі дурны лёс, не дасць ён табе шанец на ачышчэнне, не падманеш ты яго разбітым тэлевізарам. Бо новы ж купіш, сучасны…

Бо не ачысціўся ты сам, не павініўся, не пракляў мінулае і самога сябе найперш у тым мінулым. Не прызнаў сябе за вінаватага.

І таму ў цябе скралі бульбу.

Цябе пазбавілі насення.

Табе больш нічога на гэтай зямлі не ўзрасціць.

Ты пазбаўлены права на сяўбу.

Ты — парожні колас.

Ты знікнеш — і праз гадоў колькі знікне ўсё, што звязана было з табой, тваёй дзейнасцю, якой нават у тваіх успамінах не было.

Сын? Сын не твой працяг, гэты штрыхамі Віктар Казько праклаў прорву між табой і тваімі нашчадкамі. Нездарма мы пра дзяцей нічога не ведаем, не ўвайшлі яны ў кнігу, не знайшлося ім месца ва ўспамінах.

Што засталося? Блукаючыя крыніцы?

З першага наскоку, так мовіць, гэты сімвал у Віктара Казько як быццам зусім просты. Кшталту надзеі на лепшае. Маўляў, прабеецца чыстая вадзіца, ёсць у глыбіні нашай зямлі рэзервы для духоўнага росту, не ўсё яшчэ страчана і etc.

Але не быў бы Казько майстрам, калі б так было на самой справе.

Па-першае, чаму — блукаючыя?

Па-другое, навошта герой шукае тую крыніцу? Ён не ведае, на які ляк яму тая крыніца. Для мяне блукаючыя крыніцы Віктара Казько — гэта доўг. Доўг, не асэнсаваны дарэшты героем. Ён разумее, што павінен нешта зрабіць, павінен змяніць сябе і жыццё вакол сябе, павінен, павінен, павінен… А вось што канкрэтна — не ведае. Яго поўная разгубленасць і адчай шукаюць выйсце.

Герой Казько не змог пабачыць сваю асабістую віну ў сваім жыцці. Не бачыць, не ўсведамляе. І тым не менш, душа яго цалкам не закасцянела. Кавалачак чыстага там застаўся і прагне свайго выяўлення праз дзеянне.

Таму і блукаючыя крыніцы, бо, бадай што, ці не галоўная праблема свядомага беларуса — знайсці рэальныя шляхі да рэалізацыі свайго доўгу, сваю справу на карысць радзіме…

Герой Казько, увасабляючы сабой пакаленне разгубленых і апляваных новымі павевамі, не бачыць перад сабой, вобразна кажучы, ні прыладаў працы, ні вытворчасці. Ёсць хіба кволае жаданне нешта змяніць, якое пры ўсёй кволасці здольнае зруйнаваць унутраную ляноту і заспакоенасць.

Дык што рабіць?

Шукаць блукаючую крыніцу.

Ні адна з прачытаных кніг не лягла так на маё жыццё, як «Час збіраць косці». І грубка ў мяне дыміла, не палілася. І з першым пачуццём я стаўся падлюгай, і доўгі-доўгі час жыў слімаком на камяні. І крыніцу сваю шукаў і аднаўляю.

Мне яшчэ не час збіраць косці. Яшчэ ёсць у запасе колькі гадоў…

І падагульняючы.

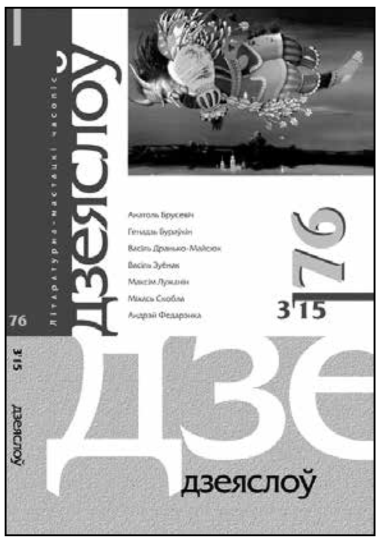
Што б ні пісалі пра гэтую аповесць, што б ні было напісана да Казько, я перакананы цвёрда, што гэта — першае сапраўднае асэнсаванне нас, як беларусаў, на зломе эпох. Са страшным выракам аўтара. І з кволай надзеяй.

Дзякуй аўтару за апошнюю.

Валер Гапееў

«Праўда дзесьці побач»

Нярэдка даводзіцца чуць і чытаць пра заняпад айчыннай мастацкай літаратуры і адсутнасць чытацкага попыту...

Я думаю, гэта не зусім адпавядае ісціне. Наша нацыянальная літаратура па-ранейшаму трымаецца на сваім прыстойным узроўні. Яна мае дастаткова выбітных талентаў для свайго далейшага развіцця. Праблема ў самім беларускім грамадстве, якая палягае ў прымітыўным спрашчэнні нацыянальнай ідэі, духоўнай і культурнай дэвальвацыі народа, яго гвалтоўным моўным зняменні. Дадаецца і сусветны тэхналагічны і глабалізацыйны ціск. Аднак усё гэта не выбіваецца са звычайнага шэрагу праблем, якія суправаджалі літаратурную творчасць цягам усяго часу беларускага пісьменства. А што да кніжных накладаў і чытацкай зацікаўленасці, то гэта часовая і спецыфічная праблема. Яна знікне разам з вышэй пазначанымі праблемамі ў самім грамадстве. Ды і ў нашых папярэднікаў — ці такія ўжо былі вялікія тыражы і шматтысячныя чытацкія аўдыторыі, апроч кароткага савецкага часу, калі ідэйны змест пераважаў над мастацкім? А наклады твораў Дантэ, Шэкспіра, Цютчава, Багушэвіча, Багдановіча, дасавецкіх Купалы і Коласа пры іх жыцці хіба не параўнальныя з тыражамі нашых цяперашніх кніг?! А да ўсяго яшчэ трэба памятаць, што не ўсё прароча-таленавітае атрымлівае прызнанне пры жыцці аўтара. Тым больш, што на айчынную літаратуру адпачатку ўскладзена і дадатковая маральная місія — як носьбіта нацыянальна-гістарычнага асветніцтва і захавальніцы роднай мовы. Таму кожны новы беларускі літаратар і чытач — гэта наш каштоўны нацыянальны і духоўны набытак.

Пра тое сведчыць і сучасны літаратурны працэс, у якім адну з важных місій выконвае часопіс «Дзеяслоў». Выйшаў яго чарговы 76 нумар. Адразу скажу, што першая яго палова — мастацкая — апроч выбітной паэзіі В. Гронскай і перакладаў з літоўскай літаратуры, яўна прасядае, тады як другая палова якраз уражвае і прыцягвае чытача сваім эмацыянальным зрухам і палемічнасцю, спрэчнасцю і супярэчнасцю, што, на маю думку, і ёсць адзнакай сапраўднай літаратуры. Але пра ўсё па парадку.

Апавяданне **Андрэя Федарэнкі** «Шчасце» сухавата-статычнае ў адрозненне ад яго лепшых высокамастацкіх твораў. Яно сучаснае і, можна сказаць, злабадзённае якраз у адносінах да цяперашняга літаратурнага і каляліатаратурнага працэса. Залішне кансерватыўнае? Дык у маральным і духоўным плане ўсе творы гэтага аўтара не выпадаюць з падобнай строга класічнай ідэйнай скіраванасці. Сам аповед, калі да яго аднесціся як да праграмнага ў супрацьстаўленні мастацва і маскультуры, нечым асацыятыўна напамінае артыкул Малгажаты Бухалік пра кнігу Казько, прэмію Гедройца і літаратурны працэс (друкуецца ў гэтым нумары «ЛБ»). І ўсё ж нават пры адноснай няўдачы (з майго пункту гледжання) тэкст А. Федарэнкі з'яўляецца фактам мастацтва, а не літаратурнай штучнасці.

Вядомы паэт **Васіль Зуёнак** піша ў сваім пашанотным веку вельмі здаровыя і мудрыя вершы, што здараецца з паэтамі вельмі рэдка. Гэта пазнака не толькі майстэрства творцы, але і глыбокага духоўнага інтэлекту. У нас цяпер шмат геніяў — і жывых, і адышоўшых, Васіль Зуёнак наўзбоч іх — талент Боскі:

Калі звініць спякотны дзень,
Калі ў грудзях гарыць сухмень,
Ты марыш аб адным тады:
О, хоць бы кропельку вады!..
А да крыніцы прыпадзеш –
То неспатольна п'еш і п'еш...
Так і жыццё: няма мяжы
Жаданню — вечна жыць і жыць...
І смутку нашага выток,
Што — усяго адзін глыток...

Наіўны па сваёй сутнасці тэкст **Міхася Зізюка** з Навагрудка, які ён назваў аповесцю «Развітанне з летам», зроблены ў традыцыйным апісальным рэчышчы. Аднак імя аўтара для нашай літаратуры новае, і да яго варта прыглядзецца, магчыма, і падтрымаць. Бо чалавек пакуль у раздраі — расцягвае сябе на дзве мовы. Нездарма ж пры чытанні не-не — ды і прабівае душу сваёй шчырасцю і несапсаванай натуральнасцю. Сюжэт просты: чалавек стамляецца ад шараговай штодзённасці і ўпадае ў дэпрэсіўны адчай, але вера ў дабро і каханне падымаюць яго і вяртаюць да паўнакроўнага жыцця... Малады чытач наўрад ці пакваліцца на такую дабротную, але не новую літаратуру. Я прачытаў. Не скажу, што надта шкадую...

Паэт **Васіль Макарэвіч** не мяняецца ў сваёй вершаванай творчасці: майстравіты адпачатку і аднастайны да канца. Асаблівa тое тычыцца формы і стылістыкі. Яго паэмы — нібы здоўжана-расцягнутыя дарогі з дому ў далёкі свет, якія не скарачаюцца пры звароце назад.

Часопіс працягвае публікацыю нізкі аповедаў **Віктара Казько.** Гэтым разам глыбока-віраватым стылем пісьма аўтар распавядае нам пра рыб (краснапёрку і карпа) і прыроду чалавека ў хуткаплынным асяроддзі спрадвечнага часу... *«Краснапёрка, калі меркаваць па яе вёрткасці і хуткасці ў вадзе, зусім невялічкая. Але я таксама займаю ў даравaнай мне прасторы не так ужо багата месца. Увогуле мы, палешукі, не любім адсвечваць і вытыркацца. Я стоена ляжу на верасе пад дубам. Наглядаю, цікую і пільную жыццё, што знікае і нараджаецца ў мяне на вачах, за мігатлівым лётам адлітага з серабра і золата часу, яго куль, што няздольныя нікога забіць. Прызначэнне якіх толькі адраджаць. Гэта, паўна, і з'яўляецца нятленным працягам жыцця. Бессмяротнасцю вечнага спакою заўсёды жывой памяці».*

Гародзенскі паэт **Анатоль Брусевіч** — паэт арыгінальны і самабытны, але зрэдзьчасу мае праблемы з майстрэствам і версіфікацыяй. Не ўсе яго вершы дыхтоўныя ад пачатку да канца. Складваецца ўражанне, што на ўвесь натхнёна-эмацыйны запал яму іншым разам не хапае паэтычнага дыхання... На высокім узлёце раптам пачынаецца адчувальнае кіслароднае галаданне.

Уладзімір Сіўчыкаў публікуе свае нататкі з кніжкі «Уладзевы гісторыі», якая, дарэчы, пабачыла свет улед за выхадам часопіса. Піша Сіўчыкаў проста і шчыра, можна нават сказаць, сям-там праставата, але з драйвам і здаровай эмоцыяй ды цвярозай іроніяй і гумарам...

У гэтым нумары ёсць-такі добры падарунак для чытачоў-эстэтаў — нізка цудоўных тонкіх і адборных па чысціні паэтычных твораў **Вольгі Гронскай.** Хаця, на першы погляд, можа падацца, што ўвесь гэты паэтычны крышталь абманлівы сваёй крохкай каштоўнасцю, можа, нават зрэдку версіфікацыйнай выштукаванасцю. Бытта бы не хапае нечага глыбокага, перакана̀ўчага, самасцвярджальнага. Нейкай трагедыйнай паўзы, аддаленага трывожнага гулу... Лёсавай драмы, калі хочаце, чаго аўтару я, вядома, не жадаў бы, але як чытач менавіта яе затоена чакаў бы... Вось адзін з фрагментаў:

У яе падсвядомым
спрачаюцца дзіўныя галасы,
пальцам холадна,
ные шыя і штосьці ніжэй ключыц.
Вусны пахнуць суніцамі,
травою скошанай — валасы...
Толькі радасць яе і смех
замкнёныя на ключы

Апавяданне **Аляксея Чубата** «Навушнікі» ў мастацкім плане кволае і недацягнутае. Так, яно ўздымае праблемную тэму. Глухату і нячуйнасць сучаснай моладзі, якая ў сваёй пераважнай большасці сышла ў віртуальны свет, засланіўшыся ад гэтага свету навушнікамі. Замкнёным колам выпісана супрацьстаўленне чуйнага пакалення бацькоў і сузіральнага — дзяцей. Але бракуе глыбокага і яркага мастацкага мазка, яскравага ці патаемнага папераджальнага падтэксту...

Вершы з падборкі **Паўла Гаспадыніча** «Аблокі над Крывіяй» пасуюць сваім ментальным вычуваннем свядомай беларускай душы. Шматкроць пашматаныя і няпэўныя, сезонныя восеньскія настроі...

Апранулася восень у дождж,
Капялюшык крывёй набрынялы...
Побач з намі, вакол ды і ўздоўж –
Успамін пра Радзіму апалы.

У дэбютнай нізцы вершаў сямнаццацігадовай **Яўгеніі Пракапчук** з Ганцавіч праглядвае здаровы юны песімізм з праблiскамі надзеі... Даўно ў згаданай рубрыцы не было такіх яркіх публікацый.

Я ўсё ж вышыю ўзор жыццёвы,
І каб спеў у віры не згінуў,
На тканіне крыжоў і мовы
Кроплю цёплай крыві пакіну.

Не ўсё роўна, майстравіта і прафесійна (і дзякаваць Богу), але ў галоўным і паасобным гэты юны талент паказвае на годную паэтычную перспектыву. І я пажадаў бы Яўгеніі дачасна і стрымгалоў не імкнуцца да вяршыні Парнаса, а па-паляшуцку ўдумліва-разважна папасвіцца-паабівацца на сваёй роднай лугавіне, каб пасля было з кім і з чым заставацца...

«Парадны ўваход у мастацтва» — пад такой назвай публікуюцца перакладныя творы сучаснай літоўскай прозы і паэзіі. Тэксты варты шырокай чытацкай увагі. Прынамсі, мне яны падаліся мацнейшымі за вышэй згаданыя публікацыі беларускіх аўтараў. Літаратура суседзяў адметная ад нашай сваёй унутрана-валявой прагай да мастацкага ідэалу і дасканаласці, нават, я сказаў бы, боязі апусціцца ніжэй пэўнай, зададзенай папярэднікамі, планкі ў духоўна-нацыянальным самавыяўленні. Найперш выдзяліў бы паэзію Айдаса Марчэнаса, ды і творы Гінтараса Граяўскаса (абодва ў перакладах А. Хадановіча), Гедрэ Казлаўскайтэ (М. Мартысевіч) і Гедры Радвілавічутэ (С. Паўкштэлы) пакідаюць уражанне высокага мастацкага кшталту. Пэўна, што ў тым і несумненная заслуга нашых перакладчыкаў.

Я тэатрал, можна сказаць, ніякі. Апроч «Тутэйшых» і «Сабачага сэрца» на сцэне на свае вочы больш нічога не бачыў. І тут вось такая нечаканая мадэрновая фантасмагорыя маладога драматурга **Васіля Дранько-Майсюка** (містэрыя ў двух дзеях «Сатурніянка»). Гэткая вузка-нацыянальная з шырокім касмічным замахам штучка, якая прачыталася ў адзін прысест і без высілак. Атрымаў творчы і чытацкі драйв... Узвышаны Язэп Драздовіч і прыземлены Міхась Машара — іх умоўная ўраўнаважанасць як хісткая аснова нацыянальнай беларускай ментальнасці. Цікава, ці паставіць усё ж гэты спектакль у Беларусі які-небудзь умоўны «Пятро Пятровіч»?..

«Пра атрыбуцыю і фальклярызацыю» разважаюць у сваіх супольных (адносна) літаратуразнаўчых эсэ пад назваю «Праўда дзесьці побач» **Юры Пацюпа** і **Вячаслаў Марцынюк.** Прыгожыя і ясныя мовай і стылем захапляльныя тэксты, а калі яшчэ ўзгадаць пра іх унутраную напружаную экспрэсію і палемічнасць, то абысці гэтую публікацыю для прыхільнікаў краснага пісьменства грэху падобна... У асноўным вядзецца пра ўдакладненне аўтарства некаторых твораў і пра тэксты, якія выклікáлі і выклікаюць пытанні ў беларускім літаратуразнаўстве. Хоць можа так стацца, што і самі х аўтараў апублікаваных эсэ па часе нехта паспрабуе папpавіць. Літаратура рэч няпэўная...

Чытэльная, іранічная, і зрэдзьчас гнеўна-абуральная, але заўжды шчырая, дасціпная і дасведчаная эсэістыка **Міхася Скоблы.** Цыкл эсэ з будучай яго кнігі «Саркафагі страху» публікуецца ў гэтым нумары. Асноўная падаплёка — умацаванне аслаблай веры суайчыннікаў у тое, што Беларусь жыла, жыве і будзе жыць...

«Мая беларускамоўнасць» («між здрадаю і кампрамісам») **Анатоля Івашчанкі** — чытанка ў нечым падбухторная, якая павінна выклікáць у спакутаваных нацыянальна-дзяржаўнымі хістаннямі беларусаў пожад вострага палемічнага абмеркавання. Шчыры аналіз (на прыкладзе ўласнага жыцця) беларускамоўных (свядомых і несвядомых) супольных і асабістых непаразуменняў і разважанняў у пошуках магчымай ідэальнай нацыянальнай ідэі... Аўтар прызнаецца, што *«першапачаткова гэты тэкст задумваўся як роздум над феноменам беларускамоўнасці ў сённяшніх варунках. Чым яна ёсць на тле цяперашняй рэчаіснасці: адзнакай якасці, пасіянарнасці/самаахвярнасці? Можа, гэта ў большай ступені рэлігія/служэнне? Ці — поза (спосаб вылучыца з шэрае масы)? А, можа, як лічыць мой прыяцель, — вырак і праклён?..»* Менавіта такіх тэкстаў (адкрытых і нажытых, а не надуманых), на мой погляд, і нестае ў нашай пуста-расхрыстанай перыёдыцы.

У часопісе дзве публікацыі старараннага **Сяргея Шапрана** (працяг старонак новай кнігі «Уладзімір Някляеў. Незавершаная аўтабіяграфія» і «Апошняе сумоўе» — запіс развітальных гутарак з Генадзем Бураўкіным). Раю пачытаць і паразважаць... Тое ж тычыцца і цікавай даўняй гутаркі **Зіновія Прыгодзіча** з Максімам Лужаніным.

Напрыканцы нумара — тры рэцэнзіі: **Ірыны Саматой** на дзённікавую прозу Сакрата Яновіча, **Паўла Абрамовіча** на кнігу «У віры быцця» Ніла Гілевіча і **Леаніда Галубовіча** на дэбютны зборнік вершаў Антона Рудака «Верхні горад».

Прыемнага прачытання і роздумных уражанняў.

ЛеГАЛ

Будзьма з «Дзеясловам»!

Падпісацца на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі і спраўна атрымліваць яго шэсць разоў на год.
Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813,
Для ведамаснай падпіскі — 748132.
Будзьма разам!

Нямеччына: 9 мільярдаў еўра за кнігі

За апошні год у Нямеччыне выпушчана менш кніг і менш прададзена. Тым не менш, эксперты станам айчыннага кніжнага рынку амаль задаволеныя.

У Нямеччыне выйшла ў мінулым годзе каля 74 тысяч назваў кніг — менш, чым раней, а агульны абарот продажаў на нямецкім кніжным рынку скараціўся на 2,2%. Аднак гэты абарот па-ранейшаму складае вялікую суму: 9,32 мільярда еўра.

Галоўнай перадумовай скарачэння аб'ёмаў збыту з'яўляецца адсутнасць буйных бэстсэлераў, гаворыцца ў паведамленні Біржавага аб'яднання нямецкага кнігагандлю. Так, абарот з продажаў дзесяці самых хадавых кніг у 2014 аказаўся на 20 адсоткаў меншым, чым у 2013 годзе. З той жа прычыны (адсутнасць выбітных у камерцыйным дачыненні бэстсэлераў) ужо другі год запар у Нямеччыне горш, чым раней, прадаецца мастацкая літаратура.

Тым не менш, раманы, навелы і белетрыстыка ў цэлым складаюць у Нямеччыне амаль трэць усіх выдадзеных кніг. Навукова-папулярная і даведачная літаратура, а таксама даведнікі павялічылі свае долі ў аб'ёме абароту на кніжным рынку.

Па дадзеных Біржавага аб'яднання нямецкага кнігагандлю, кожная другая кніга ў Нямеччыне паступае да пакупніка традыцыйна — праз прылавак кнігарні. Больш за тое, у канкурэнцыі з сеткавым гандлем у інтэрнэце кнігарні змаглі ўмацаваць свае пазіцыі. Абарот іх, праўда, нязначна знізіўся, склаўшы 4,58 мільярда еўра, але ўсё ж лёс традыцыйных кніжных крамаў у агульных аб'ёмах продажаў нашмат вышэй, чым у сеткавых (амаль 50 адсоткаў супраць 16,2). Кожная другая кніга ў Нямеччыне прадаецца ў кнігарні і толькі кожная сёмая — праз інтэрнэт. Прычым абарот анлайн-гандлю ўжо другі год запар скарачаецца.

Сярод чытачоў электронных кніг моладзі ва ўзросце ад 20 да 39 гадоў нават менш. Эксперты тлумачаць гэта тым, што электронныя выданні ў Нямеччыне не нашмат танней папяровых — па законе аб фіксаваным кошце на кнігі. Між тым, цэны на электронныя кнігі ў Нямеччыне ўсё ж працягваюць падаць і, у сярэднім, ледзь перавысілі ў мінулым годзе 7 еўра.

Тым не менш, электронная кніга застаецца мала папулярнай: яе доля складае ў агульным аб'ёме продажаў крыху больш за 4 адсоткі. Але нават у ЗША, дзе рынак гаджэтаў-чытароў і электронных выданняў з'яўляецца нашмат больш распаўсюджаным, яны не перавышаюць 25 адсоткаў усяго абароту кніжнага гандлю. Гэта значыць, што гаварыць аб гібелі традыцыйных друкаваных кніг, як гэта робяць некаторыя каментатары, зусім не даводзіцца.

Перапахавалі аўтара «Дон Кіхота»

У Мадрыдзе праз 400 гадоў пасля смерці пахавалі астанкі Сервантэса.

Меркаваныя парэшткі іспанскага пісьменніка Мігеля дэ Сервантэса афіцыйна пахавалі ў Мадрыдзе. У царкве жаночага манастыра ордэна трынітарыяў прайшла цырымонія ўскладання вянкоў да падножжа помніка, узведзенага на месцы, дзе будзе пакоіцца яго прах.

Пісьменніку таксама аддалі ваенныя ўшанаванні, паколькі ён служыў у іспанскай арміі. У цырымоніі прыняла ўдзел мэр Мадрыда Ана Ботэлья.

Шкілеты, якія маглі належаць Сервантэсу і яго жонцы Каталін дэ Салазар, археолагі выявілі ў сакавіку 2015 года ў тым жа манастыры. Першапачаткова месца пахавання Сервантэса было вядома, аднак пасля рэканструкцыі кляштара ў 1673 годзе яго магіла была страчана.

Пошукавыя работы вяліся каля года.

Хоць абодва шкілеты дрэнна захаваліся, некаторыя прыкметы (калецтвы, атрыманыя Сервантэсам на ваеннай службе; на момант смерці ў пісьменніка заставалася толькі шэсць зубоў) дазволілі навукоўцам заявіць, што яны выявілі менавіта парэшткі пісьменніка і яго жонкі.

Мігель дэ Сервантэс Сааведра, аўтар рамана «Мудрагелісты ідальга Дон Кіхот Ламанчаскі», аднаго з найважнейшых твораў еўрапейскай літаратуры, памёр у Мадрыдзе 22 красавіка 1616 года. У 2015-м святкуецца 400-годдзе публікацыі другой часткі «Дон Кіхота».

Аўдыёзапіс Стывена Кінга

Новы апавед Стывена Кінга «П'яныя феерверкі» можна будзе паслухаць.

Дзеля таго, каб пашырыць сваю чытацкую аўдыторыю, «кароль жахаў» С. Кінг перадаў права выпуску аўдыёзапісу свайго новага апавядання «П'яныя феерверкі» выдавецтву «Simon & Schuster Audio».

Апавяданне «П'яныя феерверкі» ўваходзіць у зборнік «Кірмаш страшных сноў», які будзе апублікаваны ў лістападзе гэтага года.

Па сюжэце кнігі бесклапотны Олдэн МакКосланд пастаянна заняты распіццём алкагольных напояў. Ён атрымлівае асалоду ад жыцця і плануе парушыць закон, каб абысці ворага на конкурсе феерверкаў у штаце Мэн.

«Гэты апавед варта пачуць», — сказаў С. Кінг. Таксама пісьменніку вельмі цікава, наколькі будзе паспяховым фармат новай аўдыёкніжкі і ці можна будзе яго выкарыстоўваць у далейшых прамоцыях сваіх зборнікаў.

У «Кірмаш страшных сноў» уключаны яшчэ 19 навел. Урывак аднаго з апавяданняў, «Смерць», ужо друкаваўся ў «The New Yorker».

Кнігі Сэнт-Экзюперы б'юць рэкорды

Выдавецкі бум на кнігі знакамітага Антуана Сэнт-Экзюперы, які адзначаны на рынку многіх краінаў свету, мае цалкам зразумелае тлумачэнне.

З 1 студзеня гэтага года прыбыткам ад выданняў не трэба будзе ні з кім дзяліцца, паколькі, згодна з заканадаўствам, правы аўтара і яго спадчыннікаў на творы закончыліся ў пераважнай большасці краін, за выключэннем Францыі.

На радзіме вялікага пісьменніка гэты тэрмін закончыцца толькі на пачатку 2032 года, паколькі Экзюперы загінуў на баявым пасту, абараняючы сваю краіну, як і належыць ваеннаму лётчыку, у паветры, летам 1944 года. А на творы такіх літаратараў у Парыжы ёсць адпаведная папраўка ў закон. (Сэнт-Экзюперы не вярнуўся з разведвальнага палёту, пазней былі знойдзеныя часткі яго самалёта, якія цяпер размешчаны ў Музеі авіяцыі ў Ле Бурже).

У іншых жа краінах попыт на кнігі Экзюперы настолькі вялікі, што друкарні завалены замовамі. Напрыклад, толькі ў Турцыі пабачылі свет некалькі дзясяткаў выданняў самага знакамітага твора французскага лётчыка «Маленькі прынц».

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў Gazeta.ua, The Bookseller, The New York Times, The Guardian, Associated Press, vsiknygy.net, prostoknyga.com.ua, novostiliteratury.ru і Newsru.ua.

Дзеці ў Даніі чытаюць

Нядаўняе даследаванне, праведзенае Цэнтрам дзіцячай літаратуры ва ўніверсітэце Орхус (Данія), паказала, што дзеці ўсё часцей выбіраюць кнігі для чытання ў вольны час.

Іхоць прагляд тэлевізара і камп'ютарныя гульні таксама папулярныя, гэта не перашкаджае дзецям вылучаць шмат часу для чытання.

Апытаўшы амаль дзве тысячы школьнікаў, даследчыкі вызначылі, што ў 2014 годзе працэнт дзяцей-чытачоў ва ўзросце 9–12 гадоў склаў 61%, тады як у 2000 годзе гэты паказчык быў 56%.

Кіраўнік даследавання Сцін Рэйнхолд Хансэн пераконаная, што павышэнне цікавасці да кніг сярод школьнікаў абумоўлена шэрагам дзяржаўных кампаній, праведзеных у дацкіх школах, напрыклад — «Стыль жыцця» або «Любоў да чытання». Таксама вядома, што па ўмовах школьнай праграмы дзеці мусяць штотыдзень прачытваць адну кнігу на свой выбар. Так дзеці разумеюць, што кнігі — гэта задавальненне, а не ціск і прымус з боку настаўнікаў, бацькоў ці бібліятэкараў. Адпаведна павялічыўся і асартымент кніг у бібліятэках. Яшчэ адной прычынай кніжнай зацікаўленасці лічыцца павышэнне якасці самой выдавецкай прадукцыі і якасці тэкстаў.

«Украінская кніга года»

Ва Украіне ўручылі штогадовую прэмію прэзідэнта «Украінская кніга года».

Званне кнігі года ў намінацыі «За выдатныя дасягненні ў галіне мастацкай літаратуры» атрымала трылогія «Самотнасць прарока, або Добры Анёл Івана Франка: Раман-эсэ» Ляўко Рызніка. У намінацыі «За ўклад у развіццё ўкраіназнаўства» прэмію атрымала выданне «Вуліцы старога Кіева» Вольгі Друг. У намінацыі «За садзейнічанне ў выхаванні падрастаючага пакалення» ўзнагарода дасталася кніжнаму выданню «З Божага саду. Расліны і жывёлы ў Святым пісанні» Андрэя Тапачэўскага.

Літаратурная Беларусь
Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91. Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by